

*Ξεδιπλώνοντας την Δημοσιογραφία για τον Λύκο
(Canis lupus) κατά τον Εικοστό Αιώνα:
Ανάλυση περιεχομένου σε άρθρα ελληνικής εφημερίδας
1922-1984*

Άννα Καρασώρη

2023

Ξεδιπλώνοντας την Δημοσιογραφία για τον
Λύκο (*Canis lupus*) κατά τον Εικοστό Αιώνα:
Ανάλυση περιεχομένου σε άρθρα ελληνικής
εφημερίδας 1922-1984

Καρατσώρη Άννα

Διπλωματική Διατριβή

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Πλανητική Περιβαλλοντική Αλλαγή, Διαχείριση & Τεχνολογία»

Κατεύθυνση

«Περιβαλλοντική Πολιτική και Διατήρηση Βιοποικιλότητας»

Επιβλέπων Καθηγητής: Μποτετζάγιας Ιωσήφ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Περιβάλλοντος

Ιανουάριος 2023

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

Ξεδιπλώνοντας την Δημοσιογραφία για τον Λύκο (*Canis lupus*) κατά τον Εικοστό Αιώνα: Ανάλυση περιεχομένου σε άρθρα ελληνικής εφημερίδας 1922-1984

Καρατσώρη Άννα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τελευταία χρόνια, οι πληθυσμοί του γκριζού λύκου (*Canis lupus*) επανακάμπτουν στην Ελλάδα και σε όλη την Ευρώπη, μετά από αιώνες συστηματικής εξολόθρευσης. Από «επιβλαβές» και επικηρυγμένο είδος σε είδος άξιο «απόλυτης προστασίας», ο λύκος και η επιβίωσή του επηρεάζεται άμεσα από τις στάσεις και απόψεις των ανθρώπων. Η μελέτη προηγούμενων αντιλήψεων μπορεί να ενημερώσει και να κατευθύνει τις στρατηγικές του σήμερα ώστε να αποφευχθούν οι συγκρούσεις ανθρώπου και μεγάλων σαρκοφάγων, οι οποίες συχνά αποτελούν συγκρούσεις μεταξύ ανθρώπων. Η παρούσα εργασία μελετά τις κοινωνικές στάσεις για το σαρκοφάγο, όπως αυτές αποτυπώνονται στον ελληνικό Τύπο, κατά το μεγαλύτερο μέρος του εικοστού αιώνα. Εφαρμόζεται ανάλυση περιεχομένου με πρωτόκολλο κωδικοποίησης σε 151 άρθρα για τον λύκο που δημοσιεύονται σε εθνική καθημερινή εφημερίδα της χώρας μεταξύ 1922-1984. Τα περισσότερα άρθρα του δείγματος, είναι σύντομες αναφορές περιστατικών αλληλεπίδρασης ανθρώπου-λύκου, αλλά, στις αρχές του εικοστού αιώνα (1926-1937), δημοσιεύονται κάποια εκτενέστερα άρθρα, μέσω των οποίων εκτυλίσσεται ένας δημόσιος διάλογος για τη θηρευτική νομοθεσία και την προστασία της φύσης, στον οποίο συμβάλουν αρκετά ενδιαφερόμενα μέρη. Παρότι, η ανάγκη εξολόθρευσης του λύκου δεν είναι ακόμα διαπραγματεύσιμη, φανερώνεται μία ευελιξία και στις συζητήσεις για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, ενώ η πρώτη φωνή υποστήριξης του μεγάλου σαρκοφάγου κάνει την εμφάνισή της (1935). Ωστόσο, η εξέλιξη του δημόσιου διαλόγου φρενάρει με την έλευση του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, ενώ, κατά τα μέσα του αιώνα, οι δημοσιεύσεις για επιδρομές λύκων στην κτηνοτροφία κορυφώνονται. Συνολικά, το 64.2% των άρθρων περιγράφει την αλληλεπίδραση σε κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις, και το 68.9% των άρθρων έχει ως θέμα τις επιθέσεις λύκου σε ζώα. Ταυτόχρονα, η εξολόθρευση του σαρκοφάγου κυριαρχεί ανάμεσα στις προτεινόμενες λύσεις ως ανταπόκριση στην αλληλεπίδραση μαζί του (93.4%). Ανάμεσα στους χαρακτηρισμούς που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τον λύκο, κυριαρχούν οι σχετικοί με την επιζήμια φύση (31.9%) και την πείνα του (31.9%). Μόνο στις αρχές της δεκαετίας του 1980, τρία άρθρα σηματοδοτούν μία αλλαγή στην αντιμετώπιση του λύκου, ως, πλέον, προστατευόμενο είδος της Ευρώπης, χωρίς όμως να έχει αποτυπωθεί ένα μεταβατικό στάδιο στην αλλαγή των στάσεων. Τελικά, παρά το γεγονός ότι κάποια άρθρα αποδεικνύουν ότι η συμπεριληπτική δημοσιογραφία μπορεί να εξυπηρετήσει τον δημόσιο διάλογο, το σύνολο των αποτελεσμάτων δείχνει ότι το ζήτημα της επιβλαβικότητας στην κτηνοτροφία κυριαρχεί έντονα στη ελληνική δημοσιογραφική κάλυψη για το σαρκοφάγο του προηγούμενου αιώνα.

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή.....	4
1.1 Αλληλεπίδραση ανθρώπου και μεγάλων σαρκοφάγων	4
1.2 Η σχέση του ανθρώπου με τον λύκο.....	4
1.3 Ο λύκος στην Ελλάδα	5
1.4 Ο ρόλος του Τύπου	6
1.4.1 Ο Τύπος μπορεί να αποκαλύψει τις υπάρχουσες κοινωνικές αντιλήψεις	6
1.4.2 Ο Τύπος μπορεί να αναδείξει χρονικές/χωρικές μεταβολές των απόψεων.....	7
1.4.3 Ο Τύπος μπορεί να επηρεάσει τις αντιλήψεις του κοινού	7
1.4.4 Ο Τύπος μπορεί να ενημερώσει την περιβαλλοντική πολιτική	7
1.5 Σκοπός της παρούσας εργασίας.....	8
2. Ανασκόπηση Βιβλιογραφίας	8
2.1 Ανάλυση Περιεχομένου με Πρωτόκολλο Κωδικοποίησης.....	8
2.2 Ανάλυση Περιεχομένου με Υπολογιστή και Θεματική Μοντελοποίηση	10
2.3 Ποιοτική Ανάλυση Λόγου	11
3. Μεθοδολογία.....	12
3.1 Πηγές	12
3.2 Συλλογή των άρθρων.....	12
3.3 Κωδικοποίηση & Ανάλυση.....	13
4. Αποτελέσματα & Συζήτηση.....	15
4.1 Τα Χαρακτηριστικά των Άρθρων	15
4.2 Προέλευση των αναφερόμενων περιστατικών	17
4.3 Το Περιεχόμενο των Άρθρων	19
4.3.1 Κατάσταση.....	19
4.3.2 Δράστης	20
4.3.3 Θέματα.....	21
4.3.4 Επιπτώσεις.....	23
4.3.5 Χαρακτηρισμοί	24
4.5 Ο λύκος ως αντικείμενο συζήτησης και προβληματισμού	26
4.5.1 Ένας συγγραφέας αρθρογραφεί για τον λύκο στις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα.....	27
4.5.2 Η κατάσταση στα μέσα του 20 ^{ου} αιώνα.....	31
4.5.3 Η δεκαετία του 1980 φέρνει ριζικές αλλαγές	32
6. Συμπεράσματα	34
Βιβλιογραφία.....	36
Παράρτημα Α: Πρωτόκολλο Κωδικοποίησης.....	39

1. Εισαγωγή

1.1 Αλληλεπίδραση ανθρώπου και μεγάλων σαρκοφάγων

Η επιβίωση του ανθρώπου ήταν πάντοτε άμεσα συνδεδεμένη με τις αλληλεπιδράσεις του με την άγρια ζωή, όντας σε ανταγωνισμό μαζί της για την κυριαρχία σε φαγητό και πόρους (Nyhus, 2016). Ειδικά τα σαρκοφάγα ζώα, αποτελούν ανταγωνιστές του ανθρώπου εξαιτίας των διαιτητικών τους αναγκών, που υποκινούν συχνά αλληλεπιδράσεις με τις κτηνοτροφικές δραστηριότητες του ανθρώπου (Treves & Karanth, 2003). Οι Carbyn, et al. (1995) εξηγούν ότι *«όσο ο άνθρωπος συνεχίζει να αποκομίζει την τροφή του από οικόσιτα ή άγρια ζώα, η τάση να ελέγχει τους θηρευτές θα συνεχιστεί από εκείνους που ζουν κοντά σε αυτούς τους πόρους»*. Ο ανταγωνισμός με τα μεγάλα σαρκοφάγα και η υπερεκτίμηση του κινδύνου που διατρέχουν οι ανθρώπινες δραστηριότητες εξαιτίας του, έχει καθοδηγήσει μαζικές εξολοθρεύσεις των ζώων με υπερβάλλοντα ζήλο από τους ανθρώπους (Fritts, et al., 2003). Ειδικά κατά τους προηγούμενους αιώνες, τα μεγάλα σαρκοφάγα έχουν κυνηγηθεί και εξολοθρευθεί συστηματικά, πολλές φορές σε βαθμό ώστε ολόκληροι πληθυσμοί έχουν οδηγηθεί στον κατακερματισμό, ακόμα και την εξαφάνιση (Boitani, 1995; Weber & Rabinowitz, 1996; Treves & Karanth, 2003).

Σήμερα, με την εδραίωση των αξιών που έφεραν τα περιβαλλοντικά κινήματα του προηγούμενου αιώνα και την εξέλιξη της επιστήμης της οικολογίας, οι έννοιες της διατήρησης της βιοποικιλότητας και προστασίας της άγριας ζωής είναι στο προσκήνιο των δημόσιων συζητήσεων και των πολιτικών επιδιώξεων. Σε αυτή τη νέα Δυτική οπτική, όπως εξηγούν οι Clark, et al. (2013) τα μεγάλα σαρκοφάγα είναι σύμβολα *«της υγείας των οικοσυστημάτων»*. Η προστασία των μεγάλων σαρκοφάγων, ως κορυφίοι θηρευτές της τροφικής πυραμίδας των οικοσυστημάτων τους, αλλά και λόγω των μεγάλων εκτάσεων που απαιτούν, μπορεί να λειτουργήσει ως *«ομπρέλα»* για την προστασία ενός μεγαλύτερου συνόλου της βιοποικιλότητας μίας περιοχής (Noss, et al., 1996). Ωστόσο, η προστασία τους ενέχει σημαντικές δυσκολίες, εξαιτίας των ανθρώπινων αντιλήψεων και των αντιδράσεων που διεγείρει (Charpon, et al., 2014). Οι Carbyn, et al. (1995) εξηγούν:

«Οι αξίες και οι ανησυχίες ενός συνεχώς αυξανόμενου αστικού κοινού συχνά έρχονται σε σύγκρουση με τις ανάγκες τοπικών κοινοτήτων που προσπαθούν να διατηρήσουν την τοπική οικονομία και κουλτούρα τους που βασίζεται σε ανανεώσιμους πόρους όπως τα άγρια ζώα, τα ψάρια ή τα φυτά».

Σήμερα, η επανάκαμψη πληθυσμών μεγάλων σαρκοφάγων στην Ευρώπη, υποκινούμενη σε μεγάλο βαθμό από την εφαρμογή των πολιτικών προστασίας της άγριας ζωής (Charpon, et al., 2014; Drenthen, 2015; Πιορούλος, 2018), επαναφέρει αυτές τις συγκρούσεις στο προσκήνιο. *«Υπάρχει ένα παράδοξο στη σχέση μας με την άγρια ζωή»*, λένε οι Lunney και Moon (2008), *«θέλουμε να είμαστε και κοντά και μακριά της»*. Οι ιστορικά διαμορφωμένες αντιλήψεις, η αίσθηση κινδύνου, η γοητεία και η μυθολογία που συνοδεύει τα μεγάλα σαρκοφάγα δημιουργούν αντιπαραθέσεις και επηρεάζουν την συνύπαρξη μαζί τους. Οι κοινωνικές αντιλήψεις και ο τρόπος που τα ζώα αναπαρίστανται (representations) στον δημόσιο διάλογο έχουν πραγματικές συνέπειες για την επιβίωσή τους (Baker, 2001). Μάλιστα, οι Treves και Karanth (2003) υποστηρίζουν ότι *«το κοινωνικοπολιτικό τοπίο»* έχει το ίδιο σημαντικό ρόλο στη διατήρηση των σαρκοφάγων, όσο και οι βιολογικοί παράγοντες. Η αντιπαραθέση ανθρώπου – άγριας ζωής δεν είναι μονοδιάστατη, αλλά μετατρέπεται και σε ζήτημα αντιπαραθέσης ανθρώπου – ανθρώπου και τελικά σημαντικό και περίπλοκο ζήτημα πολιτικής.

1.2 Η σχέση του ανθρώπου με τον λύκο

«Χωρίς εξαίρεση, κανένα άλλο είδος δεν είχε το ίδιο αντίκτυπο στην παγκόσμια συνείδηση της ανθρωπότητας», λένε οι Carbyn, Fritts και Sein (1995), αναφερόμενοι στον λύκο. Ο κοινός λύκος ή γκριζός λύκος (*Canis lupus*) μπορεί να επιβιώσει σε ένα πλήθος οικοτόπων και, εξαιτίας της μεγάλης προσαρμοστικότητάς του, η ιστορική του εξάπλωση είναι μεγαλύτερη από κάθε άλλο θηλαστικό της ξηράς, περιλαμβάνοντας ολόκληρο το Βόρειο Ημισφαίριο του πλανήτη (Mech & Boitani, 2003). Η σχέση του με τον άνθρωπο μοιράζεται μία ιστορία 100.000 ετών, λαμβάνοντας διαφορετικές μορφές

ανά τις διαφορετικές περιόδους, κουλτούρες και πολιτισμούς (Fritts, et al., 2003). Οι ανθρώπινες στάσεις για τον λύκο έχουν υπάρξει καθοριστικές για την επιβίωση του σαρκοφάγου (Fritts, et al., 2003), και εμφανίζουν μεγάλη ποικιλία «από σκληρό ανταγωνισμό και εξόντωση μέχρι θαυμασμό, αλλά σπάνια αδιαφορία» (Boitani, 2000). Ενώ ο λύκος έχει αποτελέσει σημαντικό σύμβολο σε διαφορετικές κουλτούρες, όπως για τους αυτόχθονες λαούς της Αμερικής, ή τους αρχαίους Έλληνες (Boitani, 1995; Fritts, et al., 2003), τα τελευταία 2000 χρόνια το είδος έχει κυνηγηθεί με μένος, και συχνά εξολοθρευθεί ολοσχερώς, σε πολλές περιοχές της Αμερικής και της Ευρώπης (Fritts, et al., 2003).

Ο Boitani (1995) βρίσκει τη ρίζα των αρνητικών στάσεων προς το μεγάλο σαρκοφάγο κατά τη μετάβαση του ανθρώπου από την κοινωνία κυνηγού στην κοινωνία του νομαδικού κτηνοτρόφου. Η έχθρα του ανθρώπου για τον λύκο, που ξεκινά με την εδραίωση της κτηνοτροφίας, ενισχύεται σημαντικά από τους συμβολισμούς που παίρνει το ζώο μέσα στις χριστιανικές και αγγλοσαξονικές αξίες, οι οποίες εξαπλώνονται κατά το Μεσαίωνα σε όλη την Κεντρική και βόρεια Ευρώπη και, αργότερα, την Αμερική (Boitani, 1995; Fritts, et al., 2003). Ο λύκος συνδέεται με την έννοια του «κακού», τόσο στα παραμύθια, όσο και στο μυαλό των ανθρώπων (Jürgens & Hackett, 2016). Αποτέλεσμα είναι η εξαφάνιση του λύκου από πολλές χώρες, ενώ, κατά τις δεκαετίες 1950, 1960 και 1970, υπολογίζονται οι χαμηλότερες καταγραφές της εξάπλωσης του λύκου στην Ευρώπη (Charpon, et al., 2014). Ωστόσο, τις ίδιες δεκαετίες ξεκινάει και μία μεγάλη αλλαγή στις στάσεις για τον λύκο.

Με την ανάδειξη των περιβαλλοντικών κινημάτων, ο λύκος γίνεται σύμβολο της ανθρώπινης καταδίωξης, αποτελώντας από τα πρώτα είδη για τα οποία αναγνωρίστηκε η ανάγκη προστασίας τους (Boitani, 1995). Στις αρχές της δεκαετίας του 1970, ο λύκος εισάγεται στην λίστα απειλούμενων ειδών στην Αμερικανική νομοθεσία, μέσω της Endangered Species Act (1973), και, με την Σύμβαση CITES (1973) της Ουάσινγκτον, προστατεύεται από το παράνομο εμπόριο, ως «εν δυνάμει απειλούμενο είδος». Το 1979, ο λύκος αναγνωρίζεται ως «αυστηρά προστατευόμενο» είδος της Ευρώπης με τη Σύμβαση της Βέρνης περί της διατήρησης της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης (1979), ενώ το 1992 νομοθετείται η προστασία των βιοτόπων του με την Οδηγία των Οικοτόπων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (92/43/ΕΟΚ). Κατά τον 21^ο αιώνα, οι λύκοι της Ευρώπης έχουν παρουσιάσει σημαντική ανάκαμψη (Charpon, et al., 2014), ενώ έχουν επανέλθει μετά από πολλά χρόνια απουσίας σε χώρες όπως η Γαλλία, η Νορβηγία (Skogen, et al., 2008), η Ολλανδία (Drenthen, 2015), η Γερμανία (Arbieu, et al., 2019). Η επανάκαμψη των πληθυσμών των λύκων, που θεωρείται ότι ξεκίνησε με τις πολιτικές προστασίας της φύσης στις αρχές της δεκαετίας του 1980, αλλά και τις προσπάθειες επανεισαγωγής τους σε πολλές περιοχές, φέρνει τις συγκρούσεις ανθρώπου και άγριας ζωής ξανά στο προσκήνιο.

1.3 Ο λύκος στην Ελλάδα

Παρά την τεράστια ιστορική εξάπλωση του είδους σε όλη την Ευρώπη, όπως σημειώνει ο Boitani (1995), στα τέλη του εικοστού αιώνα ο λύκος είχε καταφέρει να επιβιώσει μόνο στην Ιβηρική, Ιταλική και Βαλκανική χερσόνησο. Ενώ σε πολλές χώρες της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης οι πληθυσμοί του λύκου έχουν εξολοθρευθεί ολοσχερώς ήδη από τον 19^ο αι. (Boitani, 1995), η Ελλάδα αποτελεί μία από τις χώρες τις Ευρώπης από τις οποίες ο λύκος δεν εξαφανίστηκε ποτέ. Σύμφωνα με τους Fritts et al. (2003), η θετική στάση για τον λύκο που χαρακτήριζε τα αρχαιοελληνικά και ρωμαϊκά χρόνια, επηρεασμένη από τις αρνητικές στάσεις από τη Βόρεια Ευρώπη, δημιούργησε μία «διφορούμενη» στάση στη Μεσόγειο, «*συμβάλλοντας στην αποτροπή της πλήρους εξόντωσης του λύκου*».

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι ο λύκος δεν ήταν κυνηγημένο είδος στην Ελλάδα. Τόσο στην Αθήνα του Σόλωνος τον 6^ο αι. π.Χ., όσο και στην Ελλάδα του 20^{ου} αι. μ.Χ., ο λύκος είναι επικηρυγμένος και η θήρα του επιβραβεύεται με χρηματικό έπαθλο από το κράτος (Boitani, 1995; Πιορούλος, 2018). Κατά τον 20^ο αι. στην ελληνική νομοθεσία ο λύκος αναφέρεται συχνά ως «επιβλαβές» είδος (Ν.Δ. 86/1969 αρθ.258 παρ.3), αν και όπως εξηγεί ο Ηλιόπουλος (2018), η έννοια «*δεν προσδιορίζεται νομικά*». Στην ουσία, με τον όρο επιβλαβή εννοούνται τα επιβλαβή προς την κτηνοτροφία και γεωργία είδη, όπως αλεπούδες και κοράκια, τα οποία, όχι μόνο δεν θεωρούνται είδη άξια προστασίας, αλλά κυνηγετικάς

στόχος. Έτσι, στα μέσα του 20ού αι. η εξάπλωση του λύκου στην Ελλάδα έχει περιοριστεί κυρίως στα βόρεια διαμερίσματα της χώρας (Charpon, et al., 2014), ενώ ο πληθυσμός της Πελοποννήσου εξαφανίζεται για πάντα κατά τη δεκαετία του 1950 (Πιορούλος, 2018). Παρότι η Ελλάδα υιοθετεί την Σύμβαση της Βέρνης ήδη από το 1983, ο χαρακτηρισμός «επιβλαβές είδος» θα συνεχίσει να ακολουθεί τον λύκο στην ελληνική νομοθεσία μέχρι και μία δεκαετία αργότερα (Πιορούλος, 2018). Από το 1992 ο λύκος στην Ελλάδα απολαμβάνει θεωρητικά την απόλυτη προστασία, σύμφωνα με την Οδηγία των Οικοτόπων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (92/43/ΕΟΚ), αλλά χωρίς εθνικό στρατηγικό σχεδιασμό (Salvatori & Linnell, 2005), η προστασία του υποκινείται κυρίως από Μ.Κ.Ο. (Theodorakea & von Essen, 2016).

Σήμερα, οι λύκοι έχουν επανέλθει σε περιοχές της Στερεάς Ελλάδας και της Αττικής μετά από μισό αιώνα απουσίας (Πιορούλος, 2018), αλλά αρνητικές φήμες για την επανάκαμψη του ζώου ήδη κυκλοφορούν τόσο στην Ελλάδα (Theodorakea & von Essen, 2016) όσο και σε άλλες χώρες της Ευρώπης (Skogen, et al., 2008). Ταυτόχρονα, η παράνομη θήρευσή του με κυνηγετικά όπλα και δηλητήρια δεν έχει εξαιρεθεί, αλλά, αντιθέτως, σε πολλές περιοχές της χώρας είναι συστηματική (Πιορούλος, 2018). Φαίνεται ότι το ευνοϊκό νομοθετικό πλαίσιο δεν είναι αρκετό για να αλλάξει τις στάσεις των ανθρώπων απέναντι στο σαρκοφάγο.

1.4 Ο ρόλος του Τύπου

Σύμφωνα με τον Boitani (1995), *«προηγούμενες αντιλήψεις έχουν επηρεάσει βαθιά τη σχέση μεταξύ ανθρώπων και λύκων καθ' όλη την ιστορία»*. Κατά το πέρας του 20ού αιώνα, ο λύκος μετατράπηκε, από στόχος εξολόθρευσης, σε αντικείμενο απόλυτης προστασίας και, από σύμβολο του κακού, σε σύμβολο της άγριας ζωής. Ο Boitani (1995), κάνοντας μία εκτενή ιστορική αναδρομή για την εξέλιξη των σχέσεων του ανθρώπου με τον λύκο, συμπεραίνει ότι *«το πιο σημαντικό θέμα για την προστασία του λύκου είναι η κοινή γνώμη»*. Τα τελευταία χρόνια, έχει αρχίσει να αναγνωρίζεται η σημασία που έχουν οι κοινωνικές στάσεις και απόψεις για την προστασία και διατήρηση των μεγάλων σαρκοφάγων, με πολλούς ερευνητές να μεταφέρουν την εστίαση από τις βιολογικές στις ανθρωπολογικές μελέτες (Baker, 2001; Nyhus, 2016). Αν θέλουμε να εξυπηρετήσουμε την εξομάλυνση των συγκρούσεων που προκύπτουν εξαιτίας της αλληλεπίδρασης με τα μεγάλα σαρκοφάγα και την εφαρμογή καλύτερων στρατηγικών προστασίας τους σήμερα, τότε οι *«προηγούμενες αντιλήψεις»* αξίζει να μελετηθούν. Θα πρέπει να αναρωτηθούμε: Ποιες είναι οι κυρίαρχες στάσεις απέναντι στο σαρκοφάγο κατά τη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα και ποια γεγονότα έχουν συνοδεύσει τη μεταστροφή τους; Ποια είναι τα θέματα που έχουν απασχολήσει τους ανθρώπους περισσότερο σχετικά με τη συνύπαρξή τους με τον λύκο και πως έχουν εξελιχθεί με την πάροδο του χρόνου; Πώς διαμορφώθηκε ο δημόσιος διάλογος στις διαφορετικές περιόδους σε μία χώρα όπου η συνύπαρξη με τους λύκους ήταν αδιάκοπη;

Για να αποτυπώσουν και αναλύσουν τις κοινωνικές στάσεις και απόψεις για τον λύκο, πολλοί ερευνητές έχουν πραγματοποιήσει συνεντεύξεις με τα ενδιαφερόμενα μέρη ή το ευρύ κοινό (Enck & Brown, 2002; Eriksson, 2016; Figari & Skogen, 2011; Theodorakea & von Essen, 2016; Vitali, 2014). Άλλες προσεγγίσεις χρησιμοποιούν τα μέσα ενημέρωσης, ως μία εναλλακτική πηγή δεδομένων, για τη μελέτη των κοινωνικών στάσεων και διαθέσεων προς την άγρια ζωή (Gore, 2016; Houston, et al., 2010; Lassiter, et al., 1997). Ο Τύπος είναι το κύριο μέσο ενημέρωσης στην αρχή του 20^{ου} αιώνα, με συνεχή κυρίαρχο ρόλο μέχρι το τέλος του, οπότε αποτελεί την ιδανική πηγή για την μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης των τάσεων. Επίσης, ως πηγή δεδομένων για την εξιχνίαση κοινών αντιλήψεων, παρουσιάζει κάποια ιδιαίτερα πλεονεκτήματα τα οποία παρουσιάζονται στις επόμενες παραγράφους.

1.4.1 Ο Τύπος μπορεί να αποκαλύψει τις υπάρχουσες κοινωνικές αντιλήψεις

Τα ΜΜΕ δεν μεταφέρουν απλώς τις ειδήσεις στο ευρύ κοινό, αλλά, συχνά, αυτή η μεταφορά γίνεται μέσα από το πρίσμα των τάσεων και πεποιθήσεων της κοινωνίας, την οποία υπηρετούν. Στην εργασία τους, οι Arbieu et al. (2021), μελετώντας άρθρα εφημερίδων σχετικά με περιστατικά επίθεσης λύκων - που τελικά αποδείχτηκε ότι ήταν σκύλοι- βρίσκουν ότι *«οι λύκοι παρουσιάστηκαν ως πιο πιθανοί*

ύποπτοι για τις επιθέσεις από τους λύκους». Στην εργασία των Fernández-Gil et al. (2016), μελετώντας καταγγελίες κτηνοτρόφων και μελισσοκόμων στην Ισπανία, αποκαλύπτεται ότι «η δημοσιογραφική κάλυψη των καταστροφών από λύκους ήταν τριάντα φορές μεγαλύτερη» σε σχέση με τη δημοσιογραφική κάλυψη για τις ζημιές των αρκούδων. Η μελέτη της δημοσιογραφικής κάλυψης ενός θέματος -από το ποιες ειδήσεις επιλέγονται να δημοσιευτούν μέχρι τον τρόπο που τελικά αυτές παρουσιάζονται- μπορεί να μας αποκαλύψει σε έναν βαθμό τις σχετικές κοινωνικές προκαταλήψεις.

1.4.2 Ο Τύπος μπορεί να αναδειξεί χρονικές/χωρικές μεταβολές των απόψεων

Συνεντεύξεις μπορούν να αποκαλύψουν με άμεσο τρόπο τις αντιλήψεις ενός συγκεκριμένου κοινού για ένα θέμα σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Ωστόσο, οι ανθρώπινες αντιλήψεις για τα ζώα δεν είναι στάσιμες και καθολικές, αλλά διαφοροποιούνται τόσο στον χώρο όσο και στον χρόνο. Αντίστοιχα, οι ειδήσεις στα μέσα ενημέρωσης νοηματοδοτούνται διαφορετικά ανάλογα με το κοινό στο οποίο απευθύνονται ή εκπροσωπούν. Οι Chandelier et al. (2018), μελετώντας άρθρα εφημερίδων για τον λύκο στην Γαλλία, βρίσκουν διαφορές στην προσέγγιση μεταξύ μιας εθνικής και μιας περιφερειακής εμβέλειας εφημερίδας. Οι Houston, Bruskotter και Fan (2010), μελετώντας τον Αμερικανικό και Καναδέζικο Τύπο για μια δεκαετία, βρίσκουν διαφορές στα άρθρα εφημερίδων διαφορετικών πολιτειών ανάλογα με την εγγύτητα σε νέους ή μόνιμους πληθυσμούς λύκων. Το μεγαλύτερο όμως πλεονέκτημα που δίνει η ανάλυση του δημοσιευμένου περιεχομένου των μέσων ενημέρωσης είναι η ικανότητα μελέτης των κοινωνικών στάσεων σε βάθος χρόνου. Οι Killion et al. (2019), παρακολουθώντας μισό αιώνα δημοσιογραφικής κάλυψης για τους γκρίζους λύκους, εξηγούν:

«Μελέτες σπάνια έχουν ποσοτικοποιήσει πώς η σημασία διαφόρων θεμάτων που σχετίζονται με ένα είδος άγριας ζωής έχουν αλλάξει με την πάροδο του χρόνου και πώς αυτές οι αλλαγές σχετίζονται με σημαντικά γεγονότα ή πολιτικές. Παρακολουθώντας αυτά τα θέματα μέσα στο χρόνο, μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα τους παράγοντες ή τα σημεία καμπής που επηρεάζουν την εξέχουσα θέση τους στο κοινό».

1.4.3 Ο Τύπος μπορεί να επηρεάσει τις αντιλήψεις του κοινού

«Στην παρουσίαση της άγριας ζωής», εξηγούν οι Lunney και Moon (2008), «τα μέσα ενημέρωσης διαδραματίζουν ισχυρό ρόλο που είτε θα προωθήσει τη διατήρησή της είτε θα την αφήσει ως παραμελημένο στοιχείο της κληρονομιάς μας». Για τον περισσότερο κόσμο, τα μέσα ενημέρωσης αποτελούν συχνά τον μοναδικό τρόπο πληροφόρησης σχετικά με περιστατικά συγκρούσεων του ανθρώπου με τα μεγάλα σαρκοφάγα (Bhatia, et al., 2013; Bombieri, et al., 2018). Οι Houston, Bruskotter και Fan (2010), αναλύοντας τις εκφράσεις αξιολόγησης που χρησιμοποιούνται για τον λύκο σε διάφορα άρθρα εφημερίδων, βρίσκουν ότι «ακόμη και η αναμενόμενη παρουσία πληθυσμών λύκων αλλάζει τον κοινωνικό λόγο για το αρπακτικό» και φοβούνται ότι αυτή η αλλαγή «θα μπορούσε να επηρεάσει τη στάση απέναντι στους λύκους με την πάροδο του χρόνου». Επίσης, τα μέσα ενημέρωσης επηρεάζουν το κοινό, όχι μόνο με το περιεχόμενό τους, αλλά και κατά την επιλογή των θεμάτων προς δημοσίευση, τοποθετώντας άλλα θέματα στο προσκήνιο και άλλα στην αφάνεια (Jones, 1997). Ακόμα και η επιλογή του μέσου από το οποίο ενημερώνεται κάποιος μπορεί να διαμορφώσει τις αντιλήψεις του. Η έρευνα των Arbieu et al. (2019) αποκάλυψε ότι άτομα με πηγή πληροφόρησης τον Τύπο ή τις τηλεοπτικές ειδήσεις συσχετίστηκαν με πιο αρνητικές στάσεις απέναντι στον λύκο, σε σχέση με άτομα τα οποία είχαν λάβει πληροφορίες από άλλες πηγές (βιβλία, ταινίες, επιστήμη).

1.4.4 Ο Τύπος μπορεί να ενημερώσει την περιβαλλοντική πολιτική

Εφόσον ο τρόπος απεικόνισης της άγριας ζωής στον Τύπο μπορεί να επηρεάσει την κοινή γνώμη, μπορεί να ενημερώσει και τις στρατηγικές αντιμετώπισης των συγκρούσεων άγριας ζωής-ανθρώπου και την περιβαλλοντική πολιτική ενός τόπου. Η μελέτη του τρόπου αντιμετώπισης του λύκου από τον ελληνικό Τύπο σε βάθος χρόνου, αλλά και των παραγόντων που καθοδηγούν τις τυχόν διαφορετικές στάσεις, μπορεί να δώσει σημαντικές γνώσεις στους επιστήμονες της διατήρησης και τους υπεύθυνους περιβαλλοντικής πολιτικής για τον σχεδιασμό στρατηγικής. Για παράδειγμα, οι Gore et al. (2005) υποστηρίζουν ότι υπάρχουν «σημαντικές δυνατότητες για τον θετικό ρόλο που μπορούν να παίξουν τα

μέσα ενημέρωσης στις προσπάθειες επικοινωνίας των υπηρεσιών της άγριας φύσης». Λίγα χρόνια αργότερα, η Gore (2016) στην Αναφορά της (report) για το Michigan Department of Natural Resources προτείνει στρατηγικές επικοινωνίας βασισμένες στα αποτελέσματα της ανάλυσης άρθρων εφημερίδων. Επίσης, η Jones (1997) υποστηρίζει ότι τα μέσα ενημέρωσης μπορούν να επηρεάσουν τους κατόχους εξουσίας, διεγείροντας το ενδιαφέρον τους για θέματα προστασίας της άγριας ζωής και, τελικά, επηρεάζοντας την νομοθέτηση πάνω σε αυτό το θέμα.

1.5 Σκοπός της παρούσας εργασίας

Η παρούσα εργασία έχει σκοπό την ανάδειξη των κοινωνικών στάσεων και αντιλήψεων για τις συγκρούσεις και την συνύπαρξη του ανθρώπου με τον λύκο στην Ελλάδα και τις πιθανές μεταστροφές τους, κατά την διάρκεια του μεγαλύτερου μέρους του εικοστού αιώνα, όπως αυτές αποτυπώνονται στον Ελληνικό Τύπο (1922-1984). Για το σκοπό αυτό, αποτυπώνονται τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποια είναι τα επικρατέστερα θέματα σχετικά με την συνύπαρξη ανθρώπου – λύκου που έχουν απασχολήσει τον ελληνικό Τύπο κατά τον 20ό αιώνα;
- Ποια ενδιαφερόμενα μέρη συμμετέχουν ή προωθούν τον δημόσιο διάλογο;
- Πως αποτυπώνονται οι στάσεις προς το σαρκοφάγο κατά τη διάρκεια του χρόνου;
- Παρατηρούνται αλλαγές στις στάσεις και ποια γεγονότα συνοδεύουν τις μεταστροφές;

Λίγες έρευνες έχουν ασχοληθεί με την μελέτη της εξέλιξης της δημοσιογραφικής κάλυψης για τα μεγάλα σαρκοφάγα με ανάλυση περιεχομένου σε ειδησεογραφικές αναφορές σε βάθος χρόνου (Bhatia, et al., 2013; Chandelier, et al., 2018; Delibes-Mateos, 2020; Houston, et al., 2010), ελάχιστες δε για πάνω από 50 χρόνια (Killion, et al., 2019), και καμία (εν γνώση μας) δεν αφορά τη δημοσιογραφική κάλυψη για περισσότερο από μισό αιώνα σε Ευρωπαϊκή χώρα με σταθερή παρουσία λύκων, όπως η Ελλάδα.

2. Ανασκόπηση Βιβλιογραφίας

Η επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας αποκάλυψε ότι η πιο συχνή μεθοδολογία, που χρησιμοποιείται από ερευνητές για την μελέτη της δημοσιογραφικής κάλυψης που αφορά τα μεγάλα σαρκοφάγα, είναι η συλλογή δημοσιογραφικών άρθρων από μία ή περισσότερες πηγές και η εφαρμογή ανάλυσης περιεχομένου. Η ανάλυση περιεχομένου περιλαμβάνει την κωδικοποίηση των άρθρων ως προς συγκεκριμένους παράγοντες κωδικοποίησης. Αυτοί οι παράγοντες μπορεί να ποικίλουν ανάλογα με το δείγμα ή τον στόχο της κάθε έρευνας, αλλά πιο συχνά περιλαμβάνουν τις κυρίαρχες θετικές ή αρνητικές στάσεις (valence of attitudes) που αντικατοπτρίζονται σε κάθε άρθρο, ή τις βασικές θεματικές (topics/themes) στις οποίες εστιάζει το κάθε άρθρο.

2.1 Ανάλυση Περιεχομένου με Πρωτόκολλο Κωδικοποίησης

Ήδη στα τέλη του προηγούμενου αιώνα, οι Lassiter, et al. (1997) μελετούν την δημοσιογραφική κάλυψη για τους ορεινούς λέοντες (cougars) σε δημοφιλή αμερικάνικη εφημερίδα για μία δεκαετία (1985-1995). Τα άρθρα κωδικοποιούνται ποσοτικά για συγκεκριμένους παράγοντες (ημερομηνία έκδοσης, τοποθεσία στην εφημερίδα, είδος άρθρου, κυρίαρχες θεματικές, ορολογία, ειδικοί) και ποιοτικά για τον συνολικό τόνο (tone) του άρθρου χρησιμοποιώντας ως δείκτες τις στάσεις (θετικές/αρνητικές), την ορολογία, το φωτογραφικό υλικό και την προκατάληψη της πληροφορίας.

Οι Kaczensky et al. (2004) εφαρμόζουν ανάλυση περιεχομένου για την αποτύπωση των αρκούδων σε άρθρα εθνικών καθημερινών εφημερίδων, εβδομαδιαίων περιοδικών και ενός κυνηγετικού περιοδικού της Σλοβενίας, για οκτώ έτη (1991-1998). Αρχικά, κατηγοριοποίησαν τα άρθρα σύμφωνα με το βασικό τους μήνυμα (θανάτωση αρκούδων, κτηνοτροφικές καταστροφές, φόβος, κατανομή, έρευνα, εξαφάνιση/εμφάνιση μικρών αρκούδων, βιολογία της αρκούδας). Για να γίνει η κατηγοριοποίηση πιο αντικειμενική συνέκριναν τον αριθμό των προτάσεων που αφορούσαν κάθε μία από τις παραπάνω θεματικές μέσα σε κάθε άρθρο. Επίσης, κατηγοριοποίησαν τις γενικές στάσεις (general attitudes) των

άρθρων ως (1) θετικές, (2) ουδέτερες, και (3) αρνητικές, χρησιμοποιώντας ως δείκτες τα γενικά χαρακτηριστικά του άρθρου, την χρήση συνώνυμων λέξεων για την αρκούδα και τον αριθμό των προτάσεων που αντιστοιχούν σε κάθε θεματική. Μετά την κωδικοποίηση χρησιμοποιείται στατιστική ανάλυση για την ανάδειξη των τάσεων στον χρόνο. Οι Siemer et al. (2007) σε αντίστοιχη εργασία για τις αρκούδες στην Νέα Υόρκη των ΗΠΑ, χρησιμοποιούν, εκτός από άρθρα εφημερίδων, τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές αναφορές σε γραπτές αποδόσεις (transcripts) από την πλατφόρμα LexisNexis. Το αναλυτικό πρωτόκολλο δεν παρουσιάζεται αλλά επεξηγείται ο κάθε παράγοντας κωδικοποίησης: (1) χαρακτηριστικά άρθρου (2) κυρίαρχες θεματικές και (3) ύπαρξη ή όχι συγκεκριμένων κατηγοριών δεικτών. Οι κατηγορίες των θεματικών (επιδράσεις και αλληλεπιδράσεις, αιτίες προβλημάτων, λύσεις σε προβλήματα, πλαίσιο ειδήσεων, απόδοση ευθύνης για προβλήματα και καταλογισμοί ευθύνης για την επίλυση προβλημάτων) προέκυψαν από τους ίδιους τους ερευνητές μετά από εξέταση των δεδομένων. Για να αυξηθεί η αντικειμενικότητα της κωδικοποίησης χρησιμοποιούνται παραπάνω από ένας κωδικοποιητές και αξιολογείται η συμφωνία μεταξύ τους.

Οι Jacobson, et al. (2012) μελετά άρθρα 6 εφημερίδων (2 τοπικές και 4 εθνικές) για τους πάνθηρες της Φλόριντας, ΗΠΑ. Η συλλογή των άρθρων έγινε από την πλατφόρμα LexisNexis και τις ηλεκτρονικές ιστοσελίδες των εφημερίδων για 4 χρόνια (2003-2006). Τα άρθρα κωδικοποιούνται ως προς (1) το αν ο πάνθηρας είναι το βασικό θέμα (primary/secondary articles), (2) την έκτασή τους, (3) τις θετικές/αρνητικές στάσεις (valence), (4) την ύπαρξη και περιγραφή φωτογραφικού υλικού, (5) τις περιοχές έμφασης. Τα άρθρα με πρωταρχικό θέμα τον πάνθηρα κωδικοποιήθηκαν περαιτέρω σύμφωνα με το αν είναι επεισοδιακά ή θεματικά (thematic/episodic). Επίσης αναγνωρίστηκε η σχέση των πηγών που κάνουν δηλώσεις σε κάθε άρθρο (*ο τάδε νιώθει, πιστεύει, εξηγεί...*) και η αρνητικότητα/θετικότητα των δηλώσεων. Η μεθοδολογία ολοκληρώνεται με τη στατιστική ανάλυση.

Παρόμοια μεθοδολογία ακολουθούν και οι Bhatia et al. (2013) για να μελετήσουν την δημοσιογραφική κάλυψη για την σύγκρουση ανθρώπων-λεοπαρδάλεων σε τρεις ινδικές εφημερίδες. Η συλλογή των άρθρων έγινε για τις περιόδους 2000-2011, 2003-2011 και 2002-2011. Η κωδικοποίηση των άρθρων έγινε με βάση τους εξής παράγοντες (1) επεισοδιακό / θεματικό, (2) κατηγορίες τίτλου ανάλογα με τη δομή θύμα/θύτης (victim-perpetrator framework), (3) είδος αλληλεπίδρασης (attack, death, injury), και (4) προτεινόμενες λύσεις. Η τυπολογία της κωδικοποίησης παρουσιάζεται σε πίνακα. Η ακρίβεια της κωδικοποίησης των άρθρων ελέγχθηκε χρησιμοποιώντας έναν ανεξάρτητο συνεργάτη με αξιολόγηση της συμφωνίας των αποτελεσμάτων. Στη συνέχεια έγινε στατιστική ανάλυση, ενώ η ανάλυση περιεχομένου συμπληρώθηκε με συνεντεύξεις ειδικών και ενδιαφερόμενων μερών (στελέχη των μέσων ενημέρωσης, δασικοί υπάλληλοι, επιστήμονες διατήρησης και άνθρωποι ή συγγενείς ανθρώπων που είχαν τραυματιστεί ή πεθάνει από επίθεση λεοπαρδάλης). Ανάλογη έρευνα για τις λεοπαρδάλες στην Ινδία έκαναν και οι Crown και Doubleday (2017), χρησιμοποιώντας άρθρα μόνο από αγγλόφωνα διεθνή, εθνικά και τοπικά δημοσιεύματα για την περίοδο 2011-2015, συλλέγοντας τυχαία 100 δείγματα από εθνικές και τοπικές πηγές. Τα άρθρα κωδικοποιήθηκαν σχετικά με τους εξής παράγοντες (1) θέμα (subject material), (2) τίτλος, (3) πλαίσιο θύμα/ανθρωποφάγος (Victim/Man-eater Framing), (4) φταιξίμο (Cause Attribution) και (5) ευθύνη λύσεων. Η τυπολογία της κωδικοποίησης παρουσιάζεται σε πίνακα. Αφού οι συγγραφείς πέτυχαν υψηλό επίπεδο αξιοπιστίας για κάθε μεταβλητή, η κωδικοποίηση των άρθρων έγινε 50-50, ενώ ακολούθησε στατιστική ανάλυση.

Η έρευνα του Delibes-Mateos (2020) καλύπτει πάνω από μία δεκαετία (2006-2017) δημοσιογραφίας για τον λύκο στην Ισπανική περιοχή *Castilla y León*, στην οποία οι λύκοι έχουν διαφορετικό status προστασίας ανάλογα με το αν βρίσκονται βόρεια ή νότια του ποταμού που την διασχίζει. Τα άρθρα συλλέχθηκαν από το αρχειακό υλικό της εφημερίδας *El Norte de Castilla* η οποία δημοσιεύει διαφορετικές εκδοχές για τις διαφορετικές επαρχίες βόρεια και νότια του ποταμού, και χωρίστηκαν αναλόγως. Επίσης, τα άρθρα κατηγοριοποιήθηκαν ανάλογα με το αν ο λύκος ήταν το πρωταρχικό θέμα τους. Εδώ, ο ίδιος ο ερευνητής επέλεξε τις 7 θεματικές και τον τρόπο κωδικοποίησης των άρθρων μετά από εξέταση των δεδομένων. Δεν παρέχεται αναλυτικό πρωτόκολλο αλλά επεξήγηση του τρόπου

κατηγοριοποίησης των άρθρων σε κάθε θεματική. Σε ελάχιστες περιπτώσεις ένα άρθρο μπορεί να είχε πάνω από μία θεματική. Τέλος, έγινε στατιστική ανάλυση ώστε να βρεθεί η συχνότητα εμφάνισης των θεματικών στις διαφορετικές χρονιές, περιοχές και ανάλογα με το αν ήταν πρωταρχικά άρθρα για τον λύκο ή όχι.

Για την ελαχιστοποίηση της υποκειμενικότητας αυτής της μεθοδολογίας και την μεγιστοποίηση της αναπαραξιμότητας των αποτελεσμάτων, κάποιοι ερευνητές χρησιμοποιούν ή αναπτύσσουν συγκεκριμένα πρωτόκολλα κωδικοποίησης. Η Gore (2016) μελετά την δημοσιογραφική κάλυψη γύρω από το δημοψήφισμα του 2014 για τους λύκους στο Μίσιγκαν, ΗΠΑ. Στην μεθοδολογία της συνδυάζει την ανάλυση περιεχομένου και γλωσσολογική ανάλυση. Για την ανάλυση περιεχομένου χρησιμοποιήθηκε συγκεκριμένο πρωτόκολλο με τις εξής έννοιες κωδικοποίησης: (α) χαρακτηριστικά/κύριο θέμα, (β) ομάδες ενδιαφερομένων που εκπροσωπούνται, (γ) αντίληψη κινδύνου και (δ) πλαίσιο πολιτικής. Αναγνωρίστηκαν 28 διαφορετικές θεματικές με 7 κυρίαρχες. Το πρωτόκολλο παρέχεται από τους ερευνητές με αναλυτικές οδηγίες και είναι εύκολα αναπαραξιμικό και προσαρμόσιμο. Το συγκεκριμένο πρωτόκολλο χρησιμοποιείται επίσης σε παρόμοιες έρευνες για τις αρκούδες (Gore, et al., 2005), τους κορμοράνους (Muter, et al., 2009) και τους καρχαρίες (Muter, et al., 2013). Συνδυάζοντας τα πρωτόκολλα των Gore et al. (2005) και Siemer et al. (2007), οι Sakurai et al. (2013) εκτελούν παρόμοια έρευνα για τις αρκούδες σε εθνική και τοπική εφημερίδα της Ιαπωνίας.

Αναλυτικό πρωτόκολλο κωδικοποίησης παρέχουν και οι Runhaar et al. (2015), οι οποίοι μελέτησαν την Ολλανδική δημοσιογραφική κάλυψη για τους ασβούς για πάνω από έναν αιώνα (1900-2013). Βασικές πηγές για την συλλογή των άρθρων τους ήταν η πλατφόρμα LexisNexis και το προσωπικό αρχείο ενός ειδικού πάνω στο συγκεκριμένο ζώο.

2.2 Ανάλυση Περιεχομένου με Υπολογιστή και Θεματική Μοντελοποίηση

Η πιο σύγχρονη προσέγγιση για την ανάδειξη των βασικών θεματικών των άρθρων αφορά την μοντελοποίηση και χρήση υπολογιστικών λογισμικών, αφαιρώντας σε μεγάλο βαθμό τον ανθρώπινο παράγοντα και ανοίγοντας τον δρόμο για την επεξεργασία τεράστιου όγκου πληροφορίας. Οι Houston et al. (2010) χρησιμοποίησαν Ανάλυση Περιεχομένου με υπολογιστή (Computer Content Analysis) για να μελετήσουν την δημοσιογραφική κάλυψη για τον λύκο σε ΗΠΑ και Καναδά μέσα σε μία δεκαετία (1999-2008). Η συλλογή των άρθρων έγινε από την πλατφόρμα LexisNexis. Στη συνέχεια ανέπτυξαν ένα εννοιολογικό πλαίσιο κωδικοποιώντας τρεις «παράλληλες ψυχολογικές κατασκευές που μελετώνται συχνά στη βιβλιογραφία για τις ανθρώπινες διαστάσεις: πεποιθήσεις (*beliefs*), στάσεις (*attitudes*) και κανόνες/κριτικές (*judgements*)». Αναπτύχθηκαν οδηγίες υπολογιστή στο λογισμικό InfoTrend και στην γλώσσα προγραμματισμού Filtscor για να βαθμολογηθούν οι παράγραφοι ενδιαφέροντος. Έγινε τυχαία επιλογή 70 άρθρων και κωδικοποίηση αυτών ώστε να ελεγχθεί αν έχουν πάνω από 80% συμφωνία με τα αποτελέσματα του υπολογιστή. Εξαιρώντας τα άρθρα εθνικών εφημερίδων, τα υπόλοιπα κατηγοριοποιήθηκαν ανάλογα με την περιοχή και με μονόδρομη ανάλυση διακύμανσης (ANOVA) ελέγχθηκαν διαφορές στάσεων μεταξύ περιοχών με διαφορετικά επίπεδα έκθεσης σε λύκους.

Η έρευνα των Chandelier et al. (2018) καλύπτει πάνω από μία εικοσαετία δημοσιογραφίας για τον λύκο (1993-2014) και περιλαμβάνει άρθρα (n=339 + 868) από δύο γαλλικές εφημερίδες, μία εθνική και μία τοπική εφημερίδα της νότιο-ανατολικής Γαλλίας όπου έχει επανεμφανιστεί ο λύκος από το 1992. Η ανάδειξη των θεματικών έγινε με το πακέτο STM στην R και μέσω θεματικής μοντελοποίησης (topic modeling). Η θεματική μοντελοποίηση αναδεικνύει μοτίβα μέσα αρχειακό υλικό «μέσω ενός μικρού αριθμού θεματικών τα οποία καθορίζονται στατιστικά χρησιμοποιώντας σύνολα λέξεων που συνυπάρχουν με ασυνήθιστη συχνότητα». Η έρευνα των Killion et al. (2019), ως ανάλυση περιεχομένου σε άρθρα εφημερίδας καλύπτει την μεγαλύτερη χρονική περίοδο (1960-2015) δημοσιογραφίας για τους λύκους της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Οι ερευνητές επέλεξαν να ελέγξουν πως εξελίσσεται στον χρόνο η αποτύπωση των λύκων στην ίδια εφημερίδα (*Times-News*, Idaho, USA), παρά να συγκρίνουν άρθρα διαφορετικών εφημερίδων. Τα άρθρα κατηγοριοποιήθηκαν ανάλογα με το αν δημοσιεύτηκαν πριν ή μετά την επανεισαγωγή λύκων στο Idaho (1995) και πριν ή μετά την εξαγωγή του λύκου από το

Endangered Species Act (2009). Για την ανάλυση χρησιμοποιήθηκε το πακέτο Topic Modeling στην R και ένα μοντέλο LDA (Latent Dirichlet Allocation Bayesian mixture model) το οποίο αναγνωρίζει θεματικές (key topics) σε ένα κορμό αρχείων (corpus) και υπολογίστηκε η αναλογία κάθε θέματος ανά άρθρο. Για τον έλεγχο των αποτελεσμάτων «*δύο ανεξάρτητοι αξιολογητές διάβασαν ένα τυχαίο δείγμα 50 άρθρων και ανέθεσαν την επικράτηση κάθε θέματος*» και είχαν πάνω από 80% συμφωνία με τα αποτελέσματα του μοντέλου.

2.3 Ποιοτική Ανάλυση Λόγου

Στο άλλο άκρο αυτής της μεθοδολογίας βρίσκεται η ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου των δεδομένων από τον ερευνητή με τη μεθοδολογία της ανάλυσης λόγου, η οποία συναντάται σπάνια. Ποιοτική ανάλυση δημοσιογραφικών άρθρων χρησιμοποιεί η Geijer (2014) για τη μελέτη της δημοσιογραφικής κάλυψης του λύκου στη Σουηδία για τρία χρόνια (2010-2012). Η συλλογή των άρθρων έγινε από την πιο δημοφιλή εθνική Σουηδική εφημερίδα (*Dagens Nyheter*), την εφημερίδα tabloid (*Aftonbladet*) και μία τοπική εφημερίδα του Värmlands (*Folkblad*). Η μεθοδολογία για την ανάλυση των κειμένων είναι η Ανάλυση Λόγου (Discourse Analysis), κωδικοποιώντας τα άρθρα σύμφωνα με συγκεκριμένους παράγοντες: (1) κοινωνικοί παράγοντες (social factors) που είναι πιο ενεργοί σε κάθε άρθρο, (2) ειδικοί (experts), που αναφέρονται σε κάθε άρθρο, (3) η νοηματοδότηση (framing) του άρθρου, το οποίο αναλύεται ποιοτικά (π.χ. Πώς αποτιμάται ο λύκος και πώς περιγράφεται;), (4) διαλογική στρατηγική (discursive strategy) του αρθρογράφου, (*οι δράστες παρουσιάζονται ως οι μοναδικοί πάροχοι μιας λογικής πραγματικότητας;*), (5) οι θεματικές (themes) που παρουσιάζονται στο άρθρο (*ποια όψη της ιστορίας ο συγγραφέας επέλεξε να απεικονίσει;*). Η Geijer (2014) συμπληρώνει την ποιοτική ανάλυση των άρθρων με σύντομες συνεντεύξεις σε δημοσιογράφους που είναι συχνότερα υπεύθυνοι για την κάλυψη του λύκου.

Η Linnander (2019) για να μελετήσει την δημοσιογραφική κάλυψη του λύκου στον Σουηδικό αστικό και επαρχιακό Τύπο χρησιμοποιεί την μεθοδολογία Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (Critical Discourse Analysis). Σε αυτή την μεθοδολογία το κείμενο αναλύεται ποιοτικά και σε τρεις διαστάσεις, με την πρώτη διάσταση να ασχολείται με το τι λέει το κείμενο, την δεύτερη με το πώς το κείμενο παράγεται, διανέμεται και καταναλώνεται, και την τρίτη με τον κοινωνικό του ρόλο. Η Linnander (2019) επιλέγει ως εργαλεία ανάλυσης κειμένου τις εξής έννοιες (concepts): λεκτικές επιλογές (Lexical choices), προϋποθέσεις (Presuppositions) και την χρήση αντωνυμίας-ουσιαστικού (Pronoun versus noun). Η συγκεκριμένη μεθοδολογία περιορίζει αναγκαστικά την έρευνα σε μικρό δείγμα και η ανάλυση υπόκειται στην υποκειμενικότητα του ερευνητή. Η συλλογή των άρθρων έγινε από την μεγαλύτερη καθημερινή εφημερίδα της Στοκχόλμης (*Dagens Nyheter*) και της τοπικής εφημερίδας του Värmland (*Nya Wermlands-Tidningen*). Η έρευνα περιορίστηκε σε 7 μήνες μετά την επίθεση λύκου στο Kolmården και επιλέχθηκαν μόνο τα άρθρα συζήτησης (debate articles).

Μετά την επισκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, σύμφωνα με τους διαθέσιμους πόρους και για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας, επιλέχθηκε να εφαρμοστεί η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου σε άρθρα για τον λύκο που δημοσιεύτηκαν κατά το μεγαλύτερο μέρος του εικοστού αιώνα (1922-1984) σε μία από τις μεγαλύτερες ελληνικές εφημερίδες εθνικής εμβέλειας αναπτύσσοντας και χρησιμοποιώντας πρωτόκολλο κωδικοποίησης.

3. Μεθοδολογία

3.1 Πηγές

Για την ανάλυση επιλέχθηκε η εφημερίδα «*Το Βήμα*» (παλαιότερα «Ελεύθερον Βήμα») ως μία από τις μεγαλύτερες, πιο αναγνωρίσιμες αλλά και παλαιότερες εφημερίδες της χώρας που συνεχίζουν μέχρι σήμερα. Επιλέχθηκε μία εφημερίδα ως πηγή δεδομένων «για να μειωθούν οι διαφορές στα στυλ γραφής ή στη νοηματοδότηση των θεμάτων από άλλα ειδησεογραφικά μέσα» (Killion, et al., 2019), εστιάζοντας την μελέτη στην εξέλιξη της νοηματοδότησης στο χρόνο.

Συγκεκριμένα, το «*Ελεύθερον Βήμα*» κυκλοφόρησε ως καθημερινή εφημερίδα στις 6 Φεβρουαρίου του 1922. Με το όνομα «*Το Βήμα*» επανακυκλοφόρησε μετά την Απελευθέρωση της Ελλάδας το 1945. Τα άρθρα συλλέχθηκαν από το ψηφιακό ιστορικό αρχείο του Δημοσιογραφικού Οργανισμού Λαμπράκη (ΔΟΛ) της Alter Ego Media. Έγινε αναζήτηση στο ψηφιακό ιστορικό αρχείο τόσο στο «*Ελεύθερο Βήμα (1922-1944)*» όσο και στην εφημερίδα «*Το Βήμα (1945-σήμερα)*». Ωστόσο, η εφημερίδα διέκοψε την καθημερινή της έκδοση το 1984 και άρχισε να εκδίδεται έκτοτε ως εβδομαδιαία εφημερίδα με τίτλο «*Το Βήμα της Κυριακής*». Επειδή η μετάβαση της έκδοσης της εφημερίδας από καθημερινή σε εβδομαδιαία είναι πιθανό να επηρεάσει τα αποτελέσματα της ανάλυσης, επιλέχθηκε να συμπεριληφθούν μόνο άρθρα που έχουν δημοσιευτεί μέχρι το 1984. Ακόμα κι έτσι, η παρούσα ανάλυση καταφέρει να καλύψει πάνω από 60 χρόνια (1922-1984) δημοσιογραφίας για τον λύκο σε μία από τις μεγαλύτερες εφημερίδες της Ελλάδας.

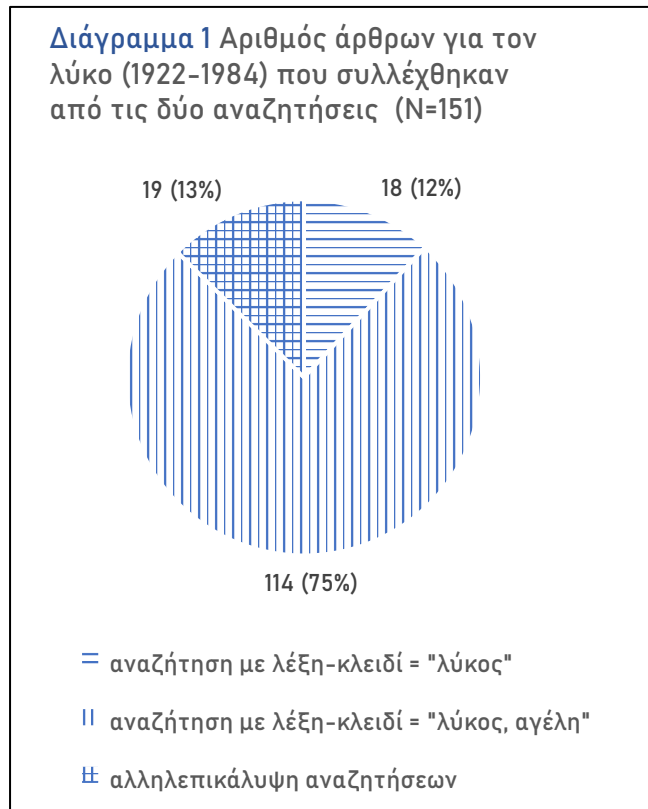
3.2 Συλλογή των άρθρων

Η αναζήτηση των άρθρων έγινε τον Σεπτέμβριο 2022 στο Ιστορικό Ψηφιακό Αρχείο Alter Ego Media χρησιμοποιώντας τις λέξεις-κλειδιά «λύκος» και «αγέλη». Στα αποτελέσματα περιλαμβάνεται κάθε φύλλο εφημερίδας στο οποίο συνυπάρχουν οι λέξεις-κλειδιά σε οποιαδήποτε μορφή τους (κλίσεις, αριθμοί, συνθετικά λέξεων). Από τα αποτελέσματα της αναζήτησης έγινε επιλογή των άρθρων σχετικών με την αλληλεπίδραση ανθρώπου-λύκου στην Ελλάδα. Αρχικά, αποκλείστηκαν τα αποτελέσματα στα οποία η λέξη «λύκος» δεν αναφερόταν στο ζώο (π.χ. ονόματα αθλητικών ομάδων ή ανθρώπων, στρατιωτικοί ή προσκοπικοί τίτλοι). Επίσης, αποκλείστηκαν τα αποτελέσματα όπου η αναφορά στον λύκο αφορούσε:

- Μεταφορικές εκφράσεις («ο βουλγαρικός λύκος» εννοώντας το κράτος της Βουλγαρίας), παρομοιώσεις («σαν πεινασμένος λύκος»), παροιμίες («ο λύκος κι αν γέρασε...»)
- Τίτλους θεατρικών ή άλλων παραστάσεων, ταινιών, παραμυθιών, βιβλίων, τηλεοπτικών ή ραδιοφωνικών εκπομπών
- Χαρακτήρες ή περιστατικά σε διηγήματα και προϊόντα μυθοπλασίας ή σε στίχους τραγουδιών ή ποιημάτων
- Περιστατικά εκτός Ελλάδας

Στην πρώτη αναζήτηση χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά η λέξη-κλειδί (ΛΚ) «λύκος», όπως σε ανάλογες έρευνες (Chandelier, et al., 2018; Delibes-Mateos, 2020; Killion, et al., 2019), αναδεικνύοντας 1.834 αποτελέσματα στο «*Ελεύθερον Βήμα*» και 12.391 στο «*Βήμα*». Ωστόσο λόγω τεχνικών προβλημάτων της ψηφιακής πλατφόρμας, δεν υπήρχε πρόσβαση σε όλα τα άρθρα αλλά μόνο στα 500 πρώτα αποτελέσματα. Από αυτά τα 500 αποτελέσματα με ΛΚ=λύκος, εν τέλει μόνο 37 (7,4%) ήταν σχετικά με το θέμα της παρούσας έρευνας και αναφέρονταν σε περιστατικά αλληλεπίδρασης ανθρώπου-λύκου στην Ελλάδα για την περίοδο 1922-1984, ενώ η τεχνική υποστήριξη της πλατφόρμας μας παρέπεμψε σε «πιο συγκεκριμένη» αναζήτηση.

Για να ξεπεράσουμε τα τεχνικά εμπόδια και μετά από δοκιμή διάφορων λέξεων, επιλέχθηκε η συνοδευτική λέξη-κλειδί «αγέλη» ως πιο σχετική και πιθανή να χρησιμοποιείται σε άρθρα του ενδιαφέροντός μας. Η δεύτερη αναζήτηση με λέξεις-κλειδιά «λύκος, αγέλη» ανέδειξε 122 αποτελέσματα στο «*Ελεύθερον Βήμα*» και 315 στο «*Βήμα*». Από αυτά, τα 133 (30,4%) ήταν σχετικά με το θέμα της παρούσας έρευνας και αναφέρονταν σε περιστατικά αλληλεπίδρασης ανθρώπου-λύκου στην Ελλάδα για την περίοδο 1922-1984.

Συνεπώς, για την παρούσα εργασία επιλέχθηκαν και αναλύονται N= 151 σχετικά άρθρα τα οποία προκύπτουν ως εξής: (α) 114 άρθρα τα οποία ανευρέθηκαν μέσω αναζήτησης με λέξεις κλειδιά «λύκος, αγέλη» και (β) επιπλέον 37 άρθρα τα οποία ανευρέθηκαν μέσω αναζήτησης με λέξη κλειδί «λύκος». Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι με την προσθήκη της λέξης «αγέλη» στην αναζήτηση περιορίστηκε πολύ σημαντικά το σύνολο των αποτελεσμάτων της αναζήτησης και είναι πιθανό να έχει αποκλειστεί κάποιο ποσοστό σχετικών με την έρευνά μας άρθρων. Ωστόσο φαίνεται ότι τα αποτελέσματα είναι πολύ πιο σχετικά με το

θέμα της έρευνας στη δεύτερη αναζήτηση (30.4% σχετικά άρθρα για 'λύκος, αγέλη' έναντι μόλις 7.4% για το 'λύκος'). Εξάλλου, πάνω από τα μισά (51%) εκ των 37 σχετικών αποτελεσμάτων της πρώτης αναζήτησης (ΛΚ=«λύκος») περιείχε την λέξη «αγέλη» στο ίδιο άρθρο και υπήρξε σημαντική αλληλοεπικάλυψη μεταξύ των αναζητήσεων, όπως παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 1.

3.3 Κωδικοποίηση & Ανάλυση

Για την κωδικοποίηση των άρθρων αναπτύχθηκε αναπαράξιμο πρωτόκολλο με πρότυπο το πρωτόκολλο κωδικοποίησης που ανέπτυξε ο Runhaar (2015) σε παρόμοια εργασία για τους ασβούς (*Meles meles*) στην Ολλανδία. Το πρωτόκολλο του Runhaar (2015) διανθίστηκε και προσαρμόστηκε ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της παρούσας εργασίας και στο υπό μελέτη είδος. Στις κατηγορίες κωδικοποίησης του Runhaar (2015) προστέθηκαν κάποιες κατηγορίες από τα πρωτόκολλα των Chandelier et al. (2018), Delibes-Mateos (2020) και Gore (2016) σε αντίστοιχες εργασίες για τους λύκους. Το τελικό πρωτόκολλο περιλαμβάνει:

Κατηγορίες κωδικοποίησης των χαρακτηριστικών του άρθρου

- Λέξη-Κλειδί (ΛΚ): Ποια λέξη-κλειδί χρησιμοποιήθηκε για την ανάκτηση του άρθρου («λύκος» ή «λύκος, αγέλη»);
- Ημερομηνία έκδοσης (ΕΤ/ΜΗ/ΗΜ): Το έτος, ο μήνας και η ημέρα έκδοσης του άρθρου (Gore, 2016)
- Τίτλος (Τ): Υπάρχει η λέξη «λύκος» στον τίτλο ή τον υπότιτλο του άρθρου; (Chandelier, et al., 2018)
- Κυριότητα (ΚΥ): Είναι ο λύκος το κύριο θέμα του άρθρου; (Chandelier, et al., 2018; Delibes-Mateos, 2020)
- Φωτογραφικό Υλικό (Φ): Συνοδεύεται το άρθρο από φωτογραφικό υλικό; Αν ναι, είναι φωτογραφία λύκου; (Gore, 2016)

Κατηγορίες κωδικοποίησης του περιεχομένου, σύμφωνα με τους (Runhaar, et al., 2015), :

- Περιφέρεια (Π): Σε ποια περιφέρεια της χώρας λαμβάνει χώρα το περιστατικό που αναφέρεται στο άρθρο;
- Κατάσταση (Κ): Σε τι είδους δραστηριότητα ή τοποθεσία λαμβάνει χώρα η αλληλεπίδραση ανθρώπου-λύκου;
- Δράστης (Δ): Ποιος νοσηματοδοτεί το κείμενο; Από ποιανού την οπτική γράφεται το άρθρο; (όχι ο δημοσιογράφος)
- Θέμα (Θ): Ποιο είναι το θέμα ή η οπτική του άρθρου;
- Επιπτώσεις (Ε): Ποια είναι η δράση που προτείνεται ή απαιτείται ή η συμπεριφορά που εκδηλώνεται απέναντι στους λύκους;

Στις κατηγορίες κωδικοποίησης περιεχομένου προστέθηκε επίσης η κατηγορία Χαρακτηρισμοί - Επιθετικοί προσδιορισμοί που χρησιμοποιούνται στα άρθρα για να περιγράψουν τον λύκο. Το πλήρες πρωτόκολλο της παρούσας έρευνας είναι διαθέσιμο στο [Παράρτημα Α](#).

Μέσα από την μελέτη των άρθρων, αλλά και σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία, προέκυψαν οι διαφορετικοί κωδικοί κάθε κατηγορίας. Στην παρούσα εργασία επιλέχθηκε η αντιστοίχιση πολλών διαφορετικών κωδικών στο ίδιο άρθρο εάν αυτοί ανταποκρίνονταν στο περιεχόμενο του κειμένου (π.χ. όλα τα διαφορετικά θέματα που αναφέρονται στο άρθρο, χωρίς διάκριση σημαντικότητας μεταξύ τους), ώστε η κωδικοποίηση να είναι όσο το δυνατόν πιο αντικειμενική και αναπαράξιμη.

Οι διαφορετικές κατηγορίες κωδικοποίησης αναλύθηκαν ποσοτικά. Επιπλέον, επιλεγμένα άρθρα που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζονται στην [Ενότητα 4.5](#).

4. Αποτελέσματα & Συζήτηση

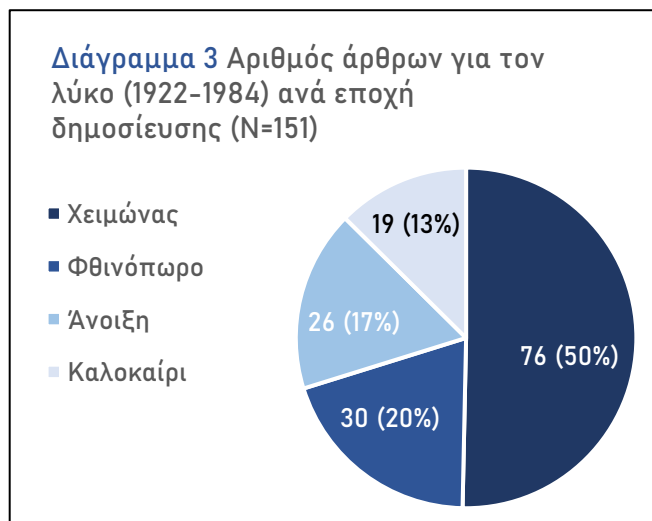
4.1 Τα Χαρακτηριστικά των Άρθρων

Στο Διάγραμμα 2 παρουσιάζονται τα 151 άρθρα ανά το έτος έκδοσής τους. Ενώ η αναζήτηση ξεκινά από το 1922, το πρώτο σχετικό με την εργασία μας άρθρο δημοσιεύεται το 1926. Παρατηρούμε μία αναμενόμενη ύφεση στη δημοσίευση άρθρων για τον λύκο κατά τη δεκαετία του 1940, κατά την οποία υποθέτουμε ότι τα γεγονότα και οι εξελίξεις του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου μονοπωλούν την επικαιρότητα. Επίσης, στις αρχές της δεκαετίας του 1940 η εφημερίδα «Ελεύθερον Βήμα» παύει την καθημερινή της έκδοση για ένα διάστημα και επανεκδίδεται ως καθημερινή εφημερίδα με το όνομα «Το Βήμα» μετά την Απελευθέρωση της Ελλάδας (1945).

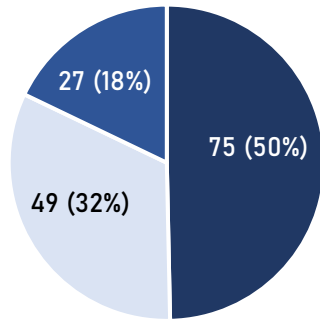
Κατά μέσο όρο (1922-1984) εκδίδονται πάνω από δύο άρθρα με αναφορά στον λύκο ανά έτος ($n=2.4$, 1.5%) με την κορύφωση στα μέσα του 20^{ου} αιώνα (1955-1959) με σχεδόν πέντε άρθρα/έτος ($n=4.8$, 3.2%). Συγκεκριμένα, το έτος με τα περισσότερα δημοσιευμένα άρθρα για τον λύκο είναι το 1956 με δέκα (10) άρθρα, εκ των οποίων τα επτά (7) αναφέρουν περιστατικά σύγκρουσης ανθρώπων με λύκους στην περιοχή της Θεσσαλίας. Να αναφέρουμε ότι η χρονιά του 1956 ξεκινά και με ένα πολύ ιδιαίτερο περιστατικό το οποίο καταγράφεται σε δύο διαφορετικά άρθρα και αφορά την είσοδο λύκων στο αεροδρόμιο της Λάρισσας.

Επίσης, επτά (7) από τα δέκα (10) άρθρα του 1956 δημοσιεύονται κατά τους χειμερινούς μήνες (Δεκέμβριος, Ιανουάριος, Φεβρουάριος). Το ίδιο βλέπουμε και την χρονιά του 1954, όπου έχουμε οκτώ (8) άρθρα για τους λύκους, με επτά (7) εξ αυτών να εκδίδονται κατά τους χειμερινούς μήνες. Έτσι κι αλλιώς, το 50% των άρθρων στο σύνολο του δείγματος εκδίδονται κατά τους χειμερινούς μήνες (βλ. Διάγραμμα 3). Αυτό εξηγείται από την πιθανή μετακίνηση πληθυσμών λύκων προς χαμηλότερα υψόμετρα λόγω ψύχους, όπου είναι πιο πιθανό να έρθουν σε επαφή με ανθρώπους, αυξάνοντας έτσι τον αριθμό σχετικών δημοσιευμάτων κατά τους πιο κρύους μήνες ή κατά τις πιο κρύες χρονιές.

Ωστόσο, σε αυτά τα αποτελέσματα που συζητήσαμε περιλαμβάνονται όλα τα άρθρα με αναφορά στον λύκο, ακόμα και αν αυτός δεν αποτελεί το κυρίαρχο θέμα. Στο Διάγραμμα 4 βλέπουμε ότι δεν έχουν όλα τα άρθρα τη λέξη λύκος στον κύριο τίτλο ή σε κάποιον υπότιτλο. Λαμβάνοντας υπόψη την

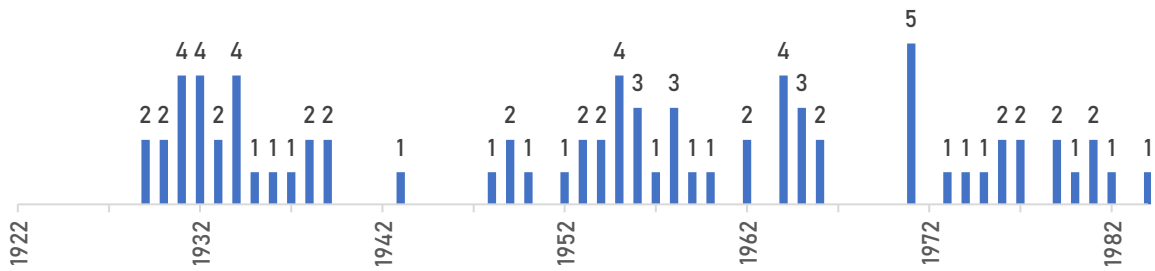
Διάγραμμα 4 Αριθμός άρθρων για τον λύκο (1922-1984) ανά είδος τίτλου (N=151)

- άρθρα με τη λέξη "λύκος" στον κύριο τίτλο
- άρθρα χωρίς τη λέξη "λύκος" στους τίτλους
- άρθρα με τη λέξη "λύκος" σε υπότιτλο

κατηγορία της Κυριότητας κατά την οποία χωρίζουμε τα άρθρα σε πρωταρχικά και δευτερεύοντα ανάλογα με το αν ο λύκος είναι το κύριο θέμα τους ή όχι, κατά τους Chandelier et al. (2018) και Delibes-Mateos (2020), προκύπτουν λίγο διαφορετικά αποτελέσματα. Για παράδειγμα, από τα άρθρα του 1956 (n=10) μόνο τρία (3) αναφέρονται αποκλειστικά σε γεγονότα σχετικά με λύκους και περιλαμβάνουν τη λέξη «λύκος» στον κύριο τίτλο τους. Τα υπόλοιπα αναφέρουν τα περιστατικά με τους λύκους αλλά σε ένα γενικότερο πλαίσιο με θέμα την κακοκαιρία ή ως μέρος των ειδήσεων από την επαρχία. Στο Διάγραμμα 5 βλέπουμε την κατανομή των άρθρων με πρωταρχικό θέμα τον λύκο ανά έτος (n=78, 51.6%).

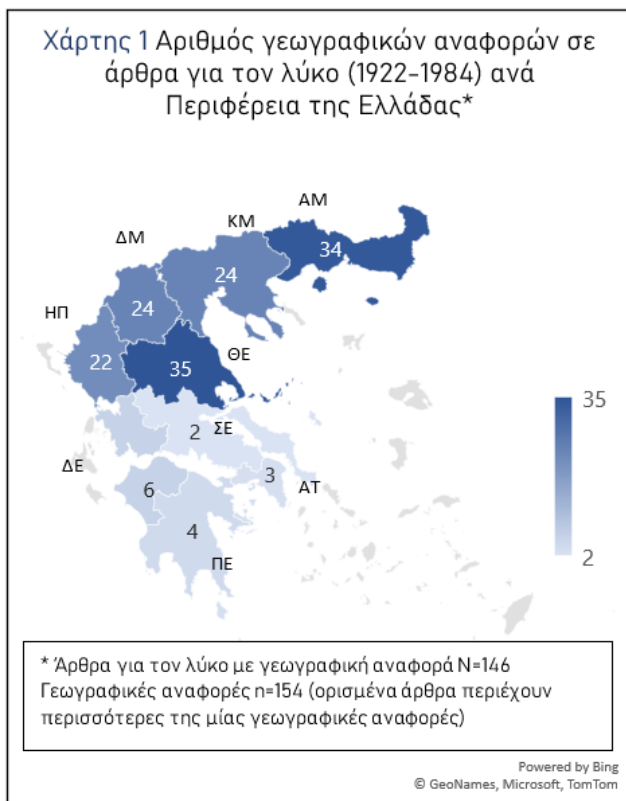
Διάγραμμα 5 Αριθμός άρθρων με πρωταρχικό θέμα τον λύκο ανά έτος δημοσίευσης 1922-1984 (N=78)

Άρθρα με πρωταρχικό θέμα τον λύκο αποτελούν το 51.7% του συνόλου (n=78, Διάγραμμα 5), αλλά το 67.5% των άρθρων περιέχουν την λέξη «λύκος» στον κύριο τίτλο ή σε κάποιο υπότιτλο. Αυτό δείχνει ότι ακόμα και αν ο λύκος δεν είναι το κύριο θέμα του άρθρου μπορεί να εμφανίζεται στους τίτλους, τραβώντας το ενδιαφέρον των αναγνωστών (βλ. Εικόνα 1).

Τα περισσότερα άρθρα με κύριο θέμα τον λύκο δημοσιεύονται τη χρονιά του 1971 (n=5, 3.3%). Αυτό βέβαια μπορεί να οφείλεται σε αλλαγές στο στυλ ή τους τρόπους προσέγγισης της συγγραφής τους. Για παράδειγμα, σε ένα φύλλο εφημερίδας του 1956 (Εικ. 1) παρατηρούμε ότι αναφορά στην επιδρομή των λύκων γίνεται στη μέση ενός εκτενούς άρθρου για τις επιπτώσεις της κακοκαιρίας σε περιοχές της Θεσσαλίας. Αντίθετα, στο φύλλο της εφημερίδας του 1971 (Εικ. 2) βλέπουμε μία γενικότερη έμφαση στους τίτλους, όπως και στο άρθρο για τους λύκους, ο τίτλος του οποίου καταλαμβάνει σχεδόν όσο χώρο και το κείμενό του. Επειδή θέλουμε να συμπεριλάβουμε στην ανάλυση όσες περισσότερες περιπτώσεις αλληλεπίδρασης ανθρώπου και λύκου έχουν καταγραφεί στον Τύπο, στη παρούσα εργασία δε γίνεται διάκριση ανάμεσα σε πρωταρχικά και δευτερεύοντα άρθρα.

Αναφορικά με το φωτογραφικό υλικό που συνοδεύει τα άρθρα, είναι παντελώς ανύπαρκτο ή άσχετο με τους λύκους σχεδόν σε όλα τα άρθρα (n=148, 98%). Συγκεκριμένα, φωτογραφία λύκου περιλαμβάνεται πρώτη φορά σε άρθρο του Μ. Μανιατόπουλου το 1962, δεύτερη σε άρθρο – αφιέρωμα για τα καταφύγια των άγριων ζώων της Ελλάδας το 1980 και τελευταία φορά σε άρθρο του Ν.Σ. Μάργαρη το 1984, τα οποία παρουσιάζονται αναλυτικά παρακάτω (βλ. [Ενότητα 4.5](#)).

4.2 Προέλευση των αναφερόμενων περιστατικών

Τα περισσότερα άρθρα της ανάλυσης περιλαμβάνουν αναφορές σε περιστατικά αλληλεπίδρασης ανθρώπου - λύκου χαρακτηρισμένα χωρικά (n=146, 96.7%). Από το σύνολο των άρθρων (n=151, 100%), κάποια δεν περιέχουν καθόλου γεωγραφικές αναφορές (n=5, 3.3%), τα περισσότερα περιλαμβάνουν μία γεωγραφική αναφορά (n=139, 92%), ενώ κάποια άλλα έχουν περισσότερες από μία γεωγραφικές αναφορές (n=7, 4.6%). Τα άρθρα κωδικοποιήθηκαν ανάλογα με την Περιφέρεια της Ελλάδας στην οποία ανήκει η γεωγραφική αναφορά (π.χ. χωριό, δήμος, περιοχή) που περιλαμβάνουν. Έτσι, έχουμε αναφορές σε εννιά (9) από τις δεκατρείς (13) Περιφέρειες της χώρας: Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (ΑΜ), Κεντρικής Μακεδονίας (ΚΜ), Δυτικής Μακεδονίας (ΔΜ), Ηπείρου (ΗΠ), Θεσσαλίας (ΘΕ),

Στερεάς Ελλάδας (ΣΕ), Δυτικής Ελλάδας (ΔΕ), Αττικής (ΑΤ) και Πελοποννήσου (ΠΕ).

Συνολικά έχουμε 154 γεωγραφικές αναφορές σε 146 άρθρα, η κατανομή των οποίων παρουσιάζεται στον Χάρτη 1. Οι περισσότερες αναφορές αφορούν τη Περιφέρεια της Θεσσαλίας, γεγονός που μπορεί να εξηγηθεί από τα υψηλά υψόμετρα της περιοχής (Όλυμπος, 2917 μ.), αλλά και την αυξημένη αγροτική παραγωγή στα εκτενή πεδινά εδάφη της περιοχής, δημιουργώντας έφορο έδαφος για συγκρούσεις ανθρώπου-λύκου (n=35, 23.2%). Σύμφωνα με τον Ηλιόπουλο (2018), στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, «την εποχή που το είδος ήταν θηρεύσιμο, επικηρυγμένο και η καταπολέμηση του γινόταν και με χρήση δηλητηρίων», ο λύκος φαίνεται να έχει αποτραβηχτεί στις βορειότερες περιφέρειες της χώρας (ΑΜ, ΚΜ, ΔΜ, ΗΠ, ΘΕ). Η ύπαρξη αρκετών άρθρων με αναφορές στις Περιφέρειες της Θράκης, Μακεδονίας και Ηπείρου (ΑΜ, ΚΜ, ΔΜ, ΗΠ) μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι οι τοπικοί πληθυσμοί (αν και κυνηγημένοι) ανανεώνονται από την επαφή με τους υπόλοιπους Βαλκανικούς πληθυσμούς του είδους (Πιόρουλος, 2018).

Επειδή η παρούσα εργασία καλύπτει περιόδους πριν τη δεκαετία του 1960, έχουμε αναφορές και στις Νοτιότερες Περιφέρειες (ΣΕ, ΔΕ, ΑΤ, ΠΕ). Ωστόσο, αναφορές για λύκους στην Περιφέρεια Πελοποννήσου σταματούν ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1930, ενώ το 1957 έχουμε την τελευταία αναφορά λύκου στην Πελοπόννησο (Πύργος Ηλείας, Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας), επιβεβαιώνοντας τις εκτιμήσεις ότι ο πληθυσμός της Πελοποννήσου, απομονωμένος από τους βαλκανικούς πληθυσμούς, εξαφανίζεται για πάντα (Πιόρουλος, 2018). Επίσης, οι ελάχιστες αναφορές για λύκους στην Αττική (n=3, 1.9%) σταματούν το 1949, αφού ο λύκος θα κάνει ξανά την εμφάνισή του εκεί μετά το 2010 (Πιόρουλος, 2018). Αυτά τα αποτελέσματα δείχνουν ότι ο Τύπος μπορεί να αποτελέσει ένα καλό εργαλείο για τις εκτιμήσεις της ιστορικής εξάπλωσης ενός είδους, ή τουλάχιστον των ειδών που προκαλούν τόσο σταθερά το δημοσιογραφικό ενδιαφέρον όσο ο λύκος. Για παράδειγμα, οι Athreya et al. (2015) χρησιμοποιούν την τοπική δημοσιογραφική κάλυψη για να χαρτογραφήσουν την εξάπλωση λεοπαρδάλεων σε συγκεκριμένες περιοχές ανθρώπινης δραστηριότητας στην Ινδία.

4.3 Το Περιεχόμενο των Άρθρων

4.3.1 Κατάσταση

Κωδικοποιώντας την κατάσταση (situation), δηλαδή τη δραστηριότητα ή την τοποθεσία στην οποία λαμβάνει χώρα η αλληλεπίδραση ανθρώπου-λύκου που περιγράφεται στα άρθρα, προέκυψαν οι κατηγορίες: (1) Χωριά (κατοικημένες περιοχές στην επαρχία), (2) Κτηνοτροφία (π.χ. στάνες, ποιμνια, σφαγεία), (3) Κυνήγι, (4) Φύση (εξοχή, δάσος, βουνά), (5) Οδικό δίκτυο, (6) Πόλεις (πυκνο-κατοικημένες περιοχές, αστικά κέντρα) και (7) Άλλες υποδομές (αεροδρόμια ή σιδηροδρομικοί σταθμοί). Σε ένα άρθρο μπορεί να αντιστοιχούν παραπάνω από ένας κωδικοί της ίδιας κατηγορίας καθώς μπορεί να αναφέρει παραπάνω από ένα περιστατικά ή να καταπιάνεται με μία πληθώρα θεμάτων.

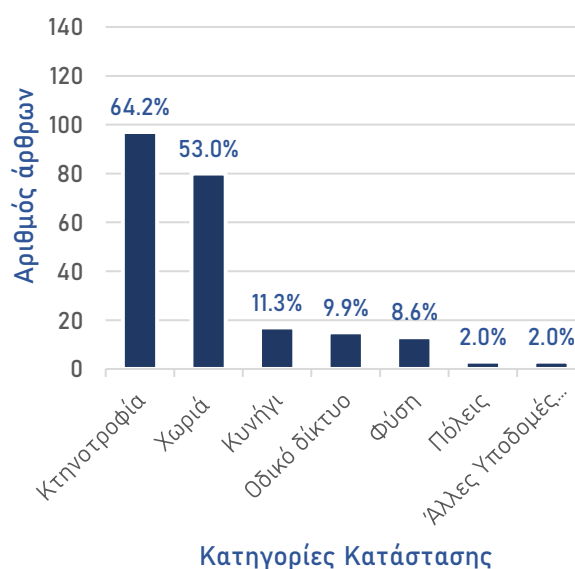
Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 6, στα περισσότερα άρθρα γίνεται αναφορά για εμφάνιση λύκων σε κτηνοτροφικές τοποθεσίες (n=97, 64.2%). Δεν μας εκπλήσσει αυτό το αποτέλεσμα καθώς η επιδρομές του λύκου στην κτηνοτροφία είναι θέμα που χαρακτηρίζει κατά κόρον την σύγκρουση ανθρώπου-λύκου και είναι αναμενόμενο να μονοπωλεί τη δημόσια συζήτηση, ειδικά κατά τις υπό μελέτη δεκαετίες όταν το ζώο θεωρείται και επισήμως επιβλαβές για την κτηνοτροφία. Σε άρθρο του 1931 διαβάζουμε: «Τηλεγραφούν εκ Δράμας ότι λόγω της συνεχιζόμενης κακοκαιρίας και της άφθονος πεσούσης χιόνος εις την περιφέρειαν Ζυρνόβου λύκοι επέδραμον εις τα εκεί ποιμνιοστάσια και επέφεραν μεγάλας καταστροφάς εις αυτά» (Ελεύθερον Βήμα, 27/12/1931).

Η δεύτερη πιο συχνή τοποθεσία της αλληλεπίδρασης με τον λύκο είναι τα χωριά της επαρχίας (n=80, 53%). Στις περισσότερες περιπτώσεις η κατηγορία της κτηνοτροφίας και η κατηγορία των χωριών παρουσιάζουν αλληλοεπικάλυψη (n=51, 40.5%). Αυτό μπορεί να εξηγηθεί, καθώς οι κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις και οι κατοικημένες περιοχές ταυτίζονται χωρικά τουλάχιστον για ένα μεγάλο ποσοστό της ελληνικής επαρχίας κατά τον 20^ο αιώνα. Για παράδειγμα σε άρθρο του 1931 διαβάζουμε: «Πλήθος λύκων κατήλθεν εις την πεδιάδα προς αναζήτησιν τροφής. Αγέλη λύκων εισήλθεν εις το χωρίον Καρακουλή εις τους σταύλους των χωρικών όπου κατεσπάραξε πρόβατα και αγελάδας» (Ελεύθερον Βήμα, 25/12/1931). Συνδυαστικά, οι εμφανίσεις του λύκου σε κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις ή σε αραιοκατοικημένες περιοχές της επαρχίας ή σε έναν συνδυασμό τους απασχολούν το 83,4% των άρθρων της παρούσας ανάλυσης (n=126).

Λιγότερες είναι οι αναφορές για την αλληλεπίδραση ανθρώπων με λύκους κατά το κυνήγι (n=17, 11.2%) ή τις μετακινήσεις τους στο οδικό δίκτυο (n=15, 9.9%), ενώ ακόμα λιγότερα τα άρθρα που συζητούν για τον λύκο στο φυσικό του περιβάλλον (n=13, 8.6%). Συγκεκριμένα, στην κατηγορία «Φύση» κωδικοποιούνται άρθρα στα οποία η παρουσία του λύκου προσδιορίζεται χωρικά αλλά είναι εκτός ανθρώπινων εγκαταστάσεων (π.χ. στο δάσος) και δεν συνδέεται με το κυνήγι. Για παράδειγμα σε άρθρο του 1969 διαβάζουμε: «Αγέλαι λύκων έκαμαν την εμφάνισίν των εις τας ορεινάς περιοχάς της Φλωρίνης και της Εδέσσης» (Το Βήμα, 10/1/1969).

Διάγραμμα 6 Αριθμός άρθρων για τον λύκο ανά κατηγορία κατάστασης (1922-1984, N=151*)

*Τα ποσοστά εκφράζονται επί του συνόλου των άρθρων (N=151). Σε κάθε άρθρο μπορεί να περιγράφονται περισσότερες από μία καταστάσεις γι'αυτό το σύνολο ξεπερνάει το 100%

Στις «Πόλεις» κωδικοποιούνται τρία άρθρα που αναφέρουν την παρουσία λύκου μέσα ή κοντά σε αστικά κέντρα (n=3, 2%). Στο πρώτο (04-02-1931) αναφέρεται η παρουσία λύκων στην Πεντέλη και παρόλο που πρόκειται για δασική περιοχή στο άρθρο τονίζεται η εγγύτητα των λύκων στα Αθηναϊκά προάστεια. Στο επόμενο άρθρο (Ελεύθερον Βήμα, 25/12/1931) αναφέρεται ότι λύκος εισήλθε στην πόλη των Γρεβενών, ενώ πολλά χρόνια αργότερα στην πόλη της Κομοτηνής: «Αγέλη λύκων εισήλθεν σήμερα την πρωϊαν εντός της πόλεως, φθάσασα μέχρι του πάρκου αυτής» (Το Βήμα, 22/11/1958). Η τελευταία κατηγορία περιλαμβάνει άρθρα σχετικά με την είσοδο λύκων σε άλλες ανθρώπινες εγκαταστάσεις όπως το αεροδρόμιο της Λάρισας (19-01-1956, 02-02-1956) και ο σιδηροδρομικός σταθμός στα Λεβερνά, Ξάνθης (20-02-1965) (n=3, 2%).

4.3.2 Δράστης

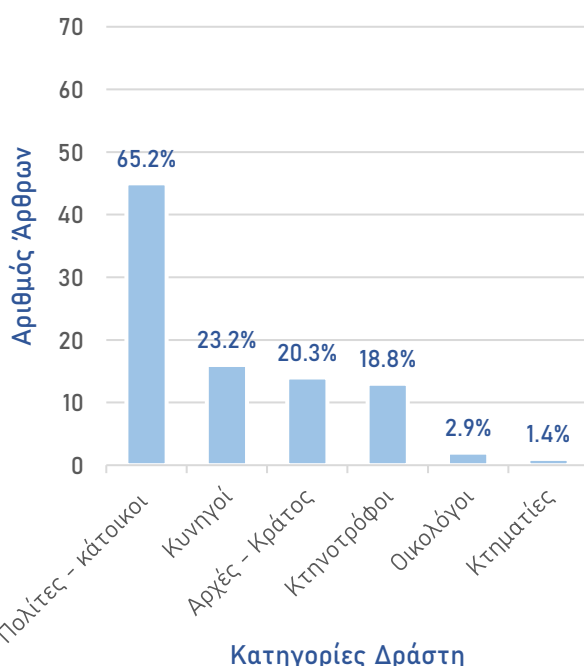
Κατά την κωδικοποίηση του Δράστη, δηλαδή από τη σκοπιά ποιου είναι γραμμένο το άρθρο και ποιος περιγράφεται να ενεργεί κατά την αλληλεπίδραση με τον λύκο, αναγνωρίστηκαν οι εξής κατηγορίες: (1) Κανείς (απλή αναφορά γεγονότων χωρίς κάποια δράση από τους ανθρώπους), (2) Πολίτες (κάτοικοι, χωρικοί), (3) Κυνηγοί, (4) Κτηνοτρόφοι, (5) Κτηματίες, (6) Αρχές - Πολιτεία - Κυβέρνηση, και (7) Οικολόγοι (επιστήμονες). Τα άρθρα κωδικοποιήθηκαν ανάλογα με το ποιος παρουσιάζεται να ενεργεί ή να εκθέτει κάποια άποψη για το θέμα. Σε ένα άρθρο μπορεί να αντιστοιχούν παραπάνω από ένας κωδικοί της κατηγορίας.

Τα περισσότερα άρθρα (n=82, 54.3%) δεν έχουν δράστη, αλλά αναφέρουν απλώς ένα περιστατικό π.χ. επιδρομή λύκου. Για παράδειγμα σε άρθρο του 1958 διαβάζουμε: «Αγέλη λύκων επέδραμε προχθές την νύκτα κατά αιγοποιμνίων εις το χωρίον Τυμφρηστού κατασπαράζασα 35 αίγας» (Το Βήμα, 22/10/1958).

Τα υπόλοιπα άρθρα (n=69, 45.7%) αναφέρουν μία ή περισσότερες κατηγορίες δράστη. Ο αριθμός

Διάγραμμα 7 Αριθμός άρθρων για τον λύκο με αναφερόμενο δράστη ανά κατηγορία δράστη (1922-1984, N=69*)

* Τα ποσοστά εκφράζονται ως προς το σύνολο των άρθρων που περιέχουν αναφορές σε δράστη (N=69). Σε κάθε άρθρο μπορεί να αναφέρονται περισσότεροι από ένας δράστες γι' αυτό το σύνολο ξεπερνάει το 100%

άρθρων που αναφέρεται σε κάθε κατηγορία παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 7, μαζί με τα ποσοστά της κάθε κατηγορίας εκφρασμένα επί του συνόλου των άρθρων με αναφορά σε δράστη (n=69). Από τα άρθρα στα οποία γίνεται αναφορά σε κάποιον δράστη (n=69) τα περισσότερα (n=45, 65.2%) αφορούν δράσεις ή αντιδράσεις πολιτών – κατοίκων. Σε άρθρο του 1931 διαβάζουμε:

«Αγγέλλεται εξ Αθηνών ότι λόγω της συνεχούς πτώσεως χιώνων, μεγάλη αγέλη λύκων επέδραμε κατά των χωριών Βράχα και Χόχλια της Ευρυτανίας κατασπαράζασα πολλά πρόβατα. Οι κάτοικοι όπλισθέντες εξήλθον μετά των χωροφυλάκων προς καταδίωξιν των λύκων τους οποίους κατόρθωσαν να απομακρύνουν αφού εφόνευσαν προηγουμένως τρεις εξ αυτών» (Ελεύθερον Βήμα, 23/4/1931).

Λιγότερα είναι τα άρθρα με δράστες τους κυνηγούς (n=16, 23.2%), τις αρμόδιες Αρχές (π.χ. αστυφύλακες) ή

Κυβερνητικούς εκπροσώπους (n=14, 20.3%) και τους κτηνοτρόφους (n=13, 18.8%). Το πολύ μικρό ποσοστό όπου οι δράστες είναι οι κτηνοτρόφοι μας παραξενεύει αν λάβουμε υπόψιν ότι αλληλεπιδράσεις με λύκους σε κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις αφορούν την πλειοψηφία των άρθρων (βλ. [Παράγραφο 4.3.1](#)). Σε πολλές περιπτώσεις φέρονται ως δράστες οι «χωρικοί», δηλαδή οι κάτοικοι του χωριού, οι οποίοι στην πραγματικότητα μπορεί να ταυτίζονται με τους κτηνοτρόφους και κτηματίες της περιοχής, αλλά η ιδιότητά τους να μην διευκρινίζεται στο άρθρο. Για παράδειγμα σε άρθρο του 1957 διαβάζουμε:

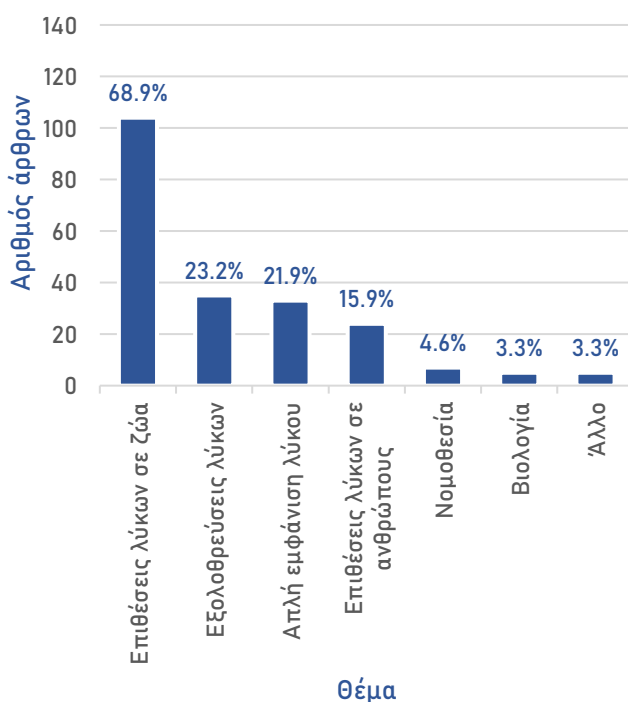
«Εξωθι του χωριού Αγράμπελα, κειμένου εις τα σύνορα Γορτυνίας και Ηλείας και όπου η χίων έχει καλύψει τα πάντα εις ύψος 50 περίπου εκατοστομέτρων, επέδραμεν αγέλη λύκων εναντίον ποιμνίων αιγών. Υπό των επιδρομώντων λύκων κατασπαράχθησαν πολλάί αίγες. Οι κάτοικοι των γειτονικών χωριών εξέρχονται προς καταδίωξη και εξόντωσιν των λύκων» (Το Βήμα, 23/1/1957).

Τελικά, στην πλειοψηφία των άρθρων, είτε ο λύκος παρουσιάζεται ως μοναδικός δράστης είτε έχει την αντίδραση από μία κοινωνία «πολιτών», οι οποίοι σπάνια προσδιορίζονται σύμφωνα με την ιδιότητά τους (π.χ. κυνηγός, κτηνοτρόφος). Η κατηγορία του δράστη – κτηματία αναφέρεται σε μοναδικό άρθρο (0.7%).

Σε ξεχωριστή κατηγορία δράστη κωδικοποιήθηκαν τα τελευταία δύο άρθρα (βλ. [Ενότητα 4.5](#)) της παρούσας ανάλυσης (18-9-1983, 15-8-1984) στα οποία αρθρογραφεί ο καθηγητής Οικολογίας Ν.Σ. Μάργαρης (1943-2013) καθώς εκφράζει την άποψη και δράση του επιστήμονα οικολόγου πάνω στο θέμα (n=2, 1.3%). Δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι αυτή η οπτική ξεκινάει να εκφράζεται στις αρχές της δεκαετίας του 1980 όταν ο λύκος αναγνωρίζεται για πρώτη φορά ως προστατευόμενο είδος στην Ευρώπη με τη Σύμβαση της Βέρνης (1979).

Διάγραμμα 8 Αριθμός άρθρων ανά θέμα (1922-1984, N=151*)

*Τα ποσοστά είναι εκφρασμένα επί του συνόλου των άρθρων για τον λύκο (N=151). Σε κάθε άρθρο μπορεί να αναφέρονται περισσότερα από ένα θέματα γι'αυτό το σύνολο ξεπερνάει το 100%

4.3.3 Θέματα

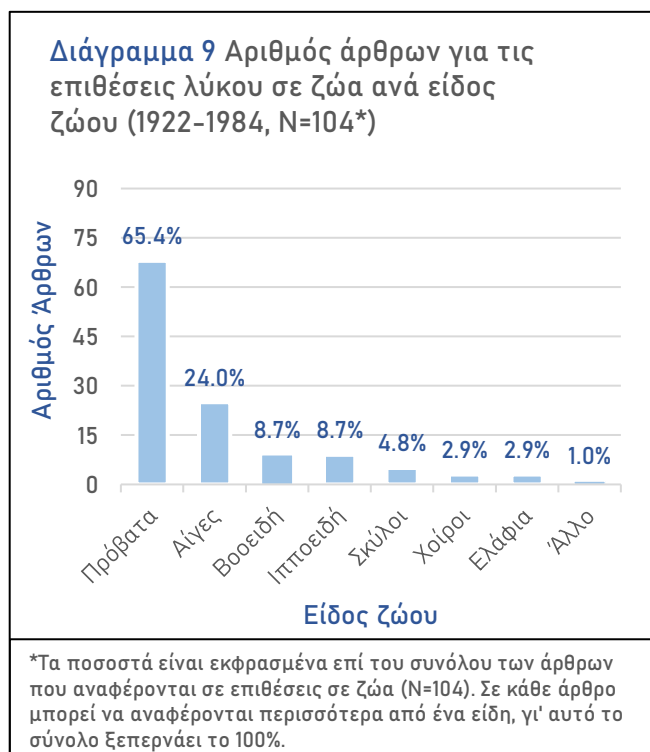
Κατά την κωδικοποίηση του Θέματος, δηλαδή του τρόπου νοηματοδότησης (framing) του άρθρου, αναγνωρίστηκαν τα εξής κύρια θέματα: (1) απλή εμφάνιση λύκου, δηλαδή απλή θέαση ή ύπαρξη λύκων χωρίς συγκεκριμένες επιπτώσεις, (2) επιθέσεις λύκων σε ζώα, (3) επιθέσεις λύκων σε ανθρώπους, (4) εξολοθρευση λύκων (π.χ. κυνήγι, δηλητήρια), (5) βιολογία του λύκου (χαρακτηριστικά του ατόμου ή του είδους, αύξηση/μείωση ή μετακινήσεις πληθυσμών) και (7) νομοθεσία σχετικά με τους λύκους. Στην κατηγορία «Άλλο» κωδικοποιήθηκαν άρθρα με θέματα τα οποία εμφανίζονταν σε πολύ μικρότερο βαθμό όπως η αξία/προσφορά του λύκου, ιστορικά στοιχεία για τον λύκο και ο κατακερματισμός - υποβάθμιση των οικοτόπων όπου ζει ο λύκος. Ο αριθμός των άρθρων ανά κατηγορία θέματος παρουσιάζονται στο [Διάγραμμα 8](#), με τα αντίστοιχα ποσοστά της κάθε κατηγορίας επί του συνόλου των άρθρων (n=151). Κάθε άρθρο μπορεί να αντιστοιχεί σε

παραπάνω από ένα θέματα γι' αυτό και τα ποσοστά σε άθροισμα ξεπερνούν το 100%. Όπως παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 8, η πλειοψηφία των άρθρων (n=104, 68.9%) συζητά για τις επιθέσεις λύκων σε ζώα.

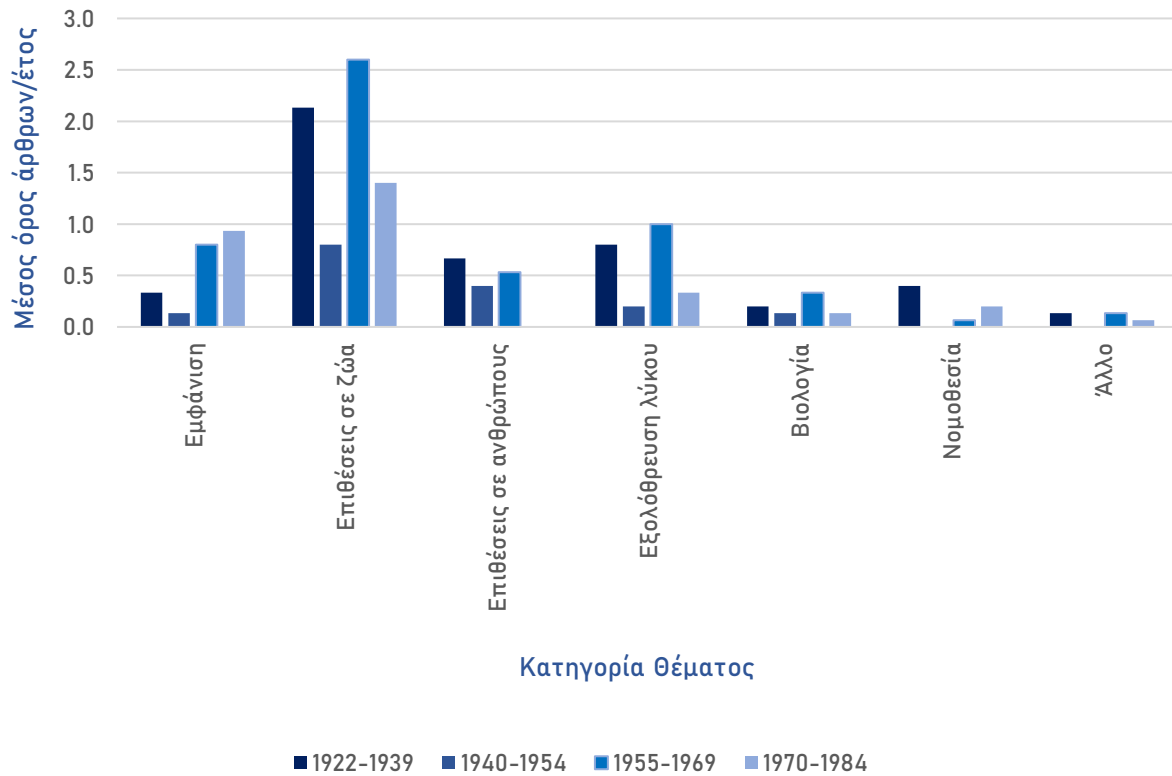
Λόγω του μεγάλου ποσοστού άρθρων για αυτό το θέμα (επιθέσεις σε ζώα) κωδικοποιήθηκε επιπλέον το είδος ζώου στο οποίο αναφέρεται ότι επιτίθεται ο λύκος: (1) πρόβατα, (2) σκυλιά, (3) βοοειδή (αγελάδες), (4) ελάφια/ζαρκάδια, (5) αίγες, (6) ιπποειδή (γαϊδούρια, άλογα, μουλάρια), (7) χοίροι (γουρούνια/ αγριογούρουνα), και (8) Άλλο (λαγοί, κουνέλια, βάτραχοι, ποντίκια, τυφλοπόντικες). Όπως βλέπουμε στο Διάγραμμα 9, η πλειοψηφία των άρθρων που έχουν ως θέμα τις επιθέσεις σε ζώα αφορά κτηνοτροφικά ζώα (αιγοπρόβατα και βοοειδή) φέρνοντας τις επιθέσεις στην κτηνοτροφία στο προσκήνιο των θεμάτων. Επιθέσεις του λύκου σε οικόσιτα ζώα όπως ιπποειδή (άλογο, γάιδaros, μουλάρι) και σκυλιά επίσης αναφέρονται, ενισχύοντας την «επιβλαβή» φύση του λύκου προς τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Ελάχιστες αλλά υπαρκτές είναι η αναφορές για επιθέσεις του λύκου σε άγρια λεία, όπως τα ελάφια (2%) και τα αγριογούρουνα (2%). Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 10, αν και οι αναφορές για επιθέσεις σε ζώα μειώνονται αισθητά κατά τα τελευταία χρόνια της ανάλυσης, συνεχίζουν να κυριαρχούν ως θέμα.

Παρόμοια με τα αποτελέσματα των Chandelier et al. (2018) που μελετούν τη δημοσιογραφία στη Γαλλία μεταξύ 1993-2014 και των Delibes - Mateos (2020) στην Ισπανία μεταξύ 2006-2017, η παρούσα εργασία βρίσκει τις επιπτώσεις στην κτηνοτροφία θέμα που κυριαρχεί στην δημοσιογραφική κάλυψη για τον λύκο μεταξύ 1922-1984. Η παράδοση σύνδεσης του λύκου με τις καταστροφές στην κτηνοτροφία είναι καταλυτικός παράγοντας για την αρνητική απήχηση του ζώου (Boitani, 1995), και συνεχίζει να είναι επίκαιρη και στον 21^ο αιώνα (Chandelier, et al., 2018; Delibes-Mateos, 2020). Ερευνητικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση της δημοσιογραφικής κάλυψης που παρουσιάζει η παρούσα εργασία με τις πραγματικές καταγγελίες κτηνοτρόφων, τις αποζημιώσεις και τα πραγματικά κόστη των ζημιών των λύκων κατά τον περασμένο αιώνα. Οι Fernández-Gil et al. (2016) έδειξαν ότι η δημοσιογραφική κάλυψη των ζημιών του λύκου στην κτηνοτροφία είναι μεγαλύτερη από την κάλυψη για ζημιές άλλων σαρκοφάγων και δεν ανταποκρίνεται στο πραγματικό κόστος αυτών των ζημιών. Ωστόσο, η σύνδεση του λύκου με την κτηνοτροφία φαίνεται να είναι βαθιά ριζωμένη στον δημόσιο διάλογο για το σαρκοφάγο, οπότε στρατηγικές που ανταποκρίνονται σε αυτό το πρόβλημα, όπως οι αποζημιώσεις των κτηνοτρόφων, θα πρέπει να έχουν προτεραιότητα.

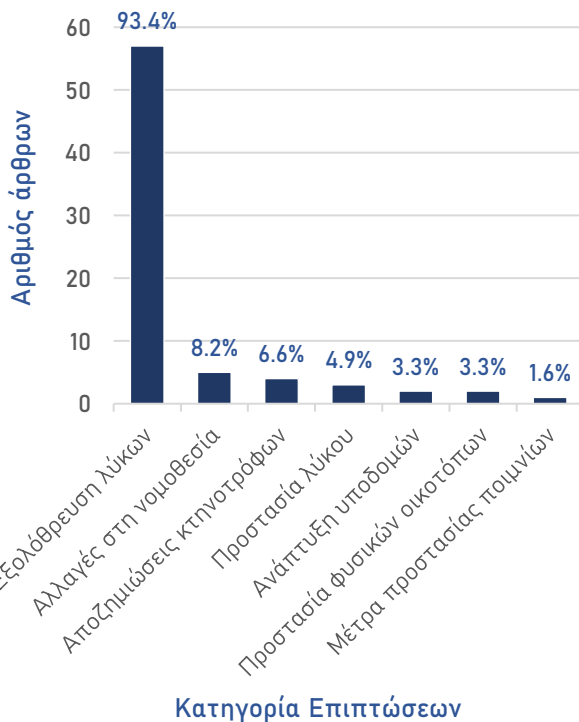
Άρθρα με θέμα τους τρόπους εξολόθρευσης του λύκου, όπως παγάνες σε κυνήγι ή δηλητηριάσεις, είναι το δεύτερο επικρατέστερο (n=35, 23.2%) (βλ. Διάγραμμα 8) αλλά με αισθητά λιγότερες αναφορές σε άρθρα μετά το 1970 (βλ. Διάγραμμα 10). Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι αναφορές σε επιθέσεις λύκων σε ανθρώπους παρότι νοηματοδοτούν αρκετά άρθρα (n=24, 15.9%), παύουν τελείως μετά το 1962. Αντίθετα, το θέμα της απλής εμφάνισης του λύκου, χωρίς αναφορές σε επιπτώσεις στον άνθρωπο ή τις δραστηριότητές του, αυξάνεται με την πάροδο του χρόνου (βλ. Διάγραμμα 10) (n=33, 21.9%).

Διάγραμμα 10 Άρθρα για τον λύκο/έτος και ανά θέμα 1922-1984 (N=151)

Διάγραμμα 11 Αριθμός άρθρων ανά κατηγορία αναφερόμενων επιπτώσεων (1922-1984, N=61*)

*Τα ποσοστά είναι εκφρασμένα ως προς το σύνολο των άρθρων που αναφέρουν επιπτώσεις (N=61). Σε κάθε άρθρο μπορεί να αναφέρονται περισσότερες από μία επιπτώσεις γι'αυτό το σύνολο ξεπερνάει το 100%

4.3.4 Επιπτώσεις

Σχετικά με τις επιπτώσεις, δηλαδή τις δράσεις που προτείνονται ή τις εκδηλωμένες συμπεριφορές που περιγράφονται ως ανταπόκριση στην αλληλεπίδραση με τον λύκο, αναγνωρίστηκαν οι κατηγορίες: (1) καμία προτεινόμενη δράση, (2) καταδίωξη-εξολόθρευση λύκων ή/και αμοιβές εξολόθρευσης, (3) κρατικές αποζημιώσεις για τις καταστροφές που προκαλεί ο λύκος, (4) ανάπτυξη υποδομών για προστασία των πολιτών από τους λύκους (π.χ. συγκοινωνίες), (5) προστασία του λύκου, (6) αλλαγές στη νομοθεσία θήρευσης, (7) μέτρα προστασίας των ποιμνίων, (8) προστασία/αποκατάσταση των φυσικών οικοτόπων του λύκου.

Στα περισσότερα άρθρα (n=90, 59.6%) η αναφορά του περιστατικού αλληλεπίδρασης ανθρώπου-λύκου δεν έχει συγκεκριμένες επιπτώσεις όπως την πρόταση λύσεων ή την εκδήλωση συμπεριφοράς. Από τα άρθρα στα οποία αναφέρονται επιπτώσεις (n=61), η

συντριπτική πλειοψηφία (n=57, 93.4%) αφορά την θανάτωση του λύκου(βλ. Διάγραμμα 11). Σε άρθρο του 1927 διαβάζουμε την παρακάτω από πρόεδρο κυνηγετικού συλλόγου της επαρχίας:

«Οι αγριόχοιροι λυμαινόνται τα σπαρτά μας και οι λύκοι κατ' αγέλας περιφέρονται, καταστρέφοντας τα ποιμνία. Πλείσται αιτήσεις των χωρικών καταφθάνουν εις τα γραφεία του συλλόγου κυνηγών, αιτούντων τα μέσα καταδιώξεως των επιβλαβών ζώων. Εκτός αυτών υπεβλήθησαν και αιτήσεις αποζημιώσεων» (Ελεύθερον Βήμα, 25/6/1927).

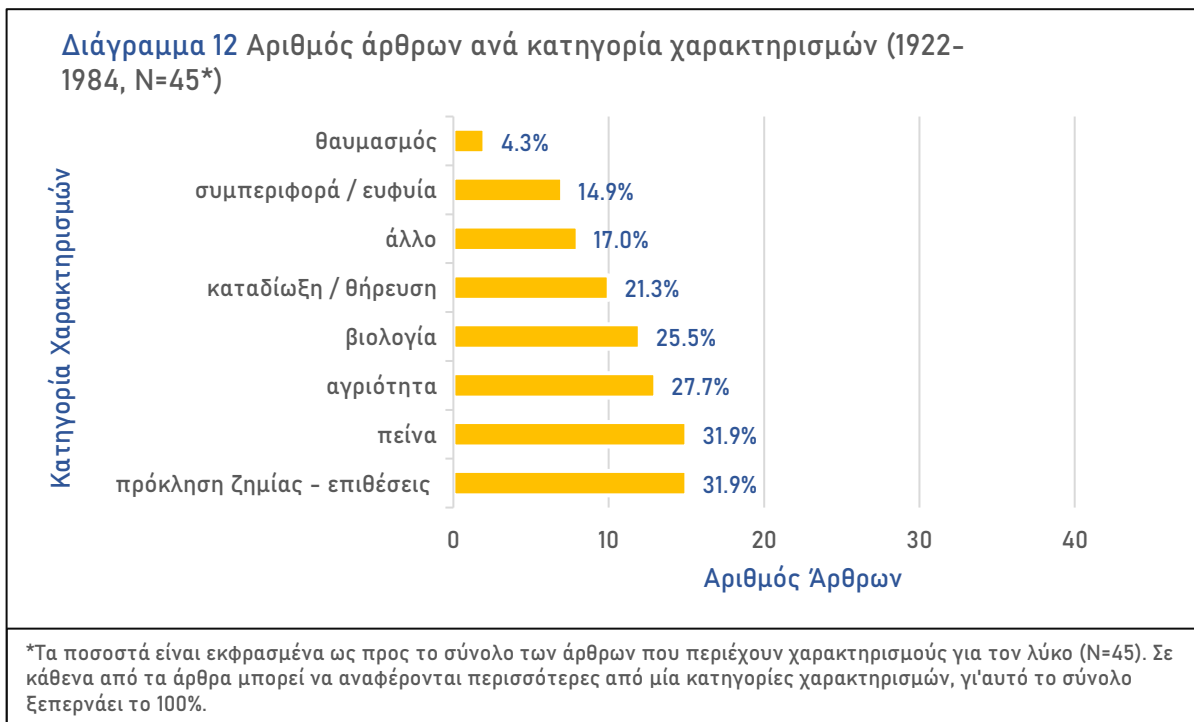
Σε λιγοστές περιπτώσεις αναφέρονται άλλες λύσεις όπως αλλαγές στη νομοθεσία (n=5, 8.2%), αποζημιώσεις κτηνοτρόφων (n=4, 4.9%), ανάπτυξη υποδομών για την προστασία των ανθρώπων από τους λύκους (n=2, 3.3%) ή άλλα μέτρα προστασίας για τους κτηνοτρόφους (n=1, 1.6%). Μόνο σε τρία άρθρα γίνεται αναφορά για επιπτώσεις που αφορούν την προστασία του λύκου (n=3, 4.9%), ενώ σε άλλα δύο αναφέρεται ως λύση η προστασία και αποκατάσταση των φυσικών οικοτόπων του άγριου ζώου (n=2, 3.3%). Αυτά βέβαια αφορούν άρθρα της δεκαετίας του 1980, εκτός από μοναδικό άρθρο του 1935 το οποίο αναφέρει την ανάγκη για προστασία του λύκου και θα αναλυθεί παρακάτω (βλ. [Ενότητα 4.5](#)).

4.3.5 Χαρακτηρισμοί

Τέλος, στην κατηγορία «Χαρακτηρισμοί» κωδικοποιήθηκαν τα άρθρα ανάλογα με το ποια επίθετα/χαρακτηρισμοί χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τον λύκο. Έτσι, προέκυψαν οι κατηγορίες:

- (1) Χαρακτηρισμοί που σχετίζονται με την **πρόκληση ζημίας και τις επιθέσεις**: *απειλητικός, επιβλαβής, επιδρομέας, επιζήμιος, επιθετικός, επιτιθέμενος, εχθρός, πληγή*
- (2) Χαρακτηρισμοί που σχετίζονται με την **αγριότητα/ άγρια φύση** του ζώου: *αγρίμι, άγριος, αιμοβόρος, εξαγριωμένος, θηρίο, λυσσασμένος*
- (3) Χαρακτηρισμοί (ή περιγραφές) σχετικοί με τη **βιολογία** του είδους ή του ατόμου: *θηλαστικό, κυνοειδές, μαστοφόρο, παμφάγο, τετράποδο, σχετικοί με το φύλλο (αρσενικός, θηλυκός), την ηλικία (γερασμένος, ενήλικος), το μέγεθος (μεγάλος, μεγαλόσωμος, υπερμεγέθης), το χρώμα (γκρίζος, κοκκινωπός), τα εξωτερικά χαρακτηριστικά (με ισχυρά δόντια, με τεντωμένα αυτιά, με σουβλερό ρύγχος) και την κινητικότητα (επισκέπτης, με γοργό βήμα, παρεπίδημος, περιηγητής)*
- (4) Χαρακτηρισμοί που σχετίζονται με την **πεινά**: *πειναλέος, πεινασμένος*
- (5) Χαρακτηρισμοί που σχετίζονται με τον **συμβολισμό** του ζώου ή τον **θαυμασμό** για αυτό: *απίθανος, δραματικό στοιχείο, έμβλημα, επιβλητικός, θρύλος, στοιχείο της παράδοσης, συγκίνηση, σύμβολο, τροφή της φαντασίας, ωραίος*
- (6) Χαρακτηρισμοί που σχετίζονται με την **συμπεριφορά - ευφυία** του ζώου: *αδίστακτος, έξυπνος, κοινωνικός, με μαεστρία, με θράσος, νυχτερινός, νυχτόβιος, πανούργος, σύντροφος, τολμηρός, φίλος, φύλακας*
- (7) Χαρακτηρισμοί που σχετίζονται με την **καταδίωξη και θήρευση** του ζώου: *διωγμένος, επικηρυγμένος, θήραμα, καταδιωκόμενος, κυνηγημένος, κατασπαραγμένος, πληγωμένος, σκοτωμένος, τραυματισμένος, φονευμένος*

Χαρακτηρισμοί που δεν εμπίπτουν σε καμία από αυτές τις κατηγορίες κωδικοποιήθηκαν ως «άλλο»: *ανενόχλητος, απρόοπτος, απρόσκλητος, δείγμα βαρβαρότητας, είδος ζωολογικού κήπου, κρυμμένος, φυσικός κάτοικος.*

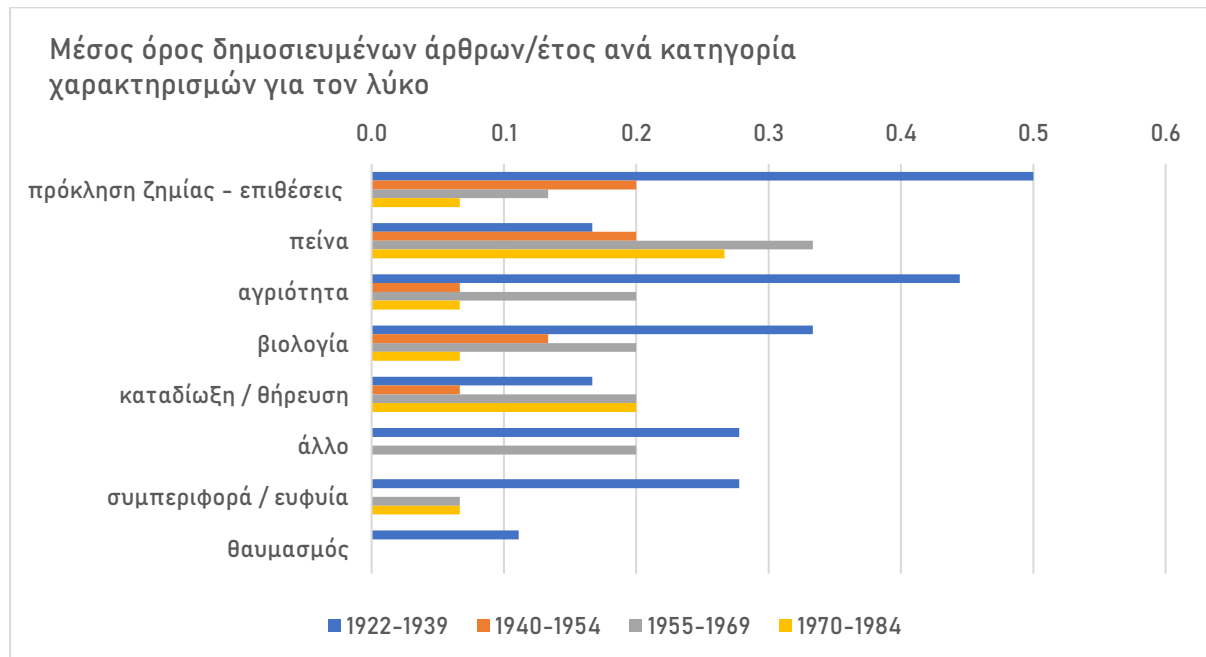
Τα περισσότερα άρθρα (n=104, 68.9%) δεν περιέχουν χαρακτηρισμούς για τον λύκο. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι τα περισσότερα αποτελούν άρθρα – αναφορές για περιστατικά εμφάνισης ή επιδρομής λύκων χωρίς μεγάλη ανάλυση των γεγονότων.

Από τα άρθρα που περιλαμβάνουν χαρακτηρισμούς για τον λύκο (βλ. Διάγραμμα 12), οι περισσότεροι σχετίζονται με την πρόκληση ζημίας και τις επιθέσεις (n=15, 31.9%). Καθώς ο λύκος χαρακτηρίζεται «επιβλαβές είδος» στην ελληνική νομοθεσία μέχρι το 1993 (Πιορούλος, 2018) η συχνή χρήση αυτών των επιθέτων και στην ελληνική δημοσιογραφία 1922-1984 δεν αποτελεί έκπληξη. Ωστόσο, η εμφάνιση αυτών των χαρακτηρισμών μειώνεται αισθητά με την πάροδο του χρόνου (βλ. Διάγραμμα 13). Τα επίθετα που περιλαμβάνονται σε αυτήν την κατηγορία - «*επιβλαβής*», «*επιδρομέας*», «*επιζήμιος*», «*επιθετικός*», «*επιτιθέμενος*» - προσδίδουν στο ζώο το χαρακτηριστικό της «σκόπιμης βλάβης» και της «εισβολής στον πολιτισμό» τα οποία σύμφωνα με τους Jurgens και Hackett (2016) συνδέονται στο μυαλό των ανθρώπων με την έννοια του «κακού» (facets of evil).

Συχνός είναι και ο χαρακτηρισμός «πεινασμένος» ή «πειναλέος» ο οποίος χρησιμοποιείται για να περιγράψει τον λύκο σε αρκετά άρθρα, και εξαιτίας αυτού καταχωρήθηκε ως ξεχωριστή κατηγορία κωδικοποίησης (n=15, 31.9%). Σε αντίθεση με τους χαρακτηρισμούς που περιγράφουν τον λύκο να προκαλεί ζημιές, οι χαρακτηρισμοί που περιγράφουν την πείνα του λύκου αυξάνονται με το πέρασμα του χρόνου, με κορύφωση στην περίοδο 1955-1969 (Διάγραμμα 13). Η σύνδεση του λύκου με το αίσθημα της πείνας, από τη μία πλευρά δικαιολογεί τις πράξεις του ζώου ως αποτέλεσμα των φυσικών του ενστίκτων, θυμίζοντας, ταυτόχρονα, στο κοινό ότι αυτά τα ένστικτα δεν ελέγχονται. Η απώλεια του ελέγχου είναι άλλο ένα χαρακτηριστικό του αρχέτυπου του «κακού» (Jürgens & Hackett, 2016), διεγείροντας την αίσθηση του κινδύνου.

Η τρίτη πιο συχνή κατηγορία χαρακτηρισμών (βλ. Διάγραμμα 12) αφορά την αγριότητα - άγρια φύση του λύκου (n=13, 27.7%), η οποία εμφανίζεται λιγότερο στις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα (βλ. Διάγραμμα 13). Η χρήση του επιθέτου «άγριος» είναι διττή στη γλώσσα μας, καθώς χρησιμοποιείται

είτε με ουδέτερη σημασία ως κάτι που είναι κομμάτι της φύσης – μη ανθρώπινο, είτε να συνδέεται με το αίσθημα του θυμού και του μένους.

Σε αρκετά άρθρα χρησιμοποιήθηκαν χαρακτηρισμοί ή περιγραφές για τα βιολογικά χαρακτηριστικά του λύκου (n=12, 25.5%), οι οποίες όμως μειώνονται κατά τις τελευταίες δεκαετίες σε αντίθεση με αυτό που θα περιμέναμε. Χαρακτηρισμοί που περιγράφουν τον λύκο σε κατάσταση καταδίωξης – θήρευσης (n=10, 21.3%), φαίνεται να αυξάνονται σε έναν βαθμό μέσα στον χρόνο. Αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι περιγραφές του λύκου που φανερώνουν πρόκληση ζημίας μειώνονται, φανερώνει μία μετάβαση από το πλαισίωμα του λύκου από «θύτη» σε «θύμα», αλλά το δείγμα είναι μικρό για ασφαλή συμπεράσματα.

Λιγότερα είναι τα άρθρα που χαρακτηρίζουν το ζώο σύμφωνα με κάποια συμπεριφορά ή την ευφυία του (n=7, 14.9%), ενώ ελάχιστα άρθρα περιλαμβάνουν χαρακτηρισμούς που εκφράζουν την εμβληματικότητα ή τον θαυμασμό για το είδος (n=2, 4.2%).

Αν και στην αρχή του 20^{ου} αιώνα (1922-1939) οι χαρακτηρισμοί για τον λύκο έχουν την μεγαλύτερη ποικιλία (δηλαδή κατανέμονται σε όλες τις κατηγορίες), τότε κυριαρχούν οι χαρακτηρισμοί για την επιθετικότητα και αγριότητα του λύκου. Στο τέλος της χρονοσειράς της παρούσας ανάλυσης (1970-1984) κυριαρχούν οι χαρακτηρισμοί για την πείνα και οι χαρακτηρισμοί που περιγράφουν τον λύκο σε κατάσταση καταδίωξης.

4.5 Ο λύκος ως αντικείμενο συζήτησης και προβληματισμού

Όπως έχουμε αναφέρει ξανά, τα περισσότερα άρθρα της ανάλυσης αφορούν απλές αναφορές γεγονότων και περιστατικών που σχετίζονται με τον λύκο, όπως επιδρομές σε στάνες ή εμφανίσεις τους κοντά σε ανθρώπινες δραστηριότητες. Τα άρθρα αυτά δεν αναλύουν σε βάθος το θέμα «λύκος», και παρόλο που μας δίνουν κάποια ποσοτικά στοιχεία για τις αλληλεπιδράσεις ανθρώπου – λύκου κατά τον 20^ο αιώνα, δεν είναι αρκετά για να μας αποκαλύψουν τις κοινωνικές τάσεις και απόψεις για το μεγάλο σαρκοφάγο. Μόνο ένα μικρό ποσοστό των άρθρων του δείγματος δίνει παραπάνω έμφαση και ανάλυση για το θέμα. Αυτά παρουσιάζονται σε αυτήν την παράγραφο, τα οποία, σε αντίθεση με τις στείρες αναφορές περιστατικών, τοποθετούν τον λύκο στο επίκεντρο των συζητήσεων και μπορούν να μας δώσουν παραπάνω πληροφορίες για τις τάσεις και απόψεις κατά την εποχή δημοσίευσής τους.

4.5.1 Ένας συγγραφέας αρθρογραφεί για τον λύκο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Το πρώτο άρθρο σχετικό με το θέμα της παρούσας ανάλυσης δημοσιεύεται στο «Ελεύθερον Βήμα» στις 24 Μαρτίου του 1926 από τον δημοσιογράφο Σπύρο Μελά (1882-1966), ο οποίος υπογράφει τα άρθρα του με το ψευδώνυμο «Φορτούνιο». Το άρθρο ανήκει στην στήλη «Σημειωματάριο του Φορτούνιο» και με τον τίτλο «Καρτέρια» περιγράφει την εμπειρία του συγγραφέα σε μία κυνηγετική εξόρμηση στην Κεντρική Μακεδονία, όπου πέρασε από μπροστά του ένα ζευγάρι λύκων, τους οποίους δεν κατάφερε να χτυπήσει λόγω κυνηγετικής απειρίας:

«Αίφνης από το μέρος των χουγιαχτάριδων δύο ζώα μ'αλαφρό γοργό βήμα προβάλλουν ανάμεσ' από πυκνούς θάμνους. Είναι ζευγάρι λύκων, των οποίων ετάραξε τους έρωτας ο δαιμωνιώδης πάταγος του Γκουντή. Αλλ' ως που να συναθροίσω τας ζωολογικάς μου γνώσεις, ως που να πάρω κάβο, ότι πρόκειται περί λύκων, ως που να πετάζω το τσιγάρο μου, να συνεννοηθώ διά νευμάτων με τον κ. Ζαμαλούκα και να βγάλω την καρμπίνα μου από την ασφάλεια, είχαν υπερβή πάρα πολύ το δεξιόν μου πλευρό» (Ελεύθερον Βήμα, 24/3/1926).

Παρότι εν μέσω παγάνας, δηλαδή οργανωμένου κυνηγιού με στόχο την θήρευση του λύκου, η περιγραφή του αρθρογράφου για το ζώο έχει μία θετική χροιά, αφού το ζευγάρι των λύκων παρουσιάζεται ως το αντικείμενο της ανθρώπινης διαταραχής («ζευγάρι λύκων, των οποίων ετάραξε τους έρωτας ο δαιμωνιώδης πάταγος»). Ο Σ. Μελάς δεν θα γράψει πρώτη και τελευταία φορά για τον λύκο. Αντιθέτως, είναι ο μόνος αρθρογράφος της εφημερίδας ο οποίος ασχολείται συστηματικά με το θέμα και τα άρθρα του αποτελούν σημαντικά εργαλεία εξιχνίασης της κοινωνικής αντιμετώπισης του λύκου στην Ελλάδα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Τον Φεβρουάριο του 1931 δημοσιεύει άρθρο στο «Σημειωματάριο του Φορτούνιο» με τίτλο «Λύκοι»:

«Οι χωριάτες κυνήγησαν προχθές στα γύρω της Πεντέλης δύο λύκους. Η είδηση ξάφνιασε πολλούς. Ωστε υπάρχουν ακόμη στου πευκάνες μας τέτοια θηρία; Κι ένα περιπλανώμενο ειδύλλιο κινδυνεύει να σπαραχθεί από αγρίμια της ζούγκλας; Το φαντάζεσθε, τη στιγμή που παίρνετε το τσάι σας στο Στροφύλι, στην Εκάλη, στου Κατσιμίδη, να εισβάλλει απρόσκλητη τέτοια πελατεία με πειναλέα ρύγχη; Πού βρισκόμαστε; Στα παραμύθια; Στη «Μικρή Κοκκινόσκουφη»; Σε τόπους που πάνε και έρχονται πέντε αυτοκίνητα στο λεπτό, μπορούν να γίνονται παγάνες; Είμαστε πρωτεύουσα ή αγροτικός συνοικισμός; Ακούσατε ποτέ λύκους στο δάσος της Βουλώνης, τα πρόθυρα της Βιέννης ή του Βερολίνου; Αυτά, για τις πρωτεύουσες, είναι ήδη ζωολογικού κήπου και στη Ρώμη σύμβολα της αρχαίας ευκλείας. Οι λύκοι αυτοί της Αττικής είναι απίθανοι. Είναι μάλλον περιηγείται, που μας έρχονται από άλλα χοντρότερα βουνά, διωγμένοι από το χιόνι. [...] Οι παρεπίδημοι αυτή της Αττικής, που ήρθαν να δώσουν τη δραματική νότα του κινδύνου στο ειρηνικό τοπίο της, οδηγήθηκαν από τη μύτη τους τόσο καλά ακόμα ώστε πέτυχαν τις στάνες και μ' όλο το κυνηγητό που τους έκαναν οι χωριάτες πρόφθασαν να σπαράζουν πρόβατα» (Ελεύθερον Βήμα, 4/2/1931).

Παρότι η εξαφάνιση των λύκων από την Στερεά Ελλάδα και την Αττική υπολογίζεται στα μέσα του 20^{ου} αιώνα (Πιορουλος, 2018), βλέπουμε ότι ήδη στις αρχές της δεκαετίας του 1930 η παρουσία τους τόσο κοντά στον αστικό ιστό της πρωτεύουσας παραξενεύει. Ο λύκος δεν γλιτώνει την σύνδεση με την «Κοκκινოსκουφίτσα» αποκαλύπτοντας για άλλη μία φορά την τεράστια επίδραση του παραμυθιού στις κοινές αντιλήψεις και συζητήσεις για το ζώο (Lappalainen, 2019). Ήδη, λοιπόν, από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο λύκος ανήκει μόνο στα παραμύθια ή τον ζωολογικό κήπο, τουλάχιστον «για τις πρωτεύουσες» της Ευρώπης και τους κατοίκους τους, όπως ο Σ. Μελάς. Στο κείμενο, η παρουσία των λύκων στην Αττική αντιμετωπίζεται με αρνητική στάση, που φανερώνεται και από τους χαρακτηρισμούς «αγρίμια τις ζούγκλας», «με πειναλέα ρύγχη», οι οποίοι δημιουργούν μία αίσθηση κινδύνου. Ωστόσο, ταυτόχρονα, η παρουσία τους δικαιολογείται από τον αρθρογράφο παρουσιάζοντας τα ζώα ως αντικείμενα κάποιας διαταραχής: «διωγμένοι από το χιόνι».

Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι η εντύπωση του Σ. Μελά για το ζώο εκτός Αττικής είναι θετική, αφού, αναφερόμενος ξανά στην αποτυχημένη κυνηγετική του εμπειρία στην Κεντρική Μακεδονία, λέει

παρακάτω: «Ήταν τόσο ωραία τα ζώα μέσα στο φυσικό τους περιβάλλον που στάθηκα να τα καμαρώσω. Αργά σκέφτηκα πως παριστάνω τον κυνηγό εδώ πέρα» (Ελεύθερον Βήμα, 4/2/1931). Αντίθετα, οι συνηθισμένοι στη συνύπαρξη με τους λύκους, «χωριάτες» της Μακεδονίας είχαν άλλη άποψη:

«Όταν ήρθαν οι άλλοι σύντροφοι που ήταν από τα γύρω χωριά, οι περισσότεροι, με γκρίνιαζαν άγρια. Οι χωριάτες έχουν προσωπικά με τους λύκους, λογαριασμούς παλαιότατους. Δεν μπορούν να καταλάβουν πώς ένας κυνηγός αφήνει να περάσει από μπροστά του ένα ζευγάρι, χωρίς να το γεμίσει βόλια. Οι χωριάτες της Πεντέλης κήρυξαν προχθές γενική επιστράτευση για να χτυπήσουν. Ενώ οι Νεμρώδ δεν φάνηκαν πουθενά. Δεν είχαν ούτε προηγούμενα με τους λύκους, ούτε λυκόσκαγα» (Ελεύθερον Βήμα, 4/2/1931).

Αυτή η χωρική διαφοροποίηση των απόψεων και της συμπεριφοράς προς το σαρκοφάγο, που φανερώνεται εδώ ανάμεσα στους κατοίκους των χωριών της Μακεδονίας και τους κατοίκους της Αττικής, έχει απασχολήσει συχνά τη βιβλιογραφία. Οι Williams, Ericsson και Heberlein (2002) βρίσκουν ότι οι στάσεις προς τον λύκο σχετίζονται αρνητικά με την κατοικία στην επαρχία και τα αγροτικά επαγγέλματα, ενώ σχετίζονται θετικά με την εκπαίδευση και το εισόδημα. Αντίστοιχα, η έρευνα των Houston et al. (2010) δείχνει ότι η εγγύτητα σε πληθυσμούς λύκων επηρεάζει τη συχνότητα χρήσης αρνητικών εκφράσεων για το ζώο. Ωστόσο, οι Houston et al. (2010) και οι Killion et al. (2019) συμφωνούν ότι η αρνητικότητα για τους λύκους εντείνεται σε περιοχές όπου οι κάτοικοι δεν είναι συνηθισμένοι στην εμφάνισή τους. Στο «Σημειωματάριο του Φορτούνιο» στις 11 Μαρτίου 1933 σε άρθρο με τίτλο «Τερτίπια» περιγράφεται ξανά η αποσύνδεση του «πολιτισμένου» κόσμου και της άγριας ζωής: «Ωστε στο γραφικό Πήλιο, το πολιτισμένο, με τους θαυμάσιους περιπάτους και τις εκδρομές, τις καστανιές και τα άφθονα νερά, τους απέραντους φρουτόκηπους και τις φράουλες - υπάρχουν λύκοι;» (Ελεύθερον Βήμα, 11/3/1933). Ο λύκος αποτυπώνεται ως θαυμαστός και ωραίος όσο βρίσκεται μακριά από την αστική καθημερινότητα. Ενώ για τους επαρχιώτες της Μακεδονίας το κυνήγι του λύκου είναι μέρος της καθημερινής ζωής, ο «αστός» Σ. Μελάς προτείνει την εναλλακτική λύση των δηλητηριάσεων:

«αυτό που βγαίνει από την επιδρομή αυτή του Πηλίου είναι ότι και στα πιο πυκνοκατοικημένα βουνά μας, οι λύκοι δεν είναι σπάνιοι, ενώ υπάρχει απλούστατος τρόπος να εξοντωθούν - η στρυχνίνη. Είναι η μέθοδος που μεταχειρίζονται στη Γαλλία: Δηλητηριάζουν τα μισοφαγωμένα θηράματα των λύκων. Είναι δουλειά που κάνουν οι κοινότητες» (Ελεύθερον Βήμα, 11/3/1933).

Στα άρθρα, βλέπουμε συχνά τη σύγκριση της ελληνικής αντιμετώπισης του λύκου με πολλές χώρες της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης, οι οποίες παρουσιάζονται ως παράδειγμα προς μίμηση και στις οποίες ο λύκος έχει εξοντωθεί ήδη από τον 19ο αι. (Boitani, 1995). «Ξέρετε όλοι, ότι η Ελλάδα είναι από τους λίγους πολιτισμένους τόπους, που έχουν ακόμη από αυτά τ' αγρίμια» λέει ο Σ. Μελάς σε επόμενο άρθρο του στο «Σημειωματάριο του Φορτούνιο», που εκδίδεται τον Οκτώβριο του 1934 με τίτλο «Παράδοξα Λυκοκτονίας». Με αυτό το άρθρο ξεκινάει μία συζήτηση σχετικά με τη τότε νέα θηρευτική νομοθεσία της Ελλάδας, σύμφωνα με την οποία η θήρα του λύκου εξακολουθεί να επιβραβεύεται χρηματικά από το κράτος αλλά σε συγκεκριμένες δασικές περιοχές απαιτεί την πρότερη έκδοση ειδικής άδειας από το υπουργείο. Στο άρθρο αυτό τον Οκτώβριο του 1934 ο «Φορτούνιο» παρουσιάζει το θέμα από την πλευρά των κτηνοτρόφων κατοίκων της Τρίπολης, οι οποίοι καταγγέλλθηκαν από την δασική υπηρεσία για το σκότωμα δύο λύκων. Αφού αναφερθεί στις κτηνοτροφικές καταστροφές που προκαλούν οι λύκοι, ο Σ. Μελάς αντιτίθεται στην νομοθετική διάταξη εξηγώντας:

«Όταν οι λύκοι επιτίθενται και δεν επιτρέπεται να καταδιωχθούν, εις ωρισμένα μέρη - εις αυτά, τέλος πάντων, που εμφανίζονται - παρά μόνον κατόπιν ειδικής άδειας του υπουργείου, είνε σα να θέλη η υπηρεσία να τους φυλάξει από τα βόλια των χωρικών. Αυτή η διάταξις είνε σαν καμωμένη επίτηδες για να διαφεύγουν οι λύκοι» (Ελεύθερον Βήμα, 27/10/1934).

Εδώ, οι λύκοι είναι τα υποκείμενα των διαταραχών και η νομοθέτηση υπέρ της προστασίας τους φαντάζει απίστευτη. Σε επόμενο άρθρο που δημοσιεύεται στο «Σημειωματάριο του Φορτούνιο» τον

Νοέμβριο του 1934, ο πρόεδρος της «Εθνικής Φιλοθηραματικής Οργάνωσης» Π. Σαββίδης εξηγεί την σημασία της διατάξεως:

«[...] δεδομένου ότι η φύλαξη της υπαίθρου είναι πλέον η ελαττωματική, το κυνήγι εγένετο δολοφονία, εφόσον ασυνείδητοι και αμόρφωτοι κυνηγοί εξηκολούθουν να κυνηγούν και κατά την απαγορευμένη περίοδο του οργανισμού, των ερώτων και της γέννας των κατοίκων του δάσος. Γι' αυτό εδημιουργήθησαν καταφύγια, δηλαδή μέρη δασών, καταλλήλως προφυλαγμένα με φυσικά όρια, ιδίως εις τας περιφερείας όπου άλλοτε υπήρχε πολύ κυνήγι και τα οποία καταφύγια χρησιμοποιούνται για την αναδημιουργία των θηραμάτων. Σ' αυτά τα καταφύγια το κυνήγι απαγορεύεται απόλυτα και αυστηρότατα όλο το χρόνο» (Ελεύθερον Βήμα, 1/11/1934).

Οι θέσεις της «φιλοθηραματικής» οργάνωσης που εκφράζονται εδώ αποκαλύπτουν κάποιες πρωταρχικές στάσεις υπέρ της διατήρησης της βιοποικιλότητας. Μάλιστα, εξηγείται ότι η νομοθέτηση των προστατευτικών αυτών μέτρων έγινε πραγματικότητα «μετά από πολυετή αγώνα των αληθινών κυνηγών της Ελλάδος», αποκαλύπτοντας ότι ευσυνείδητοι κυνηγοί ήταν οι πρωτοστάτες για τη προστασία της άγριας ζωής στην Ελλάδα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ωστόσο, η προστασία του λύκου συγκεκριμένα είναι ακόμα μακριά από το μυαλό τόσο των πολιτών και των οργανώσεων όσο και από τις επιδιώξεις του κράτους:

«Ενίοτε η τοπική αρχή, εις περιπτώσεις υπερβολικής αυξήσεως ενός είδους εκ των επιβλαβών ζώων - λύκοι, αγριόχοιροι, αλεπούδες - δίνει άδεια ακόμα κατόπιν αιτήσεως, στους χωρικούς ή τους κυνηγούς, να κυνηγήσουν αυτά τα ζώα στα καταφύγια τους. Αλλά, απαιτητήτως, τους κυνηγούς πρέπει να συνοδεύη δασικός φύλαξ, διότι δυστυχώς γίνεται υπερβάσις και κατάχρησις και αντί των επιβλαβών σκοτώνονται ζαρκάδια, λαγοί, φασιανοί, πέρδικες και ότι άλλο βρεθεί μπροστά στα τουφέκια» (Ελεύθερον Βήμα, 1/11/1934).

Ο λύκος (μαζί με το αγριογούρουνο και την αλεπού) εξαιρείται από την προστασία που απολαμβάνουν άλλα ζώα, όπως το ζαρκάδι, ο λαγός, ο φασιανός και η πέρδικα, καθώς δεν θεωρείται «θήραμα» αλλά «επιβλαβές ζώο». Στο «Σημειωματάριο του Φορτουνίου» τον Ιανουάριο του 1935 δημοσιεύεται κι άλλο άρθρο με το ίδιο θέμα και με τίτλο «Επιδρομές»:

«Μέσα σ' άλλα πολλά, κομικοτραγικά ζητήματα, υπάρχει στην Ελλάδα και ζήτημα λύκων. Κάθε χρόνο, αυτό το μήνα, θα φθάση το στερεότυπο τηλεγράφημα από τις βόρειες επαρχίες, που θα μιλή για τις επιδρομές τους εναντίον των κοπαδιών και προ πάντων για την ανάγκη γενικής οπλοφορίας των χωρικών» (Ελεύθερον Βήμα, 11/1/1935).

Σε αυτό το άρθρο ο Σ. Μελάς αναφέρεται στις συγκρούσεις με τον λύκο, στις μαζικές καταδιώξεις του παρελθόντος και στην σύγχρονη «θηρευτική πολιτική» για τη προστασία των θηραμάτων, υποστηρίζοντας σε μεγάλο βαθμό τη πλευρά των κτηνοτρόφων και την ανάγκη για εξόντωση των λύκων. Στο τέλος του άρθρου παραθέτει όμως και μία άποψη που δεν έχουμε δει να αποτυπώνεται μέχρι τώρα και που θα αργήσει πολύ να ξανακάνει την εμφάνισή της, τουλάχιστον στα άρθρα της παρούσας ανάλυσης:

«Αφήνω πως υπάρχουν και άνθρωποι που υποστηρίζουν ότι ο λύκος δεν πρέπει να εξοντωθή και να λείψη εντελώς από τα ελληνικά δάση. Ένας από αυτούς μού 'λεγε χθες: - Δε μ' αρέσει αυτός ο τρόπος να τα βλέπουμε όλα με το οικονομικό πρίσμα! Έφθασαν να μας λένε, ότι ο λύκος είναι σοβαρός εχθρός της εθνικής οικονομίας! Αστειώνονται. Πόσα πρόβατα μπορούν να φαγωθούν κάθε χρόνο από λύκους; Και τι αξία μπορούν να αντιπροσωπεύουν; Και τι ζημία είναι αυτή, μπροστά στα εκατομμύρια που αρπάζουν οι καταχρασταί και άλλοι επιδρομείς - λύκοι με κολλάρα - του δημοσίου ταμείου; Οι λύκοι μπορεί να τρώνε κανένα πρόβατο, αλλά προσφέρουν κάτι: Είναι η συγκίνησης και ο θρύλος των δασών. Είναι το δραματικό στοιχείο του ορεινού τοπίου, τροφή της λαϊκής φαντασίας και στοιχείο της παραδόσεως. Αγαπώ τη μεγάλη βλάστησι με τους φυσικούς της κατοίκους. Και προτιμώ να συνατήσω στο δάσος μια αλεπού παρά μια παξιμάδα, κι ένα λύκο παρά έναν κύριο που τρώει επάνω στη χλόη τους αιώνιους κεφτέδες της εκδρομής» (Ελεύθερον Βήμα, 11/1/1935).

Ο αρθρογράφος κλείνει το άρθρο σχολιάζοντας για τα παραπάνω: «Είναι κι αυτό μία άποψις», με την οποία μάλλον διαφωνεί ο Σ. Μελλάς, καθώς σε όλο το προηγούμενο κείμενο υπερασπίζεται την ανάγκη εξολόθρευσης του ζώου. Αυτή η «άποψις» περί εγγενούς αξίας της άγριας ζωής φαίνεται να έχει ελάχιστους υποστηρικτές στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και θα αργήσει πολύ να κερδίσει χώρο στη δημόσια συζήτηση. Δεν παύει όμως να μας εκπλήσσει η εμφάνισή της τόσο νωρίς στην ανάλυση. Μάλιστα, στο παραπάνω απόσπασμα η προστασία του λύκου παρουσιάζεται ως ζήτημα διατήρησης πολιτιστικής κληρονομιάς («στοιχείο της παραδόσεως»), εξαιτίας της σημαντικής θέσης που κατέχει το ζώο στην λαϊκή μυθολογία («ο θρύλος των δασών», «το δραματικό στοιχείο του ορεινού τοπίου», «τροφή της λαϊκής φαντασίας»). Παρόλο που ο αρθρογράφος δεν φαίνεται να συμερίζεται ο ίδιος αυτή την άποψη, το γεγονός ότι ο δεν διστάζει να την παραθέσει δείχνει το ενδιαφέρον του για την παρουσίαση πολλαπλών απόψεων πάνω στο θέμα.

Τον Φεβρουάριο του 1937 ο «Φορτούνιο» θα επαναφέρει το θέμα της θηρευτικής πολιτικής της χώρας με δύο ακόμη άρθρα με τίτλο «Φωνή κυνηγών» και «Απάντησις εις κυνηγούς». Παρότι ο λύκος δεν είναι στο προσκήνιο των άρθρων, τα άρθρα επιλέχθηκαν για την ανάλυση καθώς φέρνουν τους κυνηγούς και το κράτος στο βήμα των συζητήσεων για τη θηρευτική πολιτική της χώρας, η οποία αφορά άμεσα το σαρκοφάγο. Στο πρώτο άρθρο διαβάζουμε την θέση των κυνηγών, με τα λόγια εκπροσώπου από τα «Κυνηγετικά Νέα»:

«[...] Και όχι μόνον αυστηρός είναι ο θηρευτικός κώδιξ, αλλά κάτι χειρότερο. Παντού στην υφήλιο, τα επιβλαβή κυνηγιούνται ολοχρονίς, γιατί οι ζημιές τους στη γεωργία, στα θηράματα, στην κτηνοτροφία, είναι απίστευτες. Σε μας είναι ιερή και απαραβίαστη επί έξι μήνες το χρόνο, η αυτής εξοχότης η κάργια, η καρακάζα, τα γεράκια, η αλεπού, η νυφίτσα, το τσακάλι, η αγριόγατα, ο λύκος και όλο το συνάφι τους και λυμαίνονται την ύπαιθρο. Δεν έχει δικαίωμα ο αγρότης που οι ασβοί του χάλασαν το πατατοχώραφό του, είτε οι κάργες τα σπαρτά του, είτε ο λύκος το μαντρί του, να σηκώσει τουφέκι και να τα εξολοθρεύση. Του το απαγορεύει ο νόμος. Φτάσαμε δηλαδή εμείς οι ρωμηοί όχι μόνον να προστατεύουμε τα αμφιβόλως ωφέλιμα, αλλά να υπερπροστατεύουμε και τα επιβλαβή» (Ελεύθερον Βήμα, 16/2/1937).

Και ο αρθρογράφος κλείνει το κείμενο λέγοντας:

«Παραχωρώ με τη μεγαλειότερη ευχαρίστησι τη φιλοξενεία της στήλης αυτής στη φωνή των κυνηγών. Και είμαι βέβαιος, ότι πριν αποκρυσταλλωθή οριστικά ο καινούργιος νόμος, θα κληθούν οι οργανώσεις τους να πουν και αυτές μια υπεύθυνη γνώμη. Αλλά στη γενική γραμμή θα είμαι πάντα - και πρέπει να είμαστε όλοι - με το μέρος εκείνων, που ζητούν μια πιο πολιτισμένη συμπεριφορά των Ελλήνων προς τα πουλιά και όλα τα ζώα [συμπεριλαμβανομένου, εννοείται, και του ανθρώπου]» (Ελεύθερον Βήμα, 16/2/1937).

Στο δεύτερο άρθρο ο Σ. Μελλάς παραθέτει την επιστολή του προϊσταμένου του γραφείου θήρας του υπουργείου γεωργίας, οποίος μεταξύ άλλων εξηγεί:

«Εγινε λόγος ότι δεν λαμβάνονται μέτρα υπό του νόμου περί θήρας δια των περιορισμών και την εξαφάνισιν των επιβλαβών εις την γεωργίαν κυνηγετικών πτηνών και ζώων όπως ο λύκος το τσακάλι η κάργια κ.τ.λ. Ασφαλώς όμως θα πρόκειται περί παρεξηγήσεως. [...] Το κράτος και τα ταμεία θήρας πληρώνουν δια πρώτην φοράν εν Ελλάδι, από τεσσάρων ετών περίπου, περί το έν εκατομμύριον δραχμών ετησίως διά τον φόνον των επιβλαβών τούτων εις την γεωργίαν, κτηνοτροφίαν και δασοπονίαν ζώων και πτηνών» (Ελεύθερον Βήμα, 17/2/1937).

Συνολικά, ο Σ. Μελλάς μέσα σε μία δωδεκαετία (1926-1937) γράφει οκτώ (8) άρθρα με θέμα τον λύκο και την νομοθεσία θήρευσής του, καταφέροντας να παρουσιάσει ένα περίπλοκο θέμα από πολλές οπτικές και δίνοντας λόγο σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη: κυνηγούς, κτηνοτρόφους, πολίτες, πρωτοστάτες οικολόγους, οργανώσεις και κρατικούς φορείς. Ο «Φορτούνιο» ταξιδεύει στη Μακεδονία και συμμετέχει σε παγάνα. Θαυμάζει τον λύκο μέσα στο δάσος αλλά κατανοεί τις παραδόσεις των κατοίκων της επαρχίας. Μεταφέρει στο δημόσιο βήμα τις επιστολές των κτηνοτρόφων και κυνηγών που εκφράζουν τις ανησυχίες τους και ασκεί κριτική στην ελληνική νομοθεσία. Είναι ειλικρινής και παραδέχεται ότι οι διαφορετικές φωνές καταφέρνουν να του αλλάξουν τη γνώμη για το θέμα της

σημασίας ύπαρξης των προστατευόμενων δασικών περιοχών. Υπερασπίζεται την διατήρηση της βιοποικιλότητας, ακόμα και αν ο όρος δεν έχει εφευρεθεί στην εποχή του (*«Αλλά στη γενική γραμμή θα είμαι πάντα - και πρέπει να είμαστε όλοι - με το μέρος εκείνων, που ζητούν μια πιο πολιτισμένη συμπεριφορά των Ελλήνων προς τα πουλιά και όλα τα ζώα»*), αν και ο λύκος είναι σταθερά εξαιρετός από την προστασία. Τελικά, αποδεικνύει πόσο σημαντικό ρόλο μπορεί να έχει η δημοσιογραφία στην εξομάλυνση των συγκρούσεων που δημιουργεί η αναπόφευκτη συνύπαρξή μας με την άγρια ζωή.

Ταυτόχρονα, η ανάδειξη αυτών των άρθρων αποδεικνύει ότι οι απόψεις για τις συγκρούσεις και την συνύπαρξη του ανθρώπου με τα μεγάλα σαρκοφάγα δεν είναι μονοδιάστατες ήδη από την αρχή του αιώνα. Μάλιστα, γινόμαστε μάρτυρες της εξέλιξης αυτών στο χρόνο. Με αφορμή την παράνομη εξολόθρευση δύο λύκων, η οποία αρχικά παρουσιάζεται ως τραγελαφικό ζήτημα, αναδιπλώνεται μία δημόσια συζήτηση, στην πραγματικότητα, περιβαλλοντικής πολιτικής, χωρίς αποκλεισμούς, στο τέλος της οποίας ο αρθρογράφος συντάσσεται *«με το μέρος εκείνων, που ζητούν μια πιο πολιτισμένη συμπεριφορά των Ελλήνων προς τα πουλιά και όλα τα ζώα»*. Παρότι, τελικά, ο λύκος δεν γλιτώνει από την ετικέτα του «επιβλαβούς είδους» και η ανάγκη εξολόθρευσής του δεν είναι ακόμα διαπραγματεύσιμη, φανερώνεται μία ευελιξία και ένα «άνοιγμα» στις συζητήσεις για την συνύπαρξη του ανθρώπου με την άγρια ζωή, ενώ η πρώτη φωνή υποστήριξής του μεγάλου σαρκοφάγου κάνει την εμφάνισή της. Τελικά, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, στην Ελλάδα γίνονται σημαντικές προσπάθειες διατήρησης της βιοποικιλότητας των δασών με αυστηροποίηση της θηρευτικής πολιτικής, οι οποίες πυροδοτούν έντονο δημόσιο διάλογο σε μία από τις μεγαλύτερες εφημερίδες της χώρας. Ωστόσο, η έλευση του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου φαίνεται να «φρενάρει» την πρόοδο των συζητήσεων.

4.5.2 Η κατάσταση στα μέσα του 20^{ου} αιώνα

Τις επόμενες δεκαετίες μετά τον πόλεμο τα άρθρα της ανάλυσης με αναφορές στον λύκο κορυφώνονται σε ποσότητα, αλλά είναι κυρίως άρθρα με το *«στερεότυπο τηλεγράφημα από τις βόρειες επαρχίες, που θα μιλή για τις επιδρομές τους εναντίον των κοπαδιών»*. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η κρίση ενός παγκόσμιου πολέμου, αλλά και ενός εμφύλιου πολέμου που τον διαδέχτηκε στην Ελλάδα, με τη οικονομική ύφεση και τις κοινωνικοπολιτικές αναταράξεις που τη συνοδεύουν, εξηγεί την εξέχουσα θέση που καταλαμβάνουν στις συζητήσεις τα προβλήματα ευάλωτων ομάδων, όπως ο αγροτικός τομέας και οι κτηνοτρόφοι. Στα μέσα του 20^{ου} αιώνα οι πληθυσμοί του λύκου στην Ευρώπη και στην Ελλάδα φτάνουν το κατώτατο όριό τους μέχρι σήμερα (Πιορούλος, 2018), ενώ οι λίγοι λύκοι που έχουν απομείνει αντιμετωπίζονται, όχι ως φυσικοί κάτοικοι των ελληνικών δασών, αλλά ως ανεπιθύμητοι μετανάστες. Σε άρθρο του 1955 διαβάζουμε:

«Από τα Ιωάννινα τηλεγραφούν, ότι αγέλη λύκων εισέβαλεν από την Αλβανίαν εις το ελληνικόν έδαφος και κατεσπάραζε πρόβατα κτηνοτρόφων. Η είδησις δεν προκαλεί ερωτηματικά. Τι άλλο από λύκους ήτο δυνατόν να προέλθει από την Αλβανίαν; Με την διαφοράν, ότι αυτή τη φορά οι λύκοι ήσαν τετραποδες και όχι δίποδες, όπως άλλοτε» (Το Βήμα, 2/6/1955).

Σε άρθρο του Μ. Μανιατόπουλου που δημοσιεύεται στην εφημερίδα «Το Βήμα» τον Απρίλιο του 1962 με τίτλο «Λύκος» και υπότιτλο «Γιατί είναι δύσκολος η εξολόθρευσίς του» διαβάζουμε:

«Στην Ευρώπη, εκτός από την βαλκανική χερσόνησον, δεν υπάρχουν πλέον λύκοι. Η χώρα μας είναι γεμάτη από λύκους. Μας τροφοδοτεί με αυτούς αφειδώς η γείτων Γιουγκοσλαβία, την οποία λυμαινονται κυριολεκτικώς οι λύκοι. [...] Αν δεν εκλείψουν οι λύκοι από τη Γιουγκοσλαβίαν, δεν υπάρχει ελπίς να εκλείψουν και από την Ελλάδα» (Το Βήμα, 4/3/1962).

Στο ίδιο άρθρο, ο Μ. Μανιατόπουλος αναφέρει πολλά στοιχεία της βιολογίας του ζώου αλλά και στοιχεία για τους συμβολισμούς του στον ελληνικό πολιτισμό και τις παροιμίες της λαϊκής παράδοσης. Ωστόσο, η αίσθηση που αφήνει είναι περισσότερο αρνητική, με κύριο θέμα την επιτακτικότητα της εξολόθρευσής του. Περιγράφοντας τον τρόπο που ο λύκος κυνηγάει τα θηράματα του, χρησιμοποιεί εκφράσεις που δημιουργούν την αίσθηση του κινδύνου: *«Οι αγέλες είναι επιθετικότερες και αδίστακτες», «Οι λύκοι είναι παμφάγα και εξαιρετικά επιβλαβή ζώα στα κυνήγια του τόπου μας», «Ο*

λύκος έχει εξαιρετικά ανεπτυγμένες την ακοήν, την όραση και την όσφρησιν, είναι δε έξυπνος, πανούργος και πολύ αιμοβόρος», «Άμα ο λύκος πέσει μέσα σε ένα κοπάδι από πρόβατα, δεν χαλάει ένα μόνον ζώον, αλλά όσα μπορεί». Το άρθρο συνοδεύει η πρώτη φωτογραφία λύκου που συναντάμε στην ανάλυσή μας, με την περιγραφή «Κοπάδι πεινασμένων λύκων» (βλ. Εικόνα 3). Πιο εκτενές άρθρο για τον λύκο, πέρα από τις αναφορές περιστατικών εμφάνισης και επιδρομών θα συναντήσουμε ξανά τη δεκαετία του 1980.

4.5.3 Η δεκαετία του 1980 φέρνει ριζικές αλλαγές

Εικόνα 4 Απόσπασμα από φύλλο της Εφημερίδας «Το Βήμα», 23/2/1980

ΧΡΗΣΙΜΑ ΖΩΑ ΜΙΚΡΑ ΜΕΤΑ ΜΕΓΑΛΩΝ

Ο ΠΟΣ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ έτσι και τα ζώα έχουν τα δικά τους στέκια. Με τη διαφορά όμως ότι δεν σκοντάζουν εκεί για να «κουκουλοφθούν», αλλά για να προστατευτούν από το καταστρεφικό μένος του μοντέρνου ανθρώπου και τις επιδρομές της ανεξέλεγκτης τεχνολογικής εξέλιξης. Είναι με άλλα λόγια τα καταφύγια τους.

Δύσκολα το ζώο αλλάζει τα στέκια του. Έχει κι αυτό τις ίδιες συνήθειες με τον άνθρωπο. Εάν του καταστρέψεις το μέρος όπου γεννιέται, μεγαλώνει, ζει, είναι σάν να του καταστρέψεις την ίδια τη φυλή του, την ιδιαίτερή του πατρίδα. Και όλα τα ζώα και πτηνά έχουν τη δική τους ιδιαίτερη πατρίδα. Η Ελλάδα έχει την πλουσιότερη πανίδα και χλωρίδα στην Ευρώπη και για το λόγο αυτό όλες οι ευρωπαϊκές οργανώσεις δείχνουν ιδιαίτερη ευαισθησία για την προστασία της. Τώρα τελευταία φαίνεται να γίνονται από ελληνικές πλευρές όμοια βετικά θέματα, αναπαικία όμως.

Κυνηγημένα ακόμα και στα καταφύγια

«**Η**δη όπως είχε γράψει το «ΕΝΗΜΑ» έχει καταστραφεί ένα είδος προεδρικό διάγραμμα για την προστασία της άγριας πανίδας και χλωρίδας. Κάπου όμως έχει σκοντάψει και δεν προχωρεί... Παρόλ'αυτα με κάποιο άλλο που βρίσκεται στο στάδιο της επεξεργασίας θα κηρυχθούν προστατευτές ολόκληρες περιοχές που παρουσιάζουν σπάνια οικοσυστήματα. Έλε δευ- με όμως ποιά είναι τα στέκια - καταφύγια άγριων ζώων, πτηνών και όρισμένων θαλασσιών που ζουν στα θάλασσα. Και να μην ξεχνάμε ότι με λίγη καλή συμπεριφορά όλα σκε- δόν τα ζώα είναι φίλοι του ανθρώπου:

ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗ ΦΩΚΙΑ

Η ΑΓΑΠΗΤΗ φώκια της Μεσογείου ή Μεσογειακή Φώκια σπανίζει στο νερό του Αιγαίου και Αιγαίου. Προσικά όμως τα κοσμούνται μέρη όπως η Ρόδος, η Σάμος και τις θάλασσες Σποράδες. Για την προστασία της έχουν γίνει ειδικά συνέδρια, συστάσεις, προτάσεις, αντιπροτάσεις, αλλά προς το παρόν καμία ουσιαστική απόφαση δεν έχει παρθεί και η όποια έρευνα να ολοκληρωθεί.

Για την προστασία της — υπάρχουν χιλιάδες περίπου σε όλα την Μεσόγειο — κι τον 500 είναι ελληνικές — περιπτώσεις — απειλούνται καθημερινά εκατοντάδες διεθνώς οργανώσεις, συλλογές περιβαλλοντικού φορέα κ.ά. Πάρος κλείνεται να σπαστεί προστασία η περιοχή Σελάντι στην Σάμο, όπου έχουν τις φωλιές τους οι περισσότερες φώκιες.

Οι φωκίδες άποικιών της φωκίας τους φοκέρηδες.

Ο ΑΕΤΟΣ

Οι «κωνιαντοί» αέτιοι φαίνεται ότι έχουν αρχίσει να γίνονται λιγότεροι. Μόλις και συγκαταλέγονται στα πικνωδία του Σουλφίου. Η Ελλάδα έχει την τιμή να φιλοξενεί το 31 από τα 36 είδη που υπάρχουν σε ολόκληρη την Ευρώπη (χρηματοει, απομακρύνει κ.ά.).

Αέτιας μάλιστα ότι από το είδος των θαλασσιών υπάρχει ένα μόνο (γινέρι) το οποίο αν εξαλείψει θα εξαφανιστεί το είδος. Ομοίως η μορφή της περιοχής στην Ευρώπη που προσφέρει κατοικία στα περισσότερα αρπακτικά και μάλιστα με τέτοια πλούσια ποικιλία σε είδη. Μολι με πώς άραυτο κίνηση πορ- ρία και γέρικα, γίνεις, όρεκα κ.ά.

Παρό τις προσπάθειες που γίνονται — μετά την πίση διεθνών οργανώ- σεων για την αειπαρή προστασία της περιοχής από κάθε επιδρομή στο όλο οικοσύστημα — έρε- βωση — η Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φώκιας καταγράφει με άνοηστικότητα ότι έργα που γίνονται στην περιοχή βέ- σιμους της «πελοπόννη- στικής» να καταστρέ- φουν το φυσικό αυτό δι- εστέου. Αν δεν σταμα-

ΘΑΛΑΣΣΙΑ ΧΕΛΩΝΑ

Οι συμποτιστικες θαλάσσι- ες χελώνες έχουν τα στέκια τους στη Σάμο, την Κεφα- λονία και γενικά στα βόρεια του Ιονίου. Και αυτό γιατί έ- χουν άμεση από κοπή και δο- θιά ομοιότητα για να κάνουν τις σκου και να βόσκουν μέσα τα οικό τους.

Ιδιαίτερα πρωτότυπες τις άραυδεις όπου δεν έχει ποτέ- σεις ανθρώπινο πόδι.

Η εκκόλαση κρατά συνήθως δύο μήνες μεταξύ Ιουνίου και Αύγουστου. Μετά επιστρέφουν πάλι στη θάλασσα.

Για την προστασία της — κινδυνεύει να εξαφανιστεί — μελετάται να κηρυχθεί προ- στευτικό με περιοχές της 4α κίνηση.

ΣΚΙΟΥΡΟΣ ΚΑΙ ΤΣΑΚΑΛΙ

- Ο κομματικό σκίουρος προτιμά τα μελιόφυλλα δια- των Αθηνών την Παναγιά και τη συγγενή του Σκίουρο, στις Σποράδες. Στον Παρνα- σό συνηθίζει κυρίως κοντά στην Άρτα και στο Βε- λούδι.
- Τα παρίεμνα τσακάλια έχουν τα στέκια τους στις Σπο- ράδες, τις Οίτες και το Αίονο. Περιορισμός αριθμός ζει και στην Πάρο.

ΑΡΚΟΥΔΑ

ΟΙ «ΣΤΙΓΜΑΤΙΚΕΣ» αρκού- δες προτιμούν την Πύλο (θιτικό πάρκο), τα Ζαγορο- χόρια της Ηπείρου, την Ά- ρακα, Μεσοβούνια και Φλώρι- α. Ο μεγαλύτερος αριθμός βρι- σκεται στο νομό Αρκαδίας και ιδιαίτερα στις περιοχές Περ- θιότου, Σιδηρόνερού, Σκα- λαχίου, Μικρομηλιάς κ.ά. Στο νόμο Αρκαδίας έχουν ύψιστο- στεί ότι ζουν περί τις 110 και ταίρι έπειδή η περιοχή είναι μεγάλη, άκατοκτητή και άπο- μακρομένη. Είναι χαρακτη- ριστικό ότι οι τοπικές υπηρε- σίες του υπουργείου Γεωργίας δεν γνωρίζουν εάν είναι φωτο- φορολογικές ή παρακινέες. Σε έγγραφα τους αναφέρουν ότι πρέπει θανάτι και κηρία, κούρεμα ενώ οι άλλοι ότι γίνε- ναι κερταίικα, πρόβατα άκαμή και βόδια. Σε όλα όμως άνο- φίζεται ότι δεν περιέχουν τρι- ντοπισμό.

Ο ΠΕΛΕΚΑΝΟΣ

ΟΙ ΤΟΣΟ φίλοι και δια- σκεδαστικοί πελεκάνοι έ- χουν το στέκι τους στη λίμνη Πρέσπας και στην Κόλα της Άρτας. Έχει γινέων και άπο- θοκίμων τα αλιό τους. Με- τα περιουσίουν σε ολόκληρη την Ελλάδα. Υπολογίζεται ότι υπάρχουν περίπου 7000 ζευγάρια. Αν θα πρέπει ο- μως να ξεχάμε και τον «Πέ- τρο» της Μυκόου... και το συνάλλαγμα που μάς φέρνει...

Αν θεωρήσουμε ότι η εγκαθίδρυση του λύκου ως προστατευόμενο είδος ξεκινάει στην Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας του 1970 (Σύμβαση της Βέρνης, 1979), τότε η ανάλυσή μας σταματάει πολύ νωρίς για να μπορούμε να παρατηρήσουμε σημαντικές μεταβολές στις στάσεις πριν και μετά το γεγονός, όπως κάνουν οι Killion et al. (2019) σε ανάλογη εργασία. Ωστόσο, πράγματι με το ξεκίνημα του 1980 μπορούμε να παρατηρήσουμε την εμφάνιση της νέας οπτικής. Το πρώτο άρθρο στο οποίο ο λύκος παρουσιάζεται πλέον ως απειλούμενο είδος δημοσιεύεται τον Φεβρουάριο του 1980 με τίτλο «Κυνηγημένα ακόμα και στα καταφύγια» και υπέρτιτλο «Χρήσιμα ζώα μικρά μετά μεγάλων». Ο λύκος παρουσιάζεται ως ένα από τα «κυνηγημένα ζώα» της Ελλάδας, ανάμεσα στη μεσογειακή φώκια, τον αετό, το Κρι Κρι, την θαλάσσια χελώνα, την αρκούδα, την αλεπού, τον σκίουρο, το τσακάλι και τον πελεκάνο, τα οποία συνοδεύονται από φωτογραφία του ζώου και ένα σύντομο κείμενο (βλ. Εικόνα 4).

32

Από τον τίτλο ήδη εντοπίζεται η μεγαλύτερη μετάλλαξη στην αντιμετώπιση του λύκου, ο οποίος από «αιμοβόρος» γίνεται «κυνηγημένος», και από «επιβλαβής» γίνεται «χρήσιμος». Στην εισαγωγή του άρθρου το οποίο αποτελεί αφιέρωμα στα καταφύγια της άγριας πανίδας της χώρας, διαβάζουμε:

«Όπως οι άνθρωποι έτσι και τα ζώα έχουν τα δικά τους στέκια. Με τη διαφορά όμως ότι δεν συχνάζουν εκεί για να "κουτσομπολέψουν", αλλά για να προστατευτούν από το καταστροφικό μένος του μοντέρνου ανθρώπου και τις επιδράσεις της ανεξέλεγκτης τεχνολογικής εξέλιξης. Είναι με άλλα λόγια τα καταφύγια τους» (Το Βήμα, 23/2/1980).

Εδώ, ο άνθρωπος παρουσιάζεται ξεκάθαρα ως ο υποκινητής της ζημίας και της καταστροφής, ενώ τα ζώα αποτελούν τα θύματα της ανεξέλεγκτης δράσης του. Στη συνέχεια διαβάζουμε:

«Η Ελλάδα έχει την πλουσιότερη πανίδα και χλωρίδα στην Ευρώπη και για το λόγο αυτό όλες οι ευρωπαϊκές οργανώσεις δείχνουν ιδιαίτερη ευαισθησία για την προστασία της. Τώρα τελευταία φαίνεται να γίνονται από ελληνικής πλευράς ορισμένα θετικά βήματα, αναπηρικά όμως. Ήδη όπως είχε γράψει ΤΟ ΒΗΜΑ έχει καταρτιστεί ένα ειδικό προεδρικό διάταγμα για την προστασία της άγριας πανίδας και χλωρίδας. Κάπου όμως έχει σκοντάψει και δεν προχωρεί...» (Το Βήμα, 23/2/1980).

Εδώ, πρώτη φορά, η διατήρηση του πληθυσμού των λύκων (ως μέρος της πλούσιας πανίδας) παρουσιάζεται ως προτέρημα της Ελλάδας, σε αντίθεση με τα άρθρα που είχαμε συναντήσει στο παρελθόν, τα οποία αντιμετώπιζαν το ίδιο γεγονός ως πρόβλημα: «Στην Ευρώπη, εκτός από την βαλκανική χερσόνησον, δεν υπάρχουν πλέον λύκοι. Η χώρα μας είναι γεμάτη από λύκους» (Το Βήμα, 4/3/1962), «Παντού στην υφήλιο, τα επιβλαβή κυνηγιούνται ολοχρονίς» (Ελεύθερο Βήμα, 16/2/1937). Η μεταστροφή στις έννοιες, τον τόνο, τους χαρακτηρισμούς και τις αντιλήψεις που βλέπουμε εδώ είναι απότομη και απόλυτη χωρίς να έχει προηγηθεί ένα μεταβατικό στάδιο, τουλάχιστον στα άρθρα που περιλαμβάνονται στην παρούσα ανάλυση. Ωστόσο, παρά την τεράστια αλλαγή στις αντιλήψεις που αντιπροσωπεύει αυτό το άρθρο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι άρθρα με θέμα τις επιδρομές των λύκων συνεχίζουν να εμφανίζονται συστηματικά τις χρονιές 1980, 1981 και 1982. Φαίνεται, λοιπόν, ότι το άρθρο αυτό περισσότερο αντιπροσωπεύει μία «αναγκαστική» συμμόρφωση με τις ευρωπαϊκές οδηγίες που επιβάλλονται ή προβλέπονται για την Ελλάδα, παρά μία ειλικρινής έκφραση της μεταστροφής των κοινωνικών απόψεων για το σαρκοφάγο.

Τα τελευταία δύο άρθρα της ανάλυσής μας δημοσιεύονται στην εφημερίδα τον Σεπτέμβριο του 1983 και τον Αύγουστο του 1984 με αρθρογράφο τον καθηγητή Οικολογίας Ν.Σ. Μάργαρη (1943-2013). Στο πρώτο άρθρο ο καθηγητής ανταποκρίνεται στις φήμες που υπολογίζουν ότι σε κάποιες περιοχές οι πληθυσμοί των λύκων έχουν αυξηθεί, εξηγώντας ότι πολλές φορές πρόκειται για αγέλες αγριόσκυλων, οι πληθυσμοί των οποίων αυξάνονται εξαιτίας των εκτεταμένων σκουπιδότοπων της χώρας:

«Την ίδια εποχή δημοσιεύθηκαν σε εφημερίδες ειδήσεις που αφορούν στην αύξηση των λύκων στο Μαυροβούνι. Μάλιστα, οι κάτοικοι ζητούν να δημιουργηθούν αποσπάσματα για το κυνήγι τους και να επιτραπεί η χρησιμοποίηση δηλητηριασμένων δολωμάτων για την εξόντωση τους, επειδή προκαλούν βλάβες σε ζώα όπως οι αγελάδες τα γαϊδούρια και τα πρόβατα. Είτε είμαστε στη Θεσσαλονίκη είτε στην Ίο τα αδέσποτα σκυλιά, που τρέφονται κυρίως στους σκουπιδότοπους, έχουν μεγαλώσει τους αριθμούς τους σοβαρά. Συγχρόνως, υπάρχουν πληροφορίες ότι σε περιοχές που μιλάνε για αγέλες λύκων συχνά έχουμε να κάνουμε με αγέλες αγριόσκυλων» (Το Βήμα, 18/9/1983).

Το δεύτερο άρθρο δημοσιεύεται το 1984 με τίτλο «Λύκε λύκε είσαι εδώ;» και αυτή τη φορά ο λύκος αποτελεί το κυρίαρχο θέμα. Ο καθηγητής Μάργαρης μεταφέρει δύο ειδήσεις από διαφορετικές εφημερίδες για το θέμα. Αρχικά, μεταφέρει τη συζήτηση από τη συνέλευση ενός οικισμού της Μακεδονίας κατά την οποία ένας από τους κατοίκους της περιοχής επέμενε στο ότι θα πρέπει να συζητηθεί άμεσα και να λυθεί το πρόβλημα των λύκων:

«Όμως ο τσομπάνος δεν πρέπει να ανησυχεί. Ούτε το ΠΑΣΟΚ ούτε η Νέα Δημοκρατία στο παρελθόν σκέφτηκαν ποτέ να σταματήσουν τις επικηρύξεις των επιβλαβών λύκων, τσακαλιών και αλεπούδων. Ας

γέμισε η χώρα μας ποντίκια. Βέβαια διαβάζουμε στις εφημερίδες για τις καταστροφές που προκαλούν στα μαντριά οι λύκοι, που στις περισσότερες περιπτώσεις κατά τη γνώμη μου είναι αγέλες αγριόσκυλων» (Το Βήμα, 15/8/1984).

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να θυμίσουμε ότι, παρότι το 1984 η Ελλάδα έχει ήδη υπογράψει τη Σύμβαση της Βέρνης, κατά την οποία ο λύκος ανακηρύσσεται προστατευόμενο είδος της Ευρώπης, οι αναφορές του λύκου ως «επιβλαβές είδος», και επομένως η επικήρυξη του είδους, θα παραμείνουν στη νομοθεσία της χώρας μέχρι τη δεκαετία του 1990 (Πιορούλος, 2018). Πέρα όμως από την ευθύνη του κράτους και της ελληνικής νομοθεσίας, ο Ν.Σ. Μάργαρη εισάγει για πρώτη φορά το ρόλο του Τύπου στη δημιουργία αρνητικών αντιλήψεων για το σαρκοφάγο, ενώ παρακάτω εξηγεί και το ρόλο των παραμυθιών και της μυθολογίας:

«Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι περισσότεροι από εμάς αισθανόμαστε απέχθεια για ζώα όπως ο λύκος και το τσακάλι αλλά για αυτό φταίει κατά τη γνώμη μου όλη η μυθολογία που αναπτύχθηκε (... ο λύκος και τα επτά κατσικάκια!). Αν ρίξουμε μια ματιά στα σχολικά βιβλία ή στις εγκυκλοπαίδειες που σήμερα διαφημίζονται και αγοράζονται από τα παιδιά (...εγκεκριμένες και από το υπουργείο Παιδείας) βλέπουμε ανατριχιαστικές βλακειές [...] Από το σημείο όμως αυτό μέχρι την υλοποίηση ανθρώπου που έπνιξε λύκο με τα γόνατά του στα καλά καθούμενα υπάρχει τεράστια απόσταση» (Το Βήμα, 15/8/1984).

Παρακάτω παραθέτει το συγκεκριμένο περιστατικό, όπως μεταφέρθηκε σε διαφορετική εφημερίδα, έχοντας εκφράσει την απέχθεια του για τη δολοφονία του ζώου. Το άρθρο συνοδεύεται από φωτογραφία του δράστη, που κρατάει στα χέρια του το νεκρό ζώο με την λεζάντα «Λέω να τον βαλσαμώσω για να τον έχω για ενθύμιο» (βλ. Εικόνα 5). Σε αυτό το τελευταίο άρθρο της ανάλυσής μας, πρώτη φορά, περιγράφεται με τόσο παραστατικό τρόπο μια δολοφονία λύκου ως μια πράξη που κατακρίνεται από τον αρθρογράφο. Σε σχέση με το αφιέρωμα στα καταφύγια των ζώων στο άρθρο του 1980, η προσέγγιση του καθηγητή Μάργαρη έχει προσωπικό στίγμα, εκφράζοντας τον ευαισθητοποιημένο πολίτη και τον οικολόγο.

Οι διαφορετικές πηγές και τα διαφορετικά ενδιαφερόμενα μέρη (τσοπάνος, πολίτης, οικολόγος) που παρουσιάζονται σε αυτό το άρθρο μας παραπέμπουν στα άρθρα του «Φορτούνιο» στις αρχές του αιώνα, με πιο καταγγελτικό τόνο αυτή τη φορά. Σε αντίθεση όμως με τον Μάργαρη, ο αρθρογράφος του 1930 παρουσιάζει όλες τις διαφορετικές οπτικές με σεβασμό προς τα ενδιαφερόμενα μέρη.

Ενώ οι παράνομες εξοντώσεις λύκων είναι ένα θέμα που απασχολεί τις οργανώσεις προστασίας του είδους μέχρι σήμερα (Πιορούλος, 2018), η παρούσα ανάλυση σταματά το 1984, τη στιγμή που φαίνεται να ανοίγει ξανά ο δημόσιος διάλογος για την αναζήτηση τρόπων συνύπαρξης του ανθρώπου με την άγρια ζωή.

6. Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία ρίχνει φως σε ένα μέχρι τώρα άγνωστο κομμάτι της ιστορίας της σχέσης του ανθρώπου με το λύκο στην Ελλάδα που είναι η δημοσιογραφική της κάλυψη κατά τον εικοστό αιώνα. Η συλλογή των δημοσιογραφικών άρθρων έγινε από το ψηφιακό αρχείο της εθνικής καθημερινής εφημερίδας «Το Βήμα» και επιλέχθηκαν ως σχετικά με το θέμα 151 άρθρα που έχουν δημοσιευτεί μεταξύ 1922 και 1984. Εφαρμόστηκε η μεθοδολογία της ανάλυσης περιεχομένου με πρωτόκολλο κωδικοποίησης και τα άρθρα κωδικοποιήθηκαν ως προς τα εξωτερικά χαρακτηριστικά (ημερομηνία δημοσίευσης, τίτλος, φωτογραφικό υλικό, κυριότητα) και το περιεχόμενό τους (γεωγραφική περιοχή, κατάσταση, δράστης, θέμα, επιπτώσεις, χαρακτηρισμοί) και έγινε ποσοτική ανάλυση.

Κατά μέσο όρο, δημοσιεύονται 2.4 άρθρα με αναφορά στον λύκο ανά έτος, ενώ οι δημοσιεύσεις διπλασιάζονται στα μέσα του εικοστού αιώνα (1955-1959, 4.8 άρθρα/έτος). Το 52% των άρθρων έχει ως πρωταρχικό θέμα τον λύκο και το 68% περιέχει τη λέξη «λύκος» σε τίτλο ή υπότιτλο. Το 50% των άρθρων δημοσιεύεται κατά τους χειμερινούς μήνες. Η πλειοψηφία των άρθρων αφορούν σύντομες αναφορές περιστατικών αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με τις περισσότερες αναφορές να αφορούν την

Περιφέρεια της Θεσσαλίας (23.2%) και της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (22.5%). Οι γεωγραφικές αναφορές των άρθρων συνάδουν με τη γεωγραφική κατανομή των πληθυσμών που υπολογίζεται για την εποχή. Οι αναφορές για λύκους στην Πελοπόννησο σταματούν τη δεκαετία του 1950, όποτε υπολογίζεται ότι ο απομονωμένος πληθυσμός εξαφανίστηκε.

Το 64.2% των άρθρων περιγράφει την αλληλεπίδραση ανθρώπου-λύκου σε κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις. Το 53% των άρθρων αφορά αλληλεπίδραση σε χωριά της επαρχίας. Λιγότερα άρθρα αναφέρουν αλληλεπιδράσεις με το σαρκοφάγο στο κυνήγι (11.3%), το οδικό δίκτυο (9.9%) και τη φύση (8.6%). Το 54.3% των άρθρων δεν αναφέρει κάποιον δράστη, ενώ, όταν αναφέρονται, είναι κυρίως πολίτες – κάτοικοι χωρίς συγκεκριμένη ιδιότητα (45.7%). Σε λιγότερα από τα άρθρα με αναφορά σε δράστη περιγράφονται ως δράστες οι κυνηγοί (23.2%), οι Αρχές και το Κράτος (20.2%) και οι κτηνοτρόφοι (18.8%). Το 68.9% των άρθρων περιλαμβάνει ως θέμα τις επιθέσεις του λύκου σε ζώα και, από αυτά, στο 65.4% οι επιθέσεις αφορούν πρόβατα. Το 24% των άρθρων με αναφορές σε επιθέσεις σε ζώα αναφέρει επίθεση σε αίγες, ενώ λιγότερα άρθρα αναφέρουν επιθέσεις σε βοοειδή (8.7%), ιπποειδή (8.7%) και σκυλιά (4.8%). Τελικά, οι επιδρομές στην κτηνοτροφία αναδεικνύεται κυρίαρχο θέμα κατά την δημοσιογραφική κάλυψη για τον λύκο, ενώ ο τρόπος εξολόθρευσής του είναι το δεύτερο επικρατέστερο (23.2%). Αρκετά άρθρα έχουν ως θέμα την απλή εμφάνιση – θέαση του λύκου χωρίς επιμέρους αλληλεπιδράσεις (21.9%), αλλά και την επίθεση λύκου σε ανθρώπους (15.9%). Επιθέσεις σε ανθρώπους δεν καταγράφονται μετά τη δεκαετία του 1960. Στα περισσότερα άρθρα (59.6%) δεν αναφέρονται επιπτώσεις της αλληλεπίδρασης, όπως η πρόταση λύσεων ή η εκδήλωση συμπεριφοράς. Από τα άρθρα που αναφέρουν επιπτώσεις, στο 93.4% η επίπτωση είναι η εξολόθρευση του λύκου, ενώ λίγα άρθρα προτείνουν εναλλακτικές λύσεις, όπως αλλαγές στη νομοθεσία (8.2%), αποζημιώσεις (6.6%), ανάπτυξη υποδομών για την προστασία πολιτών από τους λύκους (3.3%). Ελάχιστα είναι και τα άρθρα που οι προτεινόμενες επιπτώσεις αφορούν την προστασία του λύκου (4.9%) και των βιοτόπων του (3.3%). Στα περισσότερα άρθρα δεν χρησιμοποιούνται περιγραφικοί χαρακτηρισμοί για το ζώο (68.9%). Όταν χρησιμοποιούνται, ο πιο σύνηθες είναι ο χαρακτηρισμός «πεινασμένος/πειναλέος» (31.9%). Άλλοι χαρακτηρισμοί είναι σχετικοί με την πρόκληση ζημιάς ή τις επιθέσεις (31.9%), την αγριότητα (27.7%), τη βιολογία του ζώου (25.5%), την κατάσταση καταδίωξης/εξολόθρευσης (21.3%) ή την συμπεριφορά – ευφυΐα του (14.9%). Ελάχιστοι είναι οι χαρακτηρισμοί για τον λύκο που δηλώνουν θαυμασμό (4.3%).

Πέρα από την ποσοτική ανάλυση, η παρούσα εργασία έχει αναδείξει μία μειονότητα άρθρων τα οποία δεν αποτελούν απλές αναφορές γεγονότων, αλλά αναλύουν εις βάθος το θέμα «λύκος». Συγκεκριμένα, μεταξύ 1926-1937, δημοσιεύονται οκτώ άρθρα, μέσω των οποίων εκτυλίσσεται ένας δημόσιος διάλογος για τους λύκους, τη θηρευτική νομοθεσία και την προστασία της φύσης. Παρότι, η ανάγκη εξολόθρευσης του λύκου δεν είναι ακόμα διαπραγματεύσιμη, φανερώνεται μία ευελιξία και ένα «άνοιγμα» στις συζητήσεις για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, ενώ η πρώτη φωνή υποστήριξης του μεγάλου σαρκοφάγου κάνει την εμφάνισή της. Τελικά, στις αρχές του αιώνα, οι στάσεις και απόψεις για την συνύπαρξη του ανθρώπου με την άγρια ζωή είναι περισσότερο συμπεριληπτικές και πολυδιάστατες απ' όσο θα περιμέναμε, αλλά αυτές οι συζητήσεις φρενάρουν με την έλευση του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, ενώ κατά τα μέσα του 20^{ου} αιώνα οι δημοσιεύσεις για επιδρομές λύκων στην κτηνοτροφία κορυφώνονται. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, τρία άρθρα σηματοδοτούν μία αλλαγή στην αντιμετώπιση του λύκου, ο οποίος είναι πλέον προστατευόμενο είδος της Ευρώπης, αλλά η εφημερίδα σταματά την καθημερινή της έκδοση το 1984, οπότε σταματά και η παρούσα ανάλυση. Σε επόμενη εργασία, αξίζει να ερευνηθεί η εξέλιξη των στάσεων από τη δεκαετία του 1980 μέχρι σήμερα.

Η επανάκαμψη των λύκων στην Ευρώπη έχει επαναφέρει παρόμοιες θεματικές με αυτές του προηγούμενου αιώνα, όπως οι επιπτώσεις στην κτηνοτροφία, στον δημόσιο διάλογο. Η δημοσιογραφία για τον λύκο κατά τη δεκαετία του 1930, αποδεικνύει ότι τα μέσα ενημέρωσης μπορούν να έχουν σημαντικό ρόλο στη διεξαγωγή του δημόσιου διαλόγου με τρόπο συμπεριληπτικό προς όλα τα

ενδιαφερόμενα μέρη. Η ανοιχτή και ενημερωμένη επικοινωνία μεταξύ των δημοσιογράφων, των επιστημόνων της διατήρησης και των απλών πολιτών, μπορεί να έχει σημαντικά οφέλη για την εξυγίανση του ονόματος του λύκου στο μυαλό των ανθρώπων και την εξομάλυνση των συγκρούσεων του ανθρώπου με την άγρια ζωή, που είναι στην πραγματικότητα συγκρούσεις μεταξύ ανθρώπων.

Βιβλιογραφία

- Arbieu, U. et al., 2021. News selection and framing: the media as a stakeholder in human–carnivore coexistence. *Environmental Research Letters*, 16(6).
- Arbieu, U. et al., 2019. Attitudes towards returning wolves (*Canis lupus*) in Germany: Exposure, information sources and trust matter. *Biological Conservation*, Volume 234, pp. 202-210.
- Athreya, V. και συν., 2015. Spotted in the news: using media reports to examine leopard distribution, depredation, and management practices outside protected areas in Southern India. *PLoS One*, 10(11).
- Baker, S., 2001. Animals, representation, and reality. *Society & Animals*, 9(3), pp. 189-201.
- Baker, S., 2001. Animals, representation, and reality. *Society & Animals*, 9(3), pp. 189-201.
- Bhatia, S., Athreya, V., Grenyer, R. & Macdonald, D. W., 2013. Understanding the role of representations of human–leopard conflict in Mumbai through media-content analysis. *Conservation Biology*, 27(3), pp. 588-594.
- Boitani, L., 1995. Ecological and cultural diversities in the evolution of wolf-human relationship. In: L. N. Carbyn, S. H. Fritts & R. S. Dale, eds. *Ecology and Conservation of Wolves in a Changing World*. s.l.:University of Alberta Press.
- Boitani, L., 2000. *Action plan for the conservation of wolves in Europe (Canis lupus)*. s.l., Council of Europe.
- Bombieri, G. et al., 2018. Content analysis of media reports on predator attacks on humans: toward an understanding of human risk perception and predator acceptance. *Bioscience*, 68(8), pp. 577-584.
- Carbyn, L., Fritts, S., Seip, D. & Institute, C. C., 1995. *Ecology and conservation of wolves in a changing world*. s.l.:University of Alberta Press.
- Chandelier, M. et al., 2018. Content analysis of newspaper coverage of wolf recolonization in France using structural topic modeling. *Biological conservation*, Volume 220, pp. 254-261.
- Chapron, G. et al., 2014. Recovery of large carnivores in Europe’s modern human-dominated landscapes. *Science*, 346(6216), pp. 1517-1519.
- Clark, T., Rutherford, M. & Casey, D., 2013. *Coexisting with large carnivores: Lessons from Greater Yellowstone*. s.l.:Island Press.
- Crown, C. A. & Doubleday, K. F., 2017. Man-eaters’ in the Media: Representation of Human-leopard Interactions in India Across Local, National, and International Media. *Conservation and Society*, 15(3), pp. 304-312.
- Delibes-Mateos, M., 2020. Wolf media coverage in the region of Castilla y León (Spain): variations over time and in two contrasting socio-ecological settings. *Animals*, 10(4), p. 736.
- Drenthen, M., 2015. The return of the wild in the Anthropocene. Wolf resurgence in the Netherlands.. *Ethics, Policy & Environment*, 18(3), pp. 318-337.
- Enck, J. W. & Brown, T. L., 2002. New Yorkers' attitudes toward restoring wolves to the Adirondack Park. *Wildlife Society Bulletin*, pp. 16-28.

- Eriksson, M., 2016. Changing attitudes to Swedish wolf policy: wolf return, rural areas, and political alienation.
- Fernández-Gil, A. et al., 2016. Conflict misleads large carnivore management and conservation: brown bears and wolves in Spain. *PLoS ONE*, 11(3).
- Fernández-Gil, A. και συν., 2016. Conflict misleads large carnivore management and conservation: brown bears and wolves in Spain. *PLoS one*, 11(3).
- Figari, H. & Skogen, K., 2011. Social representations of the wolf. *Acta Sociologica*, 54(4), pp. 317-332.
- Fritts, S. H., Stephenson, R. O., Hayes, R. D. & Boitani, L., 2003. Wolves and Humans. In: L. D. Mech & L. Boitani, eds. *Wolves: Behavior, Ecology, and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Geijer, A., 2014. The social construction of the wolf: a case study of news media's role in sustainability wildlife conservation in regards to the wolf in Sweden.
- Gore, M. L., 2016. *Mass Media Coverage of Michigan's 2014 Wolf-Referenda Report prepared for Michigan Department of Natural Resources.*, s.l.: s.n.
- Gore, M. L. et al., 2005. Effects on risk perception of media coverage of a black bear-related human fatality. *Wildlife Society Bulletin*, 33(2), pp. 507-516.
- Houston, M. J., Bruskotter, J. T. & Fan, D., 2010. Attitudes toward wolves in the United States and Canada: a content analysis of the print news media, 1999–2008. *Human Dimensions of Wildlife*, 15(5), pp. 389-403.
- Iliopoulos, Y., 2018. *Conservation status of the wolf in Greece, conflict issues and mitigation*, s.l.: s.n.
- Jacobson, S. K., Langin, C., Carlton, J. S. & Kaid, L. L., 2012. Content analysis of newspaper coverage of the Florida panther. *Conservation Biology*, 26(1), pp. 171-179.
- Jones, D. M., 1997. The media and policy decisions affecting animals. *Anthrozoös*, 10(1), pp. 8-13.
- Jürgens, U. M. & Hackett, P. M. W., 2016. The big bad wolf: the formation of a stereotype. *Ecopsychology*, 9(1), pp. 33-43.
- Kaczensky, P., Blazic, M. & Gossow, H., 2004. Public attitudes towards brown bears (*Ursus arctos*) in Slovenia. *Biological Conservation*, 118(5), pp. 661-674.
- Killion, A. K., Melvin, T., Lindquist, E. & Carter, N. H., 2019. Tracking a half century of media reporting on gray wolves. *Conservation Biology*, 33(3), pp. 645-654.
- Lappalainen, K., 2019. Recall of the fairy-tale wolf: “little red riding Hood” in the dialogic tension of contemporary wolf politics in the US west. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 26(3), pp. 744-767.
- Lassiter, U., Wolch, J. R. & Gullo, A., 1997. Changing attitudes toward California's cougars. *Society & Animals*, 5(2), pp. 95-116.
- Linnander, M., 2019. “Exciting animal” or “blood thirsty beast”? A critical discourse analysis of the coverage of the wolf issue in Swedish news media.
- Lunney, D. & Moon, C., 2008. The portrayal of human-wildlife interactions in the print media. *Australian Zoologist*, pp. 52-64.
- Mech, L. D. & Boitani, L., 2003. Wolf social ecology. In: L. D. Mech & L. Boitani, eds. *Wolves: Behavior, Ecology, and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Muter, B. A. και συν., 2013. Australian and US news media portrayal of sharks and their conservation. *Conservation Biology*, 27(1), pp. 187-196.

- Muter, B. A., Gore, M. L. & Riley, S. J., 2009. From victim to perpetrator: evolution of risk frames related to human–cormorant conflict in the Great Lakes. *Human Dimensions of Wildlife*, 14(5), pp. 366-379.
- Noss, R. F. et al., 1996. Conservation Biology and Carnivore Conservation in the Rocky Mountains. 10(4), pp. 949-963.
- Nyhus, P. J., 2016. Human–Wildlife Conflict and Coexistence. *Annual Review of Environment and Resources*, 41(1), pp. 143-171.
- Runhaar, H., Runhaar, M. & Vink, H., 2015. Reports on badgers *Meles meles* in Dutch newspapers 1900–2013: same animals, different framings?. *Mammal Review*, 45(3), pp. 133-145.
- Sakurai, R., Jacobson, S. K. & Carlton, J. S., 2013. Media coverage of management of the black bear *Ursus thibetanus* in Japan. *Oryx*, 47(4), pp. 519-525.
- Salvatori, V. & Linnell, J., 2005. *Report on the conservation status and threats for wolf (Canis lupus) in Europe*, Brussels: Council of Europe.
- Siemer, W. F., Decker, D. J. & Shanahan, J., 2007. Media frames for black bear management stories during issue emergence in New York. *Human Dimensions of Wildlife*, 12(2), pp. 89-100.
- Skogen, K., Mauz, I. & Krange, O., 2008. Cry wolf!: narratives of wolf recovery in France and Norway. *Rural Sociology*, 73(1), pp. 105-133.
- Theodorakea, I. T. & von Essen, E., 2016. Who let the wolves out? Narratives, rumors and social representations of the wolf in Greece. *Environmental Sociology*, 2(1), pp. 29-40.
- Treves, A. & Karanth, K., 2003. Human-Carnivore Conflict and Perspectives on Carnivore Management Worldwide. *Conservation Biology*, 17(6), pp. 1491-1499.
- Vitali, C., 2014. A frame-analytical perspective on conflict between people and an expanding wolf *Canis lupus* population in central Italy. *Oryx*, 48(4), pp. 575-583..
- Weber, W. & Rabinowitz, A., 1996. A Global Perspective on Large Carnivore Conservation. *Conservation Biology*, 10(4), pp. 1046-1054.
- Williams, C. K., Ericsson, G. & Heberlein, T. A., 2002. A quantitative summary of attitudes toward wolves and their reintroduction (1972-2000). *Wildlife Society Bulletin*, pp. 575-584.

Άλλες Πηγές

- Council of Europe, 1979. Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats (The Bern Convention). Bern, Switzerland.
- IUCN, 1973. Convention on international trade in endangered species of wild fauna and flora (CITES). Washington, D.C., USA.
- United States, 1973. The Endangered Species Act of 1973. Washington, D.C., USA.

Παράρτημα Α: Πρωτόκολλο Κωδικοποίησης

Πίνακας 1 Κωδικοποίηση Χαρακτηριστικών των Άρθρων

Λέξη - Κλειδί	Εφημερίδα	Έτος	Μήνας	Ημέρα	Τίτλος	Κυριότητα	Φωτογραφία
Ποια λέξη χρησιμοποιήθηκε κατά την αναζήτηση;	Σε ποια εφημερίδα δημοσιεύτηκε το άρθρο;	Ποιο έτος δημοσιεύτηκε το άρθρο;	Ποιο μήνα δημοσιεύτηκε το άρθρο;	Ποια ημέρα δημοσιεύτηκε το άρθρο;	Υπάρχει η λέξη "λύκος" στους τίτλους;	Είναι ο λύκος το κύριο θέμα του άρθρου;	Συνοδεύεται με φωτογραφικό υλικό;
1. "λύκος"	1. ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ	1925-2006	1 - 12	1- 31	1. ΝΑΙ, η λέξη "λύκος" στον κύριο τίτλο	1. ΝΑΙ	1. ΟΧΙ
2. "λύκος, αγέλη"	2. ΤΟ ΒΗΜΑ				2. ΝΑΙ, η λέξη "λύκος" σε υπότιτλο	2. ΟΧΙ	2. ΝΑΙ και είναι φωτογραφία λύκου
					3. ΟΧΙ		3. ΝΑΙ, αλλά όχι φωτογραφία λύκου

Πίνακας 2 Κωδικοποίηση Περιεχομένου: Γεωγραφική αναφορά, Κατάσταση, Δράστης, Θέμα

Γεωγραφική αναφορά	Κατάσταση	Δράστης	Θέμα
Σε ποια περιφέρεια της Ελλάδας εκτυλίσσεται το περιστατικό του άρθρου;	Σε τι τοποθεσία / δραστηριότητα εκτυλίσσεται η αλληλεπίδραση ανθρώπου-λύκου;	Από την προοπτική ποιανού δρόντα είναι γραμμένο; (όχι του δημοσιογράφου) Ποιος παρουσιάζεται να ενεργεί ή να εκφέρει άποψη;	Σε ποια άποψη εστιάζει; Ποιο είναι το πλαίσιο του άρθρου;
1. Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης	1. Χωριά της Επαρχίας	1. Κανείς - Απλή αναφορά γεγονότων	1. Απλή Εμφάνιση / ύπαρξη λύκων, μη συγκεκριμένες επιπτώσεις
2. Κεντρικής Μακεδονίας	2. Κτηνοτροφία: Στάνες - Ποίμνια	2. Πολίτες / Κάτοικοι / Χωρικοί	2. Επιθέσεις λύκων σε ζώα / Καταστροφές στην κτηνοτροφία
3. Δυτικής Μακεδονίας	3. Κυνήγι	3. Κυνηγοί	3. Επιθέσεις λύκων σε ανθρώπους
4. Αττικής	4. Εξοχή - Δάσος - Ορεινά	4. Κτηνοτρόφοι	4. Κυνήγι / εξολοθρεύσεις λύκων / τρόποι θανάτωσης
5. Στερεάς Ελλάδας	5. Οδικό δίκτυο	5. Κτηματίες	5. Βιολογία/ Χαρακτηριστικά ατόμου, είδους ή πληθυσμού
6. Ηπείρου	6. Πόλεις	6. Αρχές - Πολιτεία - Κυβέρνηση	6. Νομοθεσία για την προστασία / θήρευση

7. Θεσσαλίας	7. Άλλες Υποδομές (αεροδρόμια, σιδηροδρομικοί σταθμοί)	7. Ερευνητές / Επιστήμονες / Οικολόγοι	7. Άλλο
8. Δυτικής Ελλάδας			
9. Πελοποννήσου			

Πίνακας 3 Κωδικοποίηση Περιεχομένου: Επιπτώσεις, Ζώο, Χαρακτηρισμοί

Επιπτώσεις (E)	ΖΩΟ (Z)	Χαρακτηρισμοί (X)
Τι δράση προτείνεται, ζητάται ή εκδηλώνεται ως ανταπόκριση στους λύκους;	Σε τι είδους ζώο επιτίθεται ο λύκος;	Τι χαρακτηρισμοί / επίθετα / εκφράσεις χρησιμοποιούνται για την περιγραφή του λύκου;
1. Καμία	1. Πρόβατα	1. Χαρακτηρισμοί που σχετίζονται με την πρόκληση ζημίας και τις επιθέσεις : απειλητικός, επιβλαβής, επιδρομέας, επιζήμιος, επιθετικός, επιτιθέμενος, εχθρός, πληγή
2. Εξολοθρεύσεις: Καταδίωξη / Κυνήγι / Σκότωμα / Δηλητηριάσεις	2. Σκυλιά	2. Χαρακτηρισμοί που σχετίζονται με την αγριότητα/ άγρια φύση του ζώου: αγρίμι, άγριος, αιμοβόρος, εξαγριωμένος, θηρίο, λυσσασμένος
3. Αποζημιώσεις	3. Βοοειδή: αγελάδες, βουβάλια, μόσχιοι, μοσχάρια	3. Χαρακτηρισμοί (ή περιγραφές) σχετικοί με τη βιολογία του είδους ή του ατόμου: <i>θηλαστικό, κυνοειδές, μαστοφόρο, παμφάγο, τετράποδο</i> , σχετικοί με το φύλλο (<i>αρσενικός, θηλυκός</i>), την ηλικία (<i>γερασμένος, ενήλικος</i>), το μέγεθος (<i>μεγάλος, μεγαλόσωμος, υπερμεγέθης</i>), το χρώμα (<i>γκρίζος, κοκκινωπός</i>), τα εξωτερικά χαρακτηριστικά (<i>με ισχυρά δόντια, με τεντωμένα αυτιά, με σουβλερό ρύγχος</i>) και την κινητικότητα (<i>επισκέπτης, με γοργό βήμα, παρεπίδημος, περιηγητής</i>)
4. Ανάπτυξη υποδομών για προστασία πολιτών (π.χ. συγκοινωνίες)	4. Ελάφια, Ζαρκάδια	4. Χαρακτηρισμοί που σχετίζονται με την πεινά : πειναλέος, πεινασμένος
5. Προστασία / μη εξόντωση του λύκου	5. Αίγες	5. Χαρακτηρισμοί που σχετίζονται με τον συμβολισμό του ζώου ή τον θαυμασμό για αυτό: <i>απίθανος, δραματικό στοιχείο, έμβλημα, επιβλητικός, θρύλος, στοιχείο της παράδοσης, συγκίνηση, σύμβολο, τροφή της φαντασίας, ωραίος</i>
6. Αλλαγή στη νομοθεσία θήρευσης	6. Ιπποειδή: γαϊδούρια, άλογα, μουλάρια	6. Χαρακτηρισμοί που σχετίζονται με την συμπεριφορά - ευφύια του ζώου: <i>αδίστακτος, έξυπνος, κοινωνικός, με μαεστρία, με θράσος, νυχτερινός, νυχτόβιος, πανούργος, σύντροφος, τολμηρός, φίλος, φύλακας</i>
7. Μέτρα προστασίας ποιμνίων	7. Χοίροι: γουρούνια, αγριογούρουνα	7. Χαρακτηρισμοί που σχετίζονται με την καταδίωξη και θήρευση του ζώου: <i>διωγμένος, επικηρυγμένος, θήραμα, καταδιωκόμενος, κυνηγημένος, κατασπαραγμένος, πληγωμένος, σκοτωμένος, τραυματισμένος, φονεμένος</i>
8. Προστασία - Αποκατάσταση φυσικών οικοτόπων	8. Άλλο	8. Άλλο

